

Pedagogická
fakulta

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLMOUCI

PEDAGOGICKÁ FAKULTA

Ústav speciálně pedagogických studií

DIPLOMOVÁ PRÁCE

Bc. Kateřina Pešková

Aktuální problémy dětských domovů z pohledu jejich ředitelů.

Olomouc 2022

Vedoucí práce: doc. Mgr. Michal Růžička, Ph.D.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracovala samostatně s odbornou pomocí Doc. Mgr. Michala Růžičky, Ph.D., uvedla všechny použité literární a odborné zdroje a řídila se zásadami vědecké etiky.

V Olomouci dne:

.....

Poděkování

Děkuji doc. Mgr. Michalu Růžičkovi, Ph.D., za trpělivost, vstřícnost, ochotu a cenné rady při vedení diplomové práce. Poděkování patří rovněž osloveným ředitelům dětských domovů za jejich ochotu a vzácný čas při účasti na empirické části práce. V neposlední řadě děkuji za podporu mé rodině a přátelům,

Anotace

PEŠKOVÁ, Kateřina, *Aktuální problémy dětských domovů z pohledu jejich ředitelů*. Olomouc: Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta. 2022. 121s.

Tématem diplomové práce jsou aktuální problémy dětských domovů z pohledu jejich ředitelů. Jejím cílem je poskytnout přehled zásadních problémů, se kterými se ředitelé denně při své práci potýkají, popsat, jak ředitelé hodnotí systém transformace péče o ohrožené děti, v čem spatřují největší úskalí při výkonu své funkce. V teoretické části práce je představen systém náhradní výchovy v České republice, důraz je kladen na dětské domovy. V rámci empirické části je realizován kvalitativní výzkum metodou dotazování. Šetření se týká oblasti financování, legislativy, fluktuace a pravomocí zaměstnanců, spolupráce s úřady, administrativní náročnosti práce, reaguje na aktuální stav v dětských domovech po uplynutí vládních opatření v období koronavirové epidemie.

Klíčová slova: dětské domovy, ředitelé dětských domovů, aktuální problémy, transformace péče o ohrožené děti, koronavirová krize

Annotation

PEŠKOVÁ, Kateřina, Current problems of children's homes from the point of view of their directors. Olomouc: Palacký University in Olomouc, Faculty of Education. 2022. 121s.

The topic of the diploma thesis is the current problems of children's homes from the point of view of their directors. Its aim is to provide an overview of the fundamental problems that directors face on a daily basis in their work, to describe how directors assess the system of transformation of care for children at risk, which they see as the greatest difficulties in the performance of their duties. The theoretical part of the thesis presents the system of alternative education in the Czech Republic, the emphasis is on children's homes. Within the empirical part, qualitative research is carried out using the method of questioning. The survey covers the area of financing, legislation, staff turnover and powers, cooperation with authorities, administrative workload, and responds to the current situation in children's homes after the expiration of government measures during the coronavirus epidemic.

Keywords: orphanages, orphanages, current issues, transformation of care for vulnerable children, coronavirus crisis

Obsah

Úvod	8
TEORETICKÁ ČÁST	10
1 Systém náhradní výchovy v ČR	11
1.1 Náhradní rodinná péče	12
1.1.1 Pěstounská péče	13
1.1.2 Poručnícká péče	14
1.1.3 Svěření do péče jiné osoby než rodiče	14
1.1.4 Osvojení	15
1.1.5 Další formy pomoci	15
1.2 Systém institucionální péče o ohrožené děti v ČR	15
1.2.1 Gesce ministerstva zdravotnictví	16
1.2.2 Gesce MPSV	17
1.2.3 Gesce MŠMT	17
1.3 Historický pohled na vývoj péče o ohrožené děti v ČR	21
1.4 Transformace systému péče o ohrožené děti	23
2 Dětský domov rodinného typu	28
2.1 Klienti dětského domova	30
2.2 Struktura zaměstnanců v dětském domově	32
2.3 Ředitel zařízení	34
3 Aktuální problémy dětských domovů	37
3.1 Sjednocení péče o ohrožené děti	37
3.2 Snižování počtu dětí v ústavěch	39
3.3 Kvalita péče	40
3.4 Naplňování dětských potřeb v podmínkách zařízení ústavní výchovy	43
3.5 Vychovatelé	44
3.5.1 Fluktuace	45
3.5.2 Kvalifikace	46
3.5.3 Náročnost práce	46
3.6 Spolupráce s OSPOD	48
3.7 Dozor nad výkonem ústavní výchovy	51
3.8 Epidemie koronaviru	52
PRAKTICKÁ ČÁST	55
4 Výzkum	57

4.1 Popis aktuálního stavu a východiska výzkumu	57
4.2 Stanovení problému, formulace cílů.....	59
4.3 Metodologie výzkumu	60
4.4 Výzkumný soubor.....	60
5 Interpretace dat	63
5.1 Proces umisťování dětí do dětského domova	63
5.2 Omezení umisťování nejmladších dětí do ústavní péče	65
5.3 Pěstounská péče pohledem ředitelů DD	67
5.4 Odebrání dítěte z nefunkční rodiny	69
5.5 Spolupráce s Orgánem sociálně právní péče o dítě	71
5.6 Sjednání systému péče o ohrožené děti	72
5.7 Transformace	75
5.8 Kvalita péče	79
5.9 Státní zástupce – dozor nebo formalita?	80
5.10 Příprava na budoucí život	82
5.11 Péče o děti se specifickými vzdělávacími potřebami v rámci dětského domova.....	83
5.12 Následná péče po odchodu z DD.....	83
5.13 Fluktuace na pozicích vychovatelů.....	85
5.14 Vychovatel pedagog nebo pečovatel	87
5.15 Koronavirová krize	88
5.16 Negativní společenský obraz	91
6 Shrnutí výzkumného šetření a zhodnocení naplnění výzkumných cílů.....	93
Závěr	101
Seznam zdrojů	104
Seznam příloh	113

Úvod

Ústavní výchova patří v současné době mezi velmi diskutovaná témata, zejména co se týká jejího negativního dopadu na vývoj dětí a mladistvých v ní vyrůstajících. Aktuálně je v České republice okolo 140 dětských domovů, některé z nich se v posledních letech uzavřely nebo spojily s jinými dětskými domovy. Kapacity v nich jsou naplněné, místa chybí. Transformací náhradní rodinné péče se očekával příliv pěstounů, který však nenastal a nová místa v dětských domovech se nevytvářejí. Transformace systému probíhá pomalu, v dětských domovech přibývají malé děti. Probíhají debaty o novelizaci zákona o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních, diskutuje se o sjednocení péče o ohrožené děti. Často slyšíme a čteme názory, jaké děti v dětských domovech jsou a jak se následně uplatňují ve společnosti. Dnešní dětské domovy vypadají však jinak než před desítkami let a z domovů internátního typu jsou domovy typu rodinného.

Jako výzkumný problém mé práce jsem si stanovila problematiku aktuálních problémů dětských domovů očima jejich ředitelů, kteří se musí denně potýkat nejen s otázkami existenčními, s negativním postojem veřejnosti zkresleným mnoha předsudky v postoji k dětem z dětských domovů, ale hlavně tíhou odpovědnosti za zdravý vývoj dětí poznamenaných nelehkými životními osudy. Pro zkoumání této oblasti jsem se rozhodla z důvodu napjaté situace a mnoha existujících otázek ohledně směřování ústavní výchovy v České republice a rovněž z důvodu osobního, neboť jsem sama jako vychovatelka v dětském domově zaměstnána.

Cílem mé práce je poukázat na palčivé a zatím neřešené otázky a problémy fungování dětských domovů, zjistit, jak ředitelé hodnotí systém transformace péče o ohrožené děti, v čem spatřují největší úskalí své práce. Šetření se týkalo i oblasti legislativy, fluktuace na pozicích vychovatelů a náročnosti jejich práce, kvality péče nebo spolupráce s příslušnými úřady. V současné době výchovná práce v dětském domově ustupuje práci obslužné, a jak tvrdí Albín Škoviera, dochází v ústavní výchově k tzv. přehnanému sociálnímu pedocentrismu. V závěru šetření dostali ředitelé prostor k vyjádření, jaké problémy současné ústavní výchovy realizované v dětských domovech spatřují jako nejpalčivější.

Práce je rozdělena na dvě části, teoretickou a empirickou. V rámci teoretické části je představen systém náhradní výchovy v České republice, systém ústavní výchovy

a především dětské domovy, jejich zaměstnanci, klientela a ředitelé. Dále se zde zabývám aktuálními otázkami souvisejícími s transformací a sjednocením péče o ohrožené děti, poukazuji na kvalitu péče, naplňování potřeb dětí žijících v dětských domovech rodinného typu, neopomím jejich vychovatele, náročnost výchovné práce a s tím související fluktuaci zaměstnanců, spolupráci se soudy a OSPOD. Nelze nezmínit aktuální situaci, kterou přinesla vlna koronavirové epidemie a vládní opatření, která se významně dotkla života v zařízeních ústavní výchovy

V praktické části jsem zvolila s ohledem na charakter stanovených výzkumných otázek kvalitativní výzkum, data byla získána formou polostrukturovaných rozhovorů. Metodou otevřeného kódování byla sestavena do nově vzniklých kategorií a interpretována technikou vyložených karet.

TEORETICKÁ ČÁST

1 Systém náhradní výchovy v ČR

Lidské děti se rodí bezbranné, zranitelné a zcela závislé na společenství, které je mezi sebe přijímá. Pokud děti nemohou být z nejrůznějších důvodů vychovávány ve vlastní biologické rodině, přichází na řadu taková forma péče, která se nazývá náhradní péčí. Podle Cairns (2012, s. 58) je totiž zřejmé že celé společenství, kam patří i rodina, je podpůrnou sítí a pokud jde všechno dobře, bude společenství schopné se o dítě postarat. Ústředním subjektem všech forem náhradní péče je dítě, o němž je v každém jednotlivém případě rozhodováno. Jeho zájem je předním hlediskem při jakékoliv činnosti, která se jej týká (Trnková, 2018, s. 11). Rozlišujeme dvě základní formy péče a to náhradní rodinnou péči a ústavní péči. Legislativa není v pojmenovávání situace dítěte vychovávaného mimo svou biologickou rodinu zcela jednoznačná, shodu najdeme, jak uvádí Škoviera (2007, s. 30) v tvrzení, že dítě je v náhradním výchovném prostředí.

Podle Matouška (2014, s. 60) prochází v současnosti řada zemí střední a východní Evropy procesem transformace ústavní péče o ohrožené děti. Česká republika však patří, jak říká autor, mezi země s největší mírou závislosti na předchozí cestě. Posouzení situace dítěte, jehož život nebo zdraví jsou nějakým způsobem ohroženy, je záležitost složitá a náročná. Jedná se o komplexní problematiku, při jejímž řešení je nutná spolupráce více odborníků. Systém náhradní péče o děti je v České republice značně nejednotný a spadá do něj množství různých institucí.

Náhradní výchova				
Náhradní rodinná péče	Ústavní péče			
			Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc	
Péče do jiné fyzické osoby než rodiče	Kojenecké ústavy	Diagnostické ústavy	Klokánky	Domovy pro osoby se zdravotním postižením
Osvojení (adopce)	Dětské domovy pro děti do 3 let	Dětské domovy	Dětská centra	
Poručenství s péčí		Dětské domovy se školou		
Pěstounská péče		Výchovné ústavy		
	spadají pod Ministerstvo zdravotnictví	spadají pod Ministerstvo školství		spadají pod Ministerstvo práce a sociálních věcí

Zdroj: <https://otevrenabudoucnost.cz/formy-nahradni-vychovy>

1.1 Náhradní rodinná péče

Rodina je, jak uvádí Matoušek (2008, str. 183) unikátní a nenahraditelnou institucí proto, že optimálně spojuje osobní zaujetí dospělých na prospěchu partnerů i dětí a to s univerzálním zájmem společnosti na stabilizovaném soužití mužů a žen i na socializaci řádných občanů. „*Dítě si nemůže osvojit žádoucí dovednosti, postoje a hodnotovou orientaci, aniž by nebylo vystaveno trvalému působení angažovaných dospělých pečovateli.*“ (Matoušek, 2008, str. 183). Dítě rovněž nemůže získat základní pocit jistoty bez jistoty v blízkých lidech. Náhradní rodinná péče je taková forma péče, kdy dítě vychovávají jiné osoby než rodiče v prostředí, které se nejvíce podobá životu v přirozené rodině. Náhradní rodinná péče má vždy přednost před péčí ústavní.

1.1.1 Pěstounská péče

Pěstounská péče má u nás poměrně dlouhou tradici a za tu dobu se tato forma náhradní péče ukotvila a získala stabilní pozici v systému péče o děti a znamená pro ně změnu současnosti a budoucnosti (Kubíčková, 2011, s. 77). Jak definuje Občanský zákoník (Zákon č. 89/2012 Sb. v platném znění, § 958, on-line) „*Nemůže-li o dítě osobně pečovat žádný z rodičů ani poručník, může soud svěřit dítě do osobní péče pěstounovi. Pěstounská péče má přednost před péčí o dítě v ústavní výchově.*“ Přestože pěstounská péče přináší pro náhradní rodiče řadu úskalí spojených zejména s minulostí dítěte a jeho biologickou rodinou, je důležité, říká Matějček (2002, s. 128), aby vhodné dítě přišlo do vhodné rodiny, aby noví rodinní vychovatelé svému novému dítěti rozuměli a jemně a takticky ho vedli, aby se přizpůsobilo jejich prostředí a jejich výchovným záměrům.

Od 1. června 2006 byla právní úprava pěstounské péče doplněna ještě o novou speciální úpravu, která by měla umožnit řadě dětí ještě rychlejší cestu do náhradní rodiny a to pěstounská péče na přechodnou dobu. Ta má trvat nejdéle jeden rok, a jak upozorňuje Kubíčková (2011, s. 80), jejím smyslem je pomoci dětem a mladistvým překonat náročnou životní situaci a poskytnout biologickým rodičům čas a prostor na vyřešení tíživé životní situace.

O pěstounské péči může soud rozhodnout na dobu, po kterou trvá překážka bránící rodičům v osobní péči o dítě, rodič může požadovat dítě zpět do své osobní péče. Rodiče mají vůči dítěti povinnosti a práva vyplývající z rodičovské odpovědnosti a mají právo se s dítětem osobně a pravidelně stýkat i právo na informace o dítěti. Svěření dítěte do pěstounské péče nemá vliv na trvání vyživovací povinnosti rodičů k dítěti.

Pěstoun při výchově dítěte vykonává přiměřeně povinnosti a práva rodičů. Je povinen a oprávněn rozhodovat jen o běžných záležitostech dítěte, v těchto záležitostech dítě zastupovat a spravovat jeho jmění. Má povinnost informovat rodiče dítěte o jeho podstatných záležitostech. Vyžadují-li to okolnosti, stanoví další povinnosti a práva pěstouna soud. Pěstounská péče zaniká nejpozději, nabude-li dítě plné svéprávnosti, jinak jeho zletilostí. (Zákon 89/2012 Sb. v platném znění, on-line). Matějček (2002, s. 17) upozorňuje, že právně neřešenou otázkou zůstává, jak zajistit budoucnost dítěte po 18. roce. Většina veřejnosti však stále příliš nerozlišuje mezi osvojením a pěstounskou péčí, zřejmě i proto, jak konstatuje Matoušek (2014, s. 61), že „v České republice je pěstounská

péče téměř totožná s adopcí, děti v ní vyrůstají dlouhodobě a nemají kontakt s biologickou rodinou“.

Rozvoj pěstounské péče v zahraničí, popisuje Vrtbovská (2010, s. 106), nastal v padesátých a šedesátých letech. Opakované důkazy, které poskytly výzkumy malých dětí do tří až šesti let, přesvědčily odborníky a vlády států, že pro ohrožené a opuštěné dítě je jediným dobrým řešením kvalitní náhradní rodina. Pěstounská péče v zahraničí je státní systém založený na profesionálních základech a v maximální míře nahrazuje péči ústavní. Je chápána zejména jako přechodná a pěstouni jsou v zahraničí pečlivě vybíráni, procházejí důkladným posouzením a výcvikem.

1.1.2 Poručníká péče

Matějček ve své knize Osvojení a pěstounská péče (2002, s. 17) vysvětluje, kdy soud jmenuje dítěti poručníka. Je to v případě, že rodiče dítěte zemřeli, byli zbaveni rodičovské odpovědnosti, byl pozastaven výkon jejich rodičovské odpovědnosti nebo nemají způsobilost k právním úkonům v plném rozsahu. Podle Občanského zákoníku (Zákon č. 89/2012 Sb. v platné znění, § 928, on-line) má poručník vůči dítěti zásadně všechny povinnosti a práva jako rodič, ale nemá k dítěti vyživovací povinnost. Je-li poručníkem člověk, který o dítě osobně pečuje tak, jako by mu bylo dítě svěřeno trvale do péče, náleží mu hmotné zabezpečení jako pěstounovi.

Výkon této funkce je pod pravidelným dohledem soudu, a to nejen pokud jde o správu majetku dítěte, ale i co se týká jeho výchovy. *„Poručník podává soudu pravidelně zprávy o osobě dítěte a o jeho vývoji a předkládá účty ze správy jeho jmění, a to alespoň jednou za rok“* (Zákon 89/2012 Sb. v platném znění, § 934, on-line).

1.1.3 Svěření do péče jiné osoby než rodiče

Svěření dítěte do péče jiné osoby než rodiče je upraveno zákonem č. 89/2012 Sb. ve znění pozdějších předpisů, § 953–957, bývá využíváno v případě, že se najde v okruhu dítěte někdo z jeho příbuzných či osob dítěti blízkých, kdo je schopen a má zájem se dítěte ujmout. Soud vymezí rozsah práv a povinností pečujících osob vůči dítěti a stanoví rodičům dítěte rozsah výživného. Pečující osoby mají právo s výživným pro dítě hospodařit v souladu s jeho zájmy a potřebami.

1.1.4 Osvojení

Osvojení a pěstounská péče se zásadně odlišují v právní situaci přijatého dítěte. Dítě v osvojení se stává, jak konstatuje Zezulová (2012, s. 17), dítětem nových rodičů se vším všudy. Proto o adopci usilují především bezdětné páry, které touží naplnit svoji rodičovskou roli. Osvojení má podle Matějčka (2002, s. 13) vedle svého hlavního poslání, kterým je nahradit nezletilému dítěti chybějící stabilní rodinné prostředí, zároveň naplňování smyslu života osvojitelů. „*Na základě rozhodnutí soudu o osvojení se osvojitel, popřípadě osvojitelé, zapíše do matriky jako rodič, popřípadě rodiče dítěte.*“ (Zákon č.89/2012 Sb. v platném znění, §797, on-line). Dítě získává osvojením příjmení osvojitele a vztahy k původní rodině, na rozdíl od pěstounské péče, zanikají. O osvojení rozhoduje soud na návrh osvojitele. Mezi osvojitelem a osvojencem musí být přiměřený věkový rozdíl. Osvojit lze nezletilého, a to jen je-li mu osvojení ku prospěchu.

1.1.5 Další formy pomoci

Specifickou formu péče pro děti, které z různých důvodů zůstávají v ústavních zařízeních, poskytuje **hostitelská péče**. Není plnohodnotnou náhradou za pěstounskou péči nebo adopci, jde o doplňkovou, respektive podpůrnou složku náhradní rodinné výchovy. Hostitelská péče v našem právu jako institut neexistuje, návštěvy dětí z ústavů v rodinách jsou realizovány podle §30 zákona 359/1999Sb., o sociálně právní ochraně dětí (Kubíčková, 2011, s. 72). Hostitelská péče rovněž zásadně neřeší hlavní problémy dětí umístěných v ústavní péči, pro některé děti se však stává jedinou možností, jak poznat život běžné rodiny. Povolení k pobytu takové rodiny uděluje ředitel příslušného ústavního zařízení po předchozím souhlasu zákonného zástupce, mezi dítětem a hostiteli nevzniká žádný právní vztah.

1.2 Systém institucionální péče o ohrožené děti v ČR

Systém institucionální péče o děti je rovněž v České republice značně nejednotný a obsahuje řadu různých institucí. Roztříštěnost agendy péče o ohrožené děti považují odborníci za největší nedostatek. Mnoho ohrožených dětí projde v průběhu svého dětství několika pro ně nepřírozenými prostředími.

Vývoj ústavů sledujeme už od středověku, kdy byla ústavní zařízení spravována církví a nebyla nijak specializovaná. V našich podmínkách vznikaly specializované ústavy v druhé polovině 19. století a teprve v padesátých letech dvacátého století byla založena jednotná síť ústavů pro děti a mládež (Sekera, 2009, s. 16).

V současné době je ústavní péče v České republice zajišťována zařízeními zaštiťovanými třemi ministerstvy. Patří sem Ministerstvo zdravotnictví, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy a Ministerstvo práce a sociálních věcí. Zatím neexistuje žádný koordinující orgán mezi jednotlivými ministerstvy ani jejich aktivitami v péči o ohrožené děti.

1.2.1 Gesce ministerstva zdravotnictví

Pokud se žádným způsobem nepodaří zajistit rodinnou péči dítěti od narození do tří let, je svěřeno do péče ústavů v gesci Ministerstva zdravotnictví. Mezi tato zařízení patří kojenecké ústavy, dětské domovy pro děti do tří let a dětská centra. Smyslem pobytu v těchto zařízeních by mělo být u dítěte stanovit diagnózu a prognózu a umístit jej do náhradní rodinné péče. Děti, které není možné navrátit do biologické rodiny ani umístit do rodiny náhradní, přecházejí do zařízení v gesci Ministerstva školství, děti se zdravotním postižením pak do domovů pro děti se zdravotním postižením, které spravuje Ministerstvo práce a sociálních věcí.

V České republice v posledních letech sílí snahy o zrušení kojeneckých ústavů. V roce 2018 bylo v 26 kojeneckých ústavech v České republice 441 dětí do 3 let. Za poslední dva roky došlo podle zprávy organizace Lumos (Klusáček, 2020, on-line) ke snížení o 40 %.

Klasické kojenecké ústavy sloužily primárně pro dlouhodobé pobyty dětí, kterým rodina nemohla nebo nechtěla poskytovat přiměřenou péči, patří sem děti ohrožené týráním nebo zanedbáváním, děti opuštěné a vážně zdravotně postižené, obvykle kombinovanými vadami (Matoušek, 1999, s. 66).

V srpnu 2021 poslanci Parlamentu České republiky schválily novelizaci zákona o sociálně právní ochraně dětí, jejímž cílem je narovnat finanční ohodnocení v některých oblastech pěstounské péče a ZDVOP a zavést zaopatřovací příspěvek pro mladé dospělé odcházející z náhradní péče. Zákon č. 363/2021 Sb., kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, a další související

zákony vešel v platnost 8. 10. 2021, účinnost nabývá 1. 1. 2022. Součástí tohoto zákona je i omezování umisťování dětí do 3 let do ústavní péče, tedy konec kojeneckých ústavů. Podle této novely by takto malé děti neměly být umisťovány ani do Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc a Klokánků. Ústavní péči má nahradit podpora biologických rodin a náhradní rodinná péče (Zákon 363/2021 Sb., on-line).

1.2.2 Gesce MPSV

Ústavní výchova může být vykonávána rovněž v zařízeních služeb sociální péče. Činnost těchto zařízení je určována zákonem 108/2006 Sb., o sociálních službách v platném znění a prováděcí vyhláškou k tomuto zákonu č. 505/2006. Patří sem domovy pro osoby (děti) se zdravotním postižením, zde jsou umisťovány děti, jejichž zdravotní handicap vyžaduje speciální odbornou péči.

Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc představují podle Kubičkové (2011, s. 64) pomyslnou hranici mezi ústavní výchovou a pěstounskou péčí.

Zařízení pro děti vyžadující okamžitou pomoc poskytují ochranu a pomoc dítěti, které se ocitlo bez jakékoliv péče, je vážně ohrožen jeho život nebo příznivý vývoj, nebo pokud se dítě ocitlo bez péče přiměřené jeho věku. Dále pokud je dítě duševně nebo fyzicky týrané, zneužívané nebo se ocitlo v situaci nebo prostředí, kdy jsou závažným způsobem ohroženy jeho základní práva. Ochrana a pomoc spočívá v uspokojování základních životních potřeb, včetně ubytování, zajištění zdravotní péče zdravotnickým zařízeními a v psychologické a jiné nutné péči (Zákon č. 359/1999 Sb., v platném znění, on-line).

Nejznámějším zařízením poskytujícím okamžitou pomoc dětem v České republice je instituce Fondu ohrožených dětí Klokánek. Posláním Klokánku je pomoci dětem vyrovnat se s traumaty, které jim způsobili jejich nejbližší, a zároveň hledat nejlepší řešení jejich dlouhodobé situace. Podle Kubičkové (2011, s. 69) je Klokánek ve stávajících podmínkách schopen se postarat o nejmenší děti na takové úrovni, aby nedocházelo k rozvoji psychické deprivace.

1.2.3 Gesce MŠMT

Děti starší tří let bývají zpravidla umisťovány do zařízení, které spravuje Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Jejich činnost je legislativně zakotvena

v zákonu č 109/2002 Sb. o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních v platném znění.

Ústavní výchova je jednou z forem péče o dítě, je institutem rodinného práva a má svoje nezastupitelné místo ve společnosti. Soud ji může nařídit jako nezbytné opatření, pokud jsou: „*výchova dítěte nebo jeho tělesný, rozumový či duševní stav, anebo jeho řádný vývoj vážně ohroženy nebo narušeny do té míry, že je to v rozporu se zájmem dítěte, anebo jsou-li tu vážné důvody, pro které rodiče dítěte nemohou jeho výchovu zabezpečit*“ (Zákon 89/2012 Sb., v platném znění, §971, on-line). V názorech na systém a funkci ústavní výchovy, včetně jejího vztahu k dalším formám náhradní rodinné péče, se objevují, jak upozorňuje Jánský (2014, s. 114) značné rozdíly. Panuje naprostá shoda názorů na klíčové a nezastupitelné postavení rodiny při výchově dítěte. Prvotní, citově významná vazba mezi matkou a dítětem, později rozšířená na okruh rodiny, je určujícím činitelem při vytváření osobnosti dítěte, ale pokud se projeví v negativní formě, rodina se pak může stát vysoce rizikovým činitelem ve výchově. Problematika ústavní výchovy, dále uvádí Jánský (2014, s. 115), je celospolečenský problém, který souvisí se sociálním klimatem společnosti, odráží aktuální hodnoty, postoje, názory, ekonomické možnosti a politické priority.

Ochranná výchova je druh ochranného opatření. Ukládáno je těm dětem a mladým lidem mezi 12. až 15. rokem, kteří spáchali čin, který je u odpovědně trestných osob posuzován jako výjimečný trestný čin. Tento druh ochranného opatření má zajistit prevenci, izolaci a resocializaci dítěte, jež se dopustilo společensky nebezpečného činu. (Sekera, 2009, s. 17). Ochranná výchova se nařizuje podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže a realizuje se pouze ve speciálních školských výchovných zařízeních, trvá do dosažení zletilosti a stejně jako ústavní výchova může být soudem prodloužena do 19 let, pokud nesplnila svůj účel (Vojtová in Pipeková, 2010, s. 380).

Předběžné opatření je okamžité opatření soudu, jestliže se dítě ocitne bez náležité péče nebo jestliže je jeho vývoj vážně ohrožen (Bendl, 2015, s. 142). O návrhu musí být rozhodnuto bezodkladně, nejpozději do 24 hodin poté, co byl podán.

Podle Křístka (2017, s. 193) zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy zcela nevhodným způsobem upravuje totožnými ustanoveními jinou formu péče o dítě občanského (rodinného) práva a trestní sankci, tedy ochrannou výchovu. Přestože tento zákon prošel v roce 2012 novelizací – Zákon č. 333/2012 Sb., jeho současná podoba,

jak tvrdí Janský (2014, s. 118), již opět neodpovídá rychlému celospolečenskému vývoji a aktuálním potřebám péče o ohrožené děti.

V současnosti existují, jak uvádí Sekera (2009, s. 16), čtyři typy zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy, které můžeme považovat do značné míry za spolupracující a propojené. Tato zařízení jsou rozlišena podle účelu, který mají splňovat. Jedná se o diagnostické ústavy, dětské domovy, dětské domovy se školou a výchovné ústavy. Většina těchto zařízení je státních a poskytují na základě rozhodnutí soudu nebo na žádost osob odpovědných za výchovu komplexní péči dětem ve věku od tří do osmnácti, popřípadě až do 26 let.

Diagnostický ústav přijímá děti „s nařízeným předběžným opatřením, nařízenou ústavní výchovou nebo uloženou ochrannou výchovou, děti s uloženou ochrannou výchovou také na základě výsledků komplexního vyšetření, zdravotního stavu dětí a volné kapacity jednotlivých zařízení umisťuje do dětských domovů se školou nebo výchovných ústavů.“ (Zákon 109/2002 Sb., v platném znění, § 5, on-line). Diagnostické ústavy tak zaujímají v systému péče o dítě důležité místo, spolupracují v zájmu ohrožených dětí s orgány sociálně právní ochrany dítěte a poskytují potřebnou metodickou a odbornou pomoc školským zařízením své spádové oblasti. Jejich úkolem je v rámci zpravidla dvouměsíčního diagnostického a výchovně terapeutického pobytu zpracovat komplexní diagnostiku osobnosti dítěte, vymezit individuální výchovné a vzdělávací priority, včetně doporučení vhodných metod a přístupů a rovněž stabilizovat přijaté dítě, včetně zakotvení hygienických, režimových a výchovných návyků (Janský, 2014, s. 116).

Diagnostický ústav tedy plní (Zákon 109/2002 Sb., v platném znění) podle potřeb dítěte úkoly diagnostické, formou pedagogických a psychologických činností, vzdělávací, terapeutické, výchovné a sociální, organizační a koordinační. Křístek (2017, s. 60) upozorňuje, „že to, co je paradoxně vetknuto přímo do názvu tohoto druhu pobytové služby, totiž diagnostiku, a to diagnostiku poruch chování, je diagnostický ústav jako nezdravotnické zařízení zcela nezpůsobilý provádět.“

Diagnostické úkoly tak mají pouze procesní charakter, spočívající v podstatě jen v kompletaci spisové dokumentace o dítěti. Křístek (2017, s. 63) nadále shrnuje, že, základní a určující činnosti, poskytované diagnostickým ústavem jsou pouze dvě, a to

poskytování plného přímého zaopatření a poskytování sociálně terapeutických činností, k nimž v některých případech může přistoupit ještě základní činnost vzdělávání.

Dětské domovy (Jánský, 2014, s. 116) pečují o děti zpravidla ve věku 3 až 18 let, které nemohou být vychovávány ve vlastní rodině ani v jiné formě náhradní péče a nemají závažné poruchy chování. Dětským domovům se podrobněji věnuje kapitola číslo 2, této práce.

Dětské domovy se školou jsou speciální školská zařízení, určená pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy dětí, které mají závažné poruchy chování, nebo z důvodů aktuálního psychického oslabení vyžadují specifickou výchovně léčebnou péči. Jsou do nich umísťovány děti zpravidla od 6 let do ukončení povinné školní docházky a součástí školského zařízení je příslušný typ školy (Jánský 2014, s- 116). „ *Nemůže-li se dítě po ukončení povinné školní docházky pro pokračující závažné poruchy chování vzdělávat ve střední škole mimo zařízení nebo neuzavře-li pracovně právní vztah, je přeřazeno do výchovného ústavu.* “ (Zákon 109/2002 Sb. v platném znění, §13, on-line).

Do roku 2002 obsahovaly právní předpisy členění školských ústavních zařízení vhodněji na tři skupiny: 1. diagnostické ústavy, 2. dětské domovy a 3. zvláštní výchovná zařízení čili výchovné ústavy. Zákon o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy od 1. 7. 2002 převedl dosavadní výchovné ústavy pro děti do kategorie „ dětský domov“, tedy je zdánlivě vyčlenil z okruhu zvláštních výchovných zařízení. Jedná se však o změnu pouze teoretickou. Úprava dětských domovů se školou je zcela nevhodná, neboť spíše než úpravě dětských domovů se obsahově i nadále blíží výchovným ústavům (Křístek, 2017, s. 83).

Výchovný ústav „*pečuje o děti starší 15 let se závažnými poruchami chování, u nichž byla nařízena ústavní výchova nebo uložena ochranná výchova. Ve vztahu k dětem plní zejména úkoly výchovné, vzdělávací a sociální.*“ (Zákon 109/2002 Sb., v platném znění, §14, on-line). Existuje možnost umístit do tohoto typu zařízení i dítě starší 12 let, které nemůže být pro své závažné poruchy chování zařazeno jinde. Dětské domovy i výchovné ústavy mohou dle příslušných pravidel pečovat i o nezletilé matky s jejich dětmi.

Do dětských domovů se školou a výchovných ústavů, veřejností stále často označovaných jako pastárky a polepšovny, se dostávají děti na základě takových závažných poruch chování, jak uvádí Jánský (2014, s. 16), které často splňují skutkovou podstatu

trestného činu. Křístek (2017, s. 86) tvrdí, že je zřejmé, že výkon ochranné výchovy a tudíž i související zařízení, by měl být převeden do gesce Ministerstva spravedlnosti, respektive Vězeňské služby ČR. Rovněž se zamýšlí, že samotná existence výchovných ústavů představuje v České republice zřejmě jeden z nejzávažnějších lidskoprávních problémů, neboť zde zůstává ve skrytu zachován v souvislosti s termínem pracovně výchovná skupina, totalitní systém táborů nucených prací.

Školskými zařízeními pro preventivně výchovnou péči jsou dle zákona 109/2002 Sb., v platném znění **střediska výchovné péče**, která poskytují dětem s rizikem nebo již s projevy poruch chování a s negativními jevy v sociálním vývoji speciálně pedagogickou, terapeutickou a psychologickou pomoc v rámci ambulantních, celodenních nebo pobytových programů.

Hlavním východiskem i prioritou pro všechna školská zařízení musí být, zdůrazňuje Janský (2014, s. 117), princip pomoci a ochrany dítěte, nikoliv prvoplánový trest, spojený se společenskou diskriminací. Základním úkolem je zajištění kvalitních a bezpečných podmínek, vytvořených na podkladě pozitivních emočních vztahů, umožňující prožít důvěru mezi dětmi a dospělými. *„Aktuální situace sítě školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy se v mnohých případech stále od těchto požadavků odlišuje.“* (Janský, 2014, tamtéž).

1.3 Historický pohled na vývoj péče o ohrožené děti v ČR

Jak jsem již zmiňovala, ústavní výchova dětí a mládeže má v České republice silnou tradici, která bývá někdy zasazována až do hluboké minulosti, především v souvislosti s institucemi městských špitálů, nalezinců, sirotčinců a podobně. Základy dnešní sítě ústavů pro děti pocházejí z pozdější doby, z 19. a především 20. století., kdy došlo k jejich největšímu rozvoji. V druhé polovině minulého století byl vývoj ústavní péče poznamenán totalitní ideologií, jednoznačnou preferencí kolektivní výchovy a nadřazováním zájmu společnosti nad práva dítěte (Macela, 2017 in Křístek 2017, s. XIII).

Rozvoj péče o ohrožené děti, jak ji známe dnes, souvisí se vznikem moderní veřejné správy. V Českých zemích byl zřízen první městský útulek pro chudé děti a mládež v roce 1886 v Praze na Vyšehradě. Podle pražského vzoru se rozšiřovaly útulky pro ubohé děti i

na českém venkově, jejichž prvořadým úkolem byla, jak popisuje Monatová (1998, s. 62) sociální funkce a výchova bohužel nebyla v popředí zájmu. Na začátku 20. století byla nejen v českých zemích a Rakousku, ale v celé řadě dalších zneužívána dětská práce. Sociálními problémy ve výchově dětí, které trpí chudobou, se zabýval také Tomáš Garrigue Masaryk.

Ochrana dětí se v prvních desetiletích minulého století také profesionalizovala, uvádí Macela (2017, in Křístek, 2017, s. XIV), zejména prostřednictvím institutu veřejného poručenství, zavedeného roku 1914. V polovině 20. let minulého století bylo v Čechách provozováno 172 ústavů, zřizovaných okresy, obcemi, spolky a církvemi, nebo to byly instituce soukromé.

Po druhé světové válce došlo v rychlém sledu k řadě změn, které určují podobu ústavní péče až do současnosti. 1. ledna 1948 byl systém ochrany dětí zestátněn a spolkové organizace byly likvidovány. Významné změny přinesl především zákon č. 265/1949 Sb., o právu rodinném. Cílem socialistického zřízení byla převýchova a přeměna člověka v jeho smýšlení (Macela, 2017, in Křístek, 2017 s. XV). Jak říká Matoušek: (1999, s. 38) *„nejrůznější ústavy měly za socialismu svůj zlatý věk, protože internace ve zmanipulovatelném kolektivu byla viděna jako účinný prostředek třídního uvědomování lidí.“*

Zařízení byla často umísťována do znárodněných vil a zámků, bez ohledu na potřeby dětí a dostupnost, vznikla tak soustava velkokapacitních zařízení, která ovlivňuje podobu pobytových zařízení pro děti dodnes. Výše zmiňovaný zákon o právu rodinném zrušil rovněž pěstounskou péči a tak se jedinou právně ukotvenou formou péče cizích osob o dítě stalo osvojení. Prapůvodní příčinou přetrvávající rezortní roztržitosti systému péče o ohrožené děti bylo zrušení Ministerstva sociální péče v roce 1951. Podkladem pro oborové a resortní roztržení systému péče o ohrožené děti se stala vyhláška ministra pracovních sil č. 316/ 1951 Ú1. I., kde se poprvé objevuje pojem sociálně právní ochrana mládeže, touto vyhláškou přešla do působnosti Ministerstva zdravotnictví ústavní zařízení pro děti do 3 let a domovy pro děti s tělesným postižením, do gesce Ministerstva spravedlnosti byly svěřeny výchovny dorostu, na Ministerstvo školství byly převedeny dětské domovy od 3 do 15 let, ústavy pro duševně a smyslově vadnou mládež a především úkoly hromadného poručenství, pěstounská péče a ostatní sociálně právní ochrany mládeže (Macela, 2017, in Křístek 2017, s. XV).

Ve světě se po druhé světové válce začaly kromě dětských domovů pro opuštěné a osiřelé děti zakládat SOS vesničky, jejichž úkolem byla hned od počátku snaha nahradit dětem ztracenou rodinu. U nás byly první SOS vesničky založené v roce 1964. To jsou zařízení pro výkon skupinové pěstounské péče, kde je, jak říká Matějček (2002, s. 16), pěstounskou péčí pověřená sama matka pěstounka, ta mívá ku pomoci další osobu – tetu, matka pěstounka se svěřenými dětmi bydlí v samostatném domečku, skupina 10 až 12 takových domečků představuje Vesničku. Rodinu tak tvoří matka – pěstounka a zpravidla 6 a více dětí různého pohlaví a věku.

V síti školských zařízení byly vyčleněny zvláštní záchytné domovy určené pro děti s charakterovými nebo mravními úchytkami, které byly základem soustavy diagnostických ústavů. Obecnou úpravou pro výkon ústavní výchovy byl zákon o rodině z roku 1963. V roce 1978 byl přijat republikový zákon o školských zařízeních, který zařazoval školská zařízení pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy mezi takzvaná školská výchovná zařízení. Podle tohoto zákona byla běžná ústavní výchova mládeže realizována v dětských domovech, péče o obtížně vychovatelnou mládež a ochranná výchova ve zvláštních výchovných zařízeních. Organizační směrnice z počátku sedmdesátých let byla v roce 1981 transformována do vyhlášky č. 64/1981 Sb. Oba zmíněné právní předpisy inspirovaly v mnohém zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních z roku 2002 (Macela 2017, in Křístek 2017, s. XVII.)

1.4 Transformace systému péče o ohrožené děti

Je známým faktem, tvrdí Janský (2014, s. 117), „že úroveň výchovně vzdělávacího systému odráží stav společnosti a ústavní zařízení jsou toho názorným příkladem. Některá splňují nároky na moderní specializovaná zařízení, poskytují všestrannou individualizovanou péči při respektování psychických potřeb dětí, jiná v sobě konzervují pozůstatky socialistického způsobu řešení problémů.“

Již v Ženevské deklaraci práv dítěte z roku 1924 byla zakotvena potřeba zajistit dítěti zvláštní péči, stejně tak ve Všeobecné deklaraci lidských práv z roku 1948, Deklaraci práv dítěte z roku 1959, Mezinárodním paktu o hospodářských, sociálních a kulturních právech z roku 1966 a také v Úmluvě o právech dítěte z roku 1989, která pro Českou

a Slovenskou federativní republiku vstoupila v platnost 6. února 1991 (Sociální pedagogika, 2015, s. 26).

V roce 2003 byla Česká republika kritizována Výborem pro práva dítěte OSN kvůli situaci dětí vyrůstajících v ústavních zařízeních. Podle Výboru v nich chybí individuální přístup, dochází k omezování kontaktů dětí s biologickou rodinou a příbuznými. Jako nedostatečnou shledal rovněž pomoc dětem při opuštění ústavního prostředí. Výbor ministrů Rady Evropy doporučil vládám členských států přijmout taková legislativní opatření vedoucí k dodržování zásad a kvalitních norem v zařízeních, které zaručí naplňování práva dětí na plnohodnotný život (MŠMT, Rámcová koncepce, 2009).

Cíle transformace péče o ohrožené děti byly specifikovány v Národním akčním plánu k transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti na období 2009 až 2011, jednalo se zejména o zvýšení kvality práce a dostupnosti služeb pro ohrožené děti a rodiny, sjednocení postupu pracovníků při řešení konkrétní situace ohrožení dítěte, snížení počtu dětí dlouhodobě umístěných ve všech typech ústavní péče, zvýšení životních šancí dětí, podpora rozvoje osobnosti dítěte, jeho nadání a rozumových i fyzických schopností v co nejširším objemu (Národní akční plán, MPSV, 2009).

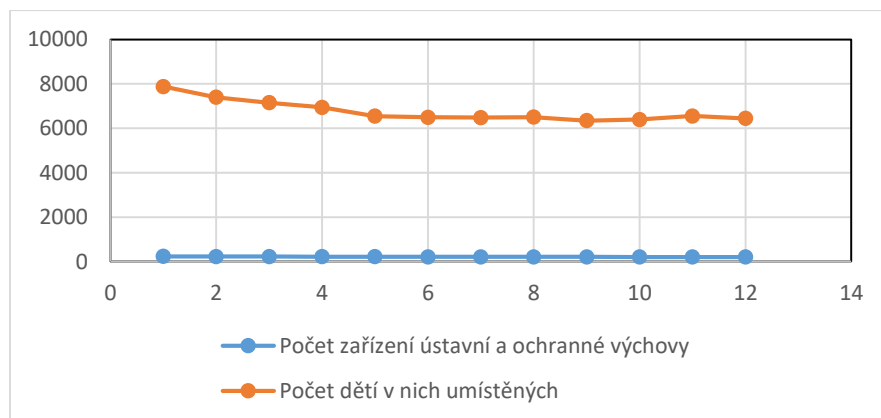
Akční plán apeluje na potřebu komplexního systému, jak jsem uvedla výše, velkým nedostatkem celého systému péče o ohrožené děti v České republice je jeho roztržitost. Práci s ohroženými dětmi a jejich rodinami v současné době zajišťuje Ministerstvo práce a sociálních věcí, Ministerstvo zdravotnictví, Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy, ale také Ministerstvo spravedlnosti (soudy, státní zastupitelství, Probační a mediační služba, věznice pro mladistvé) a Ministerstvo vnitra (Policie České republiky). Na základě mezirezortní spolupráce uvedených ministerstev byla zpracována Národní strategie ochrany práv dětí s akčním obdobím 2012 – 2018. Strategie byla schválena usnesením vlády č. 4 ze dne 4. ledna 2012 a její legislativní rámec se částečně odrazil v novelizaci zákona č. 359/1999 Sb., o sociálně právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů. Národní strategie ochrany práv dětí „Právo na dětství“ bylo ukončeno na konci roku 2018 (MPSV, Transformace systému péče o ohrožené děti, 2018).

Ministerstvo práce a sociálních věcí podpořilo naplňování aktivit těchto strategických dokumentů individuálním projektem „Systémová podpora procesů transformace péče o ohrožené děti a rodiny“, který byl financován Evropským sociálním

fondem, a cílem projektu bylo zmapování stavu ochrany práv dětí v České republice. MPSV jako realizátor projektu zadalo zpracování několika výzkumů zaměřených na různé aspekty této oblasti. Šlo o zjištění míry ohrožení dětí a rodin v jednotlivých regionech, ověření dostupnosti a kvality odborné pomoci rodinám s dětmi a zmapování systému náhradní rodinné péče (Macela 2015, in Sociální práce 2015).

Jak uvádí Jánský (2014, s. 123), problematika ústavní výchovy je celospolečenský problém a velmi úzce souvisí s celkovým sociálním klimatem společnosti. Současnou situaci institucionální péče je možné stále vnímat jako přechodovou. Na jedné straně byly schválené závazné dokumenty měnící situaci a vytyčující směr i požadované cíle transformačních změn, současně je ale celý proces změny i jeho výsledek velmi variabilní a v mnoha ohledech stále otevřený. Základní cíl transformace lze zjednodušeně vyjádřit požadavkem snížení počtu dětí umístěných a umisťovaných do institucionální péče a souvisejícím požadavkem na zvýšení kvality poskytovaných služeb a také vytvoření funkční alternativy k péči institucionální.

Že ke snižování počtu zařízení ústavní výchovy i snižování počtu dětí v nich umístěných dochází jen pozvolna, dokládá následující graf.

Zdroj: <https://statistik.msmt.cz/rocnika/rocnika.asp>

Autor Pavel Jánský ve své knize *Dítě s problémovým chováním a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy* (2014, s. 126 – 130) zdůrazňuje některé principy, standardy a parametry, které považuje za důležité v procesu transformačních změn. Jsou to především:

a) *Vyšší důraz na prevenci a zvýšení kvality péče o ohrožené děti a rodiny*

Zde autor upozorňuje, že je v současné době poddimenzovaná preventivní práce s ohroženou rodinou, což má prokazatelně přímý dopad na počty dětí umisťovaných v institucionální péči. Zlepšení této situace vidí ve zvýšení počtu terénních sociálních pracovníků pravidelně navštěvujících ohrožené rodiny a nutnost poskytování následné kvalifikované péče dětem, které ukončily pobyt v ústavní výchově. Tato pomoc dětem i rodinám by měla být integrální složkou poskytovaných služeb nejen ze strany sociálních pracovníků, ale také ze strany ústavů a zařízení, z jejichž péče děti odcházejí.

b) *Standard pravidel systémové komunikace a spolupráce participujících subjektů*

V rámci systému náhradní výchovy jde především o komunikaci a operativní spolupráci orgánu sociálně právní ochrany dětí s diagnostickými ústavy. V procesu rozhodování o možnostech pomoci ohroženým dětem a jejich rodinám velmi často chybí relevantní informace.

c) *Princip komplexnosti*

Jedním ze základních problémů současné situace je nedostatečná schopnost poskytovat ohroženým dětem a jejich rodinám včasnou, dostupnou a komplexní odbornou pomoc, opírající se o důkladnou znalost jejich potíží. Princip včasnosti a komplexnosti poskytované péče je často blokován špatnou komunikací mezi institucemi a zástupci jednotlivých participujících resortů. Ve vztahu k potřebám a oprávněným zájmům dětí je nutné realizovat multidimenzionální model péče obsahující složku pedagogickou, zdravotní i sociální.

d) *Princip dostupnosti a dosažitelnosti péče*

Jedním z významných rizikových faktorů, který je nutné zohlednit v programech cílených na rodiny dětí, které se dostávají do ústavní péče, je jejich nízká socioekonomická a vzdělanostní úroveň, důležitým parametrem nabízených služeb je proto jejich místní dostupnost a finanční dosažitelnost. Většina kalkulovaných cen za smluvní pobyty v rámci nabízených preventivních programů je významně vyšší než úhrada plateb ošetřovného, požadovaného od rodičů v rámci soudem nařízených pobytů, kde jsou děti v plném zaopatření ústavu.

e) *Princip zacílení priorit*

Rodina vytvářející pro dítě primární sociální prostředí je v naprosté většině případů dětí umisťovaných do institucionální péče také primárním zdrojem jejich problémů. Proto základním úkolem a prioritou pro školská zařízení pro výkon ústavní, ochranné a preventivní péče musí být přímá výchovně terapeutická práce s dítětem v kontextu jeho rodiny. Jak říká Albín Škoviera v knize Dilemata náhradní výchovy (2007, s. 117): „*pokud chceme pomáhat dětem, pomozme jejich rodičům – terénní sociální práci a finančně nenáročnými obecními nájemnými byty. Až potom hledejme náhradní řešení, ne však zlaté klece, ale odborně připravené a milující lidi.*“

f) *Princip zacílení programu (individualizace programů)*

Charakteristiky nabídnutého programu musí být více orientovány na individuální potřeby jednotlivých dětí.

g) *Princip vyhodnocování efektivity programů a služeb*

Standardem kvality poskytované péče ohroženým dětem by měla být také kritéria, podle kterých lze posuzovat úspěšnost nabízených programů (Janský, 2014 s. 126-130).

V současné době je vládou schválena Národní strategie ochrany práv dětí na období 2021 až 2029. Jejím cílem je „*vytvoření systému spolupráce, který zajistí ochranu dětí a zároveň zkvalitnění života všech dětí a rodin, primárně však dětí nacházejících se v obtížné životní situaci*“ (Národní strategie, MPSV, 2021).

Tato strategie navazuje na předchozí strategický dokument „Právo na dětství“, který reflektoval zejména doporučení Výboru OSN pro práva dítěte, přijatá dne 17. června 2011 po projednání třetí a čtvrté periodické zprávy dokumentující aktivity České republiky k naplňování Úmluvy o právech dítěte od roku 2003. S ohledem na situaci vyvolanou epidemií nemoci COVID-19 (vysvětlení v kapitole 3.8) došlo k odkladu projednávání periodických zpráv o plnění závazků plynoucích z Úmluvy na pozdější dobu (Národní strategie, MPSV, 2021).

Na základě vyhodnocení dosavadních pokroků v reformě systému péče o ohrožené děti lze konstatovat, že přes řadu úspěšně splněných úkolů i nadále existuje mnoho cílů s potenciálem dalšího rozvoje.

2 Dětský domov rodinného typu

Za předchůdce dětských domovů jsou považovány sirotčince a útulky, později spolkové ústavy. Zprvu se jednalo, jak uvádí Sekera (2009, s. 23) o zřizovatele z oblasti charity, později byly zakládány obcemi. O dětských domovech můžeme začít hovořit přibližně kolem první světové války, kdy tato zařízení vstoupila do správy okresní péče o mládež. V roce 1949 došlo k přelomu v ústavní výchově, zlepšilo se materiální vybavení, sociální a personální podmínky. Přechod dětských domovů na právní subjektivitu v 90. letech 20. století přinesl dětským domovům větší samostatnost v hospodaření, zřizovatelské kompetenci přešly v roce 2001 z Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy na krajské úřady. Zařazení dětských domovů do sítě škol a školských zařízení vymezuje Zákon 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání, v tomto zákoně je vymezeno například způsob financování zařízení, postavení ředitele a jeho rozhodovací práva a povinnosti nebo kompetence zřizovatele.

Moderní ústavní zařízení v současné době se snaží co nejvíce podobat přirozené rodině. Dětský domov plní funkci výchovně vzdělávací, sociální, zdravotní i preventivní, péče je poskytována dětem ve věku od tří do osmnácti, respektive devatenácti let. Zařízení nabízí možnost péče také nezletilým matkám a jejich dětem.

Dětský domov představuje základní druh pobytové služby sociální péče o děti, o něž nemůže pečovat ani rodič, ani poručník či pěstoun, v dětských domovech se nachází více jak 70 % všech chovanců, kteří se nacházejí v dosavadních školských zařízeních (Křístek, 2017, s. 82).

Podle zákona 109/2002 Sb. v platném znění je účelem dětského domova zajišťovat péči o děti s nařízenou ústavní výchovou, které nemají závažné poruchy chování, tyto děti se vzdělávají ve školách, které nejsou součástí dětského domova.

Janský (2014, s. 116) konstatuje že, velké procento umístěných dětí přichází jako nechtěné z rozpadlých rodin, přestože primární pro umístění bývají sociální důvody, velmi často jsou připojeni problémy osobnostní, zdravotní nebo právě výchovné.

Dětem je v dětských domovech poskytováno plné zaopatření, tedy stravování, ubytování, ošacení, učební potřeby a pomůcky, úhrada nezbytně nutných nákladů na vzdělání, úhrada nákladů na zdravotní služby, léčiva a zdravotnické prostředky, kapesné,

osobní dary a věcná pomoc při odchodu zletilých ze zařízení, úhrada nákladů na dopravu do sídla školy. Dále mohou být zařízením hrazeny i potřeby pro využití volného času a rekreaci, náklady na kulturní a sportovní činnost, na soutěžní akce a rekreace, náklady na dopravu k osobám zodpovědným za výchovu (Zákon 109/2002 Sb., v platném znění).

Škoviera (2007, s. 116) k otázce materiálního zabezpečení dětí v dětských domovech poukazuje: „*dítě přichází do zařízení náhradní výchovy často z prostředí s nízkou sociální úrovní. Během pobytu v dětském domově se mnohdy setká s až nadstandartními materiálními podmínkami, a když ze zařízení odejde, vrací se zpět do prostředí s nízkou životní úrovní.*“ Autor dále varuje, že zbytečně luxusní zabezpečení deformuje hodnotový žebříček těchto dětí, materializuje jejich pohled na svět a posiluje jejich očekávání celoživotní podpory ze strany státu.

„Návrh ustanovení k zákonu 109/2002 Sb. charakterizuje dětský domov shodně s dosavadní právní úpravou s tím, že již nebudou zřizovány dětské domovy internátního typu a postupně budou všechny dětské domovy zřízeny jako rodinné bez specifikace v názvu a ve všech dětských domovech budou vytvářeny rodinné skupiny“ (Křístek, 2017, s. 81).

Rodinná skupina je tedy základní organizační jednotkou v dětském domově a sestává se z nejméně 6 a nejvíce 8 dětí, které bývají různého věku a pohlaví. Sourozenci se zařazují do jedné rodinné skupiny, výjimečně je možné zařadit je do různých rodinných skupin, zejména z výchovných důvodů. V dětském domově lze v jedné budově či ve více budovách v jednom areálu zřídit nejméně 2 a nejvíce 6 rodinných skupin. Děti se do rodinných skupin zařazují se zřetelem na jejich výchovné, vzdělávací a zdravotní potřeby (Vyhláška 438/2006 Sb., v platném znění, §4).

Škoviera (2007, s. 115) namítá, že dětský domov rodinného typu navzdory tomu, že proklamuje náhradu skutečného domova, vytváří pouze iluzi reálného domova. Skutečný domov dítěte je domovem bez jakékoliv potřeby to navenek deklarovat. Definuje jej emocionální a právní vztah rodičů a dítěte, dále je určován biologickou, kulturní i pobytovou kontinuitou. Dětský domov internátního typu jasně deklaruje, že je náhradním řešením, poskytuje péči a výchovu, ale nevytváří iluzi skutečného domova. V rodině vzniká rodinné společenství, v dětském domově internátního typu skupinové společenství, ale v dětském domově rodinného typu nevzniká žádná náhrada rodinného společenství. Místo ní se tu utváří bytové společenství.

2.1 Klienti dětského domova

Do dětských domovů jsou většinou umisťovány děti sociálně hendikepované, z rozpadlých rodin, popřípadě rodin, které mají existenční problémy (Sekera 2009, s. 23). K častým charakteristikám těchto dětí patří podle Janského (2014, s. 125) výrazná poškození v citové oblasti, nízká frustrační tolerance, sklony k impulsivnímu jednání a snížená schopnost řešit problémy.

„Přechod dítěte z rodiny do instituce je ve všech případech stresující, protože představuje výraznou změnu ve způsobu života dítěte, nutně vyvolává strach, nejistotu, případně zoufalství. Dítěti je jasné, že hrozí oslabení, či dokonce ztráta vazeb, které si vytvářelo k blízkým osobám již od narození.“ (Hejčová in Matoušek, 2017, s. 158). Děti v dětských domovech mohou být nejen nechtěné, zneužívané, týrané a zanedbávané, ale také celkově traumatizované rozpadem rodiny a ztrátou blízkých vztahových vazeb. Všechny jejich základní potřeby, ať už biologické, citové či sociální nejsou dlouhodobě naplňovány a vedou k celkové psychické deprivaci, což se výrazně projevuje v jejich chování a prožívání. Psychická deprivace bývá definována, uvádí Jedlička (2017, s. 44) jako *„výsledek neblahé životní situace, ve které nejsou po určitou, poměrně dlouhou dobu v dostatečné míře uspokojovány základní duševní potřeby dítěte.“*

Přehledné dělení psychických potřeb předložili ve své knize Psychická deprivace v dětství autoři Langmeier a Matějček (2011, s. 277), dělí je do čtyř úrovní, které se ve vývoji jedince a v každé aktuální situaci prolínají. Vychází z obecného předpokladu, že základní tendencí organismu je jeho potřeba aktivního styku s prostředím. Matějček (2015, s. 37, 38) přidává ke čtyřem základním životně důležitým potřebám ještě potřebu pátou. Jsou jimi:

1. *Potřeba určitého množství, kvality a proměnlivosti vnějších podnětů.* Takovým přívodem podnětů se organismus naladí na žádoucí úroveň aktivity, pro člověka to znamená, že se nebude nudit, ani nebude soustavně podněty přetěžován.
2. *Potřeba určité stálosti, řádu a smyslu v podnětech.* Tedy potřeba smysluplného světa, základní potřeba umožňující učení. Naplnění této potřeby umožňuje, aby se z podnětů staly zkušenosti, poznatky a pracovní strategie. Kdybychom dění v našem okolí vnímali jen jako náhodné, vznikl by chaos a ničemu bychom se nemohli naučit.

3. *Potřeba prvotních citových a sociálních vztahů, tedy vztahů k osobám prvotních vychovatelů.* Náležitě uspokojení této potřeby přináší dítěti pocit životní jistoty a je podmínkou pro žádoucí vnitřní uspořádání jeho osobnosti.
4. *Potřeba identity, tedy potřeba společenského uplatnění a společenské hodnoty.* Z náležitého uspokojení této potřeby vychází zdravé vědomí vlastního já. Toto vědomí je podmínkou pro to, aby si člověk mohl ve své vývojové dráze osvojit užitečné společenské role a stanovit si hodnotné cíle pro svá snažení.
5. *Potřeba otevřené budoucnosti neboli životní perspektivy.* Její uspokojení dává lidskému životu časové rozpětí, rozpětí mezi otevřeností a uzavřeností osudu, mezi nadějí a beznadějí, mezi životním rozletem a zoufalstvím.

Matoušek (2008, s. 208) se zmiňuje o zvláštních potřebách některých ohrožených dětí, *„jedná se především o potřeby vyplývající z určité zvláštnosti nebo odlišnosti dítěte, (barva kůže, vzhled, nemoc, úraz, postižení) či ze specifiky životní situace (týrání, zneužívání, zanedbání, sociální izolace, příslušnost k etnické minoritě a podobně. K jejich naplnění je většinou potřeba speciálních opatření nebo terapeutických postupů zaměřených mnohdy nejen na samo dítě, ale i na jeho primární pečovatele, popřípadě i na širší sociální a ekologické prostředí a jeho případnou změnu.“*

Langmeier a Matějček na základě dlouholetých klinických zkušeností rozlišili pět typů osobnosti psychicky deprivovaného dítěte, brali v úvahu celkovou úroveň aktivity a vzrušivosti dítěte a celkový ráz sociálního chování.

1. **Typ relativně dobře přizpůsobený**, bez zvláštních nápadností, má svá citlivější a zranitelná místa, která se projeví při větším zatížení.
2. **Typ sociálně hypoaktivní**, útlumový, regresivní či apatický. Celková aktivita dítěte je snížena, dítě se nepokouší navazovat sociální vztahy, uzavírá se spíše do materiálního světa.
3. **Typ sociálně hyperaktivní** se vyznačuje přepjatou, ale rozptýlenou sociální aktivitou, snahou přimknout se na krátko ke každému, zájem o věcné prostředí je naopak nápadně snížen. Hloubku a kvalitu citových vztahů u něho nahrazuje povrchní kvantita.
4. **Typ sociálně provokativní** označuje děti, které bývají agresivní a většinou neznají solidaritu s ostatními. Za každou cenu se snaží upoutat pozornost dospělých, předvádějí se. Pokud jsou mimo kolektiv dětí a mají vychovatele jen pro sebe,

bývají jako vyměněné. Proto je vhodné takové děti svěřovat do individuální náhradní rodinné péče.

5. **Typ náhradního uspokojení** citových potřeb. Aktivita těchto dětí se přesunula do jiných oblastí, v nichž mohou snadněji najít toužené, náhradní uspokojení, tedy do sféry věcného světa, jídla, do sféry sexuálního zájmu a podobně (Matoušek, 2008, s. 214).

Děti svěřené do náhradní výchovy a tedy i dětských domovů, tvrdí Škoviera (2007, s. 46), mají v porovnání s dětmi z ostatní populace handicapy již na biologické úrovni, to souvisí zejména s genetickým základem, kdy především v romské populaci jsou častější příbuzenské svazky a vyšší nemocnost, dále s prostředím, ve kterém dítě vyrůstá, to znamená životní úroveň a kvalita a množství podnětů, ale i s chováním matky během gravidity, které není v souladu s potřebami nenarozeného dítěte, například nedostatečná hygiena, kouření, pití alkoholu, nevhodná skladba potravin a podobně.

Děti, vyrůstající v ústavních zařízeních mají svá práva a povinnosti, jejichž formulace je v souladu s právním řádem České republiky a jsou uvedeny v §20 Zákona 109/2002 Sb., v platném znění. Za prokázané porušení povinností vymezených tímto zákonem může být dítěti uděleno opatření ve výchově, která jsou vymezena v § 21. Za příkladné úsilí a výsledky při plnění povinností nebo za příkladný čin mohou být dítěti uděleny kázeňské odměny, které zákon označuje za osobní výhody, upravené rovněž § 21 Zákona o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních.

2.2 Struktura zaměstnanců v dětském domově

Výše uvedené poukazuje na to, s jak problematickými jedinci musí instituce, hlavně tedy personál těchto zařízení pracovat. Dětské domovy zajišťují nepřetržitý provoz s nerovnoměrně rozvrženou pracovní dobou. Prostředí dětského domova a celková atmosféra tohoto zázemí se výrazně podílí na osobnostním formování ohroženého dítěte a jeho budoucím uplatnění v životě.

Personální zabezpečení dětského domova tvoří pedagogičtí a nepedagogičtí pracovníci. **Nepedagogickým pracovníkem** se rozumí zaměstnanec zařízení, který vykonává jinou činnost než pedagogickou a splňuje kvalifikační předpoklady a požadavky stanovené pro výkon povolání zvláštním právním předpisem nebo stanovené

zaměstnavatelem. Pozici nepedagogického pracovníka v dětském domově může vykonávat ten, kdo nebyl pravomocně odsouzen za úmyslný trestný čin. Bezúhonnost se prokazuje výpisem z evidence Rejstříku trestů ne starším než 3 měsíce, který musí být předložen dětskému domovu před vznikem pracovně právního vztahu (Zákon 109/2002 Sb., v platném znění, §19, on-line). Mezi nepedagogické pracovní pozice v dětském domově patří pozice sociálních pracovníků, pracovníků v sociálních službách, zaměstnanců bezpečnostního úseku, zaměstnanců zajišťující provoz zařízení (domovník, zahradník, švadlena, uklízečka, a jiné), zaměstnanců ekonomického či stravovacího úseku. Před uvedením zákona 109 /2002 Sb., byli noční vychovatelé rovněž nepedagogickými pracovníky, kterým k výkonu povolání postačovalo základní vzdělání. V současné době jsou vychovatelé, kteří zajišťují v zařízení noční služby asistenty pedagoga, čímž u nich vznikla nutnost minimálně absolvovat akreditovaný vzdělávací program pro asistenty pedagoga uskutečňovaný zařízením dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků.

Pedagogickým pracovníkem zařízení je zaměstnanec, který vzdělává a vychovává děti v souladu s cíli výchovy a vzdělávání, stanovenými zákonem a dalšími právními předpisy. Podle § 2 zákona č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících je pedagogickým pracovníkem ten, „*kdo koná přímou vyučovací, přímou výchovnou, přímou speciálněpedagogickou nebo přímou pedagogicko-psychologickou činnost přímým působením na vzdělávaného.*“ Pedagogickým pracovníkem může být ten, kdo je plně způsobilý k právním úkonům, má odbornou kvalifikaci pro přímou pedagogickou činnost, kterou vykonává, je bezúhonný, zdravotně způsobilý a prokázal znalost českého jazyka, není-li dále stanoveno jinak (Zákon 563/2004 Sb., v platném znění, on-line). Bezúhonnost se prokazuje výpisem z evidence Rejstříku trestů ne starším než 3 měsíce, který musí být zařízení předložen před vznikem pracovněprávního vztahu.

U každého pedagogického pracovníka musí být před vznikem pracovně právního vztahu splněn zvláštní předpoklad pro výkon jeho činnosti, předpoklad psychické způsobilosti. Psychická způsobilost se zjišťuje psychologickým vyšetřením a může ji zjišťovat pouze osoba, které k tomu byla udělena Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy akreditace. Způsob provádění psychologického vyšetření stanovuje MŠMT vyhláškou č. 60/2006 Sb., v platném znění.

Pedagogickými pracovníky v dětských domovech jsou ředitel zařízení, hlavní vychovatel, denní a noční vychovatelé, asistenti pedagoga. Samotné profesi vychovatele jako mocného činitele edukačního procesu se podrobně zabývá kapitola 3.5.

2.3 Ředitel zařízení

Dětský domov na rozdíl od škol a ostatních školských zařízení nebojuje o žáka, cílem vedení domova a pedagogických pracovníků je zajistit dítěti klidné a podnětné prostředí rozvíjející a uspokojující jeho potřeby a rovněž umožnit mu návrat do původní biologické či náhradní rodiny. Ředitel dětského domova je však stejně jako jsou ředitelé škol řídicím orgánem, tedy manažerem svého zařízení.

Před rokem 1989 se termín management ve školství téměř nevyskytoval, průlom přinesla porevoluční legislativa, která umožnila školám a školským zařízením a tím i jejich ředitelům větší samostatnost, ale také na ně přenesla mnohem více zodpovědnosti. Ředitel musel podstatně rozšířit nejen oblast svých činností, jako jsou znalosti práva, ekonomiky nebo personalistiky ale také dovedností z oblasti řízení, jako je plánování organizování, kontrola a mnohé další (Trojanová, 2014, s13). Role vedoucího pracovníka s sebou přináší některé nároky, které činí tuto roli velmi obtížnou, tvrdí Matoušek (2008, s. 331), neboť v činnosti každé organizace existují různé zájmové skupiny uplatňující potřeby, které jsou v rozporu s potřebami jiných, vedení a zaměstnanci, odborní a provozní pracovníci a podobně. Vedoucí pracovníci nesou vyšší míru zodpovědnosti za dění v organizaci než řadoví zaměstnanci, je zde vysoká míra nejistoty a rizika.

Povinnosti a pravomoci ředitele škol a školských zařízení jsou dány legislativně, ředitel je statutárním zástupcem školy a školského zařízení. Základním právním předpisem, který vymezuje pravomoc ředitele školy je školský zákon, zákon č. 561/2004 Sb., v platném znění. Podle § 164 tohoto zákona ředitel školy a školského zařízení rozhoduje ve všech záležitostech týkající se poskytování vzdělávání a školských služeb, odpovídá za odbornou a pedagogickou úroveň vzdělávání a školských služeb. V § 165 pak ředitel školy a školského zařízení, které zřizuje stát, kraj, obec nebo svazek obcí stanovuje organizaci a podmínky provozu školy a školského zařízení a odpovídá za použití finančních prostředků státního rozpočtu v souladu s účelem, na který byly přiděleny.

Dalším určujícím právním předpisem pro ředitele školy je Zákoník práce (zákon č. 262/2004 Sb., v platném znění), který staví ředitele školy do role zaměstnavatele, z této pozice stanoví vnitřním předpisem organizační strukturu řízení školy, která tvoří rámec pro zabezpečení práce (Trojanová, 2014, s. 34).

Řediteli je svěřována péče o majetek školy nebo školského zařízení a je také pedagogem, neboť zodpovídá za kvalitu vzdělávání, musí hospitovat a celkově řídit práci pedagogů. Ředitelem školy může být fyzická osoba, která splňuje předpoklady podle § 3 zákona 563/2004 Sb., zákona o pedagogických pracovnících, v platném znění, to znamená, že je plně způsobilý k právním úkonům, má odbornou kvalifikaci pro přímou pedagogickou činnost, je bezúhonný, zdravotně způsobilý a prokázal znalost českého jazyka. Ředitel musí mít praxi spočívající ve výkonu přímé pedagogické činnosti nebo v činnosti, pro kterou jsou potřebné znalosti stejného nebo obdobného zaměření, nebo v řídicí činnosti nebo v činnosti ve výzkumu a vývoji v délce 5 let. Ředitel má rovněž povinnost získat nejpozději do 2 let ode dne, kdy začal vykonávat činnost ředitele školy, znalosti v oblasti řízení školství absolvováním studia pro ředitele škol v rámci dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků (Zákon 563/2004 Sb., v platném znění, on-line).

Ředitel dětského domova stejně jako ředitelé ostatních zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy má svá práva povinnosti vymezené zákonem 109/2002 Sb. Křístek (2017, s. 193) obecně k právům ředitele ústavního zařízení dodává. „*O právech není na místě mluvit, neboť ředitel, ač je fyzickou osobou a zaměstnancem ústavního zařízení, má současně postavení správního úřadu, vyplývající jak explicitně ze zákona o výkonu ústavní nebo ochranné výchovy, tak i ze zastaralého pojetí ředitele školy nebo školského zařízení v obecném předpise, tedy ve školském zákoně. Proto je na místě v kontextu platné právní úpravy hovořit spíše o pravomocích či kompetencích, nikoliv o právech.*“

Těmito pravomocemi ředitele dětského domova jsou například povolování pobytu dětem mimo zařízení nebo přechodné ubytování mimo zařízení v souvislosti s jeho vzděláváním nebo zaměstnáním a následně tyto pobyty i zrušit, jestliže se dítě řádně nechová nebo péče o něj není dostatečná. Ředitel má pravomoc rovněž zakázat nebo přerušit návštěvu osob odpovědných za výchovu, v případě jejich nevhodného chování. Dětem starším 15 let může povolit cestovat bez dozoru do místa pobytu nebo přechodného ubytování, je oprávněn dát příkaz k umístění dítěte do oddělené místnosti či nařídít vyšetření dítěte, zda není ovlivněno alkoholem nebo jinou návykovou látkou. Ředitel

zařízení je kompetentní dítě zastoupit v běžných záležitostech i zásadních záležitostech, pokud jeho zákonní zástupci neplní své povinnosti a pokud to vyžaduje zájem dítěte, má právo požádat příslušný orgán sociálně právní ochrany dětí o informace o poměrech v rodině dítěte a na základě písemné žádosti nahlížet do spisové dokumentace vedené tímto orgánem (zákon 109/2002 Sb., v platném znění, § 23, on-line).

Mezi povinnosti ředitele zařízení patří například seznamovat dítě s jeho právy a povinnostmi, dát příslušnému soudu podnět ke zrušení ústavní výchovy, jestliže pominuly důvody pro její nařízení, podat po předchozím projednání s příslušným orgánem sociálně právní ochrany příslušnému soudu podnět k prodloužení ústavní výchovy, vyžaduje-li to zájem dítěte. Ředitel zařízení je dále povinen podávat informace o dítěti zákonným zástupcům nebo orgánům sociálně právní ochrany dětí a projednat s nimi dopředu opatření zásadní důležitosti, informovat v zájmu zaručení návaznosti péče příslušný obecní úřad o nadcházejícím propuštění dítěte. Ředitel má rovněž povinnost vydat vnitřní řád zařízení nebo oznámit útěk dítěte Policii ČR, rozhoduje o úhradě nákladů za zdravotní péči, která není hrazena z veřejného zdravotního pojištění. Ředitel rovněž uzavírá smlouvu o prodloužení pobytu s nezaopatřenou osobou, pokud se soustavně připravuje na budoucí povolání i po dosažení zletilosti. Povinnosti ředitele zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy vymezuje § 24 Zákona 109/2002 Sb., v platném znění.

3 Aktuální problémy dětských domovů

Jak jsem uvedla v předchozích kapitolách, systém péče o ohrožené děti se v České republice stále nedaří efektivně a účelně reformovat. Naše země patří nadále k zemím s nejvyšším počtem dětí v ústavech a preventivní činnost a přímá pomoc rodinám v tísnivé situaci se téměř nerozvíjí. Aktuální a nedostatečně řešené problémy dětských domovů navíc v posledních dvou letech zvýraznila vlna koronavirové epidemie, kdy dlouhodobě naplněné dětské domovy zaznamenaly zvýšený nárůst žádostí o umístění dětí.

Ústavní výchova je relativně velmi nákladná, pokud má důstojně plnit úkoly jedné z forem náhradní péče, uvádí Janský (2014, s. 117), musí se nutně možnosti a hlediska ekonomů sblížit s požadavky pedagogů. Výsledkem by mělo být snižování počtu dětí v jednotlivých ústavech a spolu se vznikem nových specializovaných zařízení, které budou svým charakterem odpovídat specifickým potřebám umisťovaných dětí, jedná se nejen o potřebná výchovně léčebná zařízení pro děti psychicky oslabené, ale také nové domovy pro matky s dětmi, nebo ústavy s ochranným režimem pro děti a mladistvé, kteří svými násilnými a agresivními sklony ohrožují své okolí.

3.1 Sjednocení péče o ohrožené děti

Dílčí snahy o sjednocení a zkvalitnění práce s ohroženými dětmi jsou v České republice stále omezovány hranicemi jednotlivých resortů, které o tyto děti pečují. Vládou schválený návrh na transformaci a sjednocení systému péče o ohrožené děti z roku 2009 zůstává nedořešen. V roce 2017 připravilo Ministerstvo práce a sociálních věcí záměr přesunout všechny služby o ohrožené děti pouze do své gesce s argumentem, že v jeho kompetenci je většina problematiky týkající se ohrožených dětí. Jako hlavní důvody pro sjednocení návrh uváděl fakt, že neexistuje meziresortní shoda na koncepci rozvoje systému péče o ohrožené děti. Plnou zodpovědnost za celý systém by mělo mít pouze jedno ministerstvo a jeho koncepce by byla respektována napříč celým systémem. V současnosti každý kraj přistupuje k systému rozdílně, někde se ústavní zařízení pro děti ruší nebo transformují, v jiných krajích se do nich nově investují desítky až stovky milionů korun. Existují také velké rozdíly v kvalitě, rozsahu a dostupnosti služeb pro rodiny v jednotlivých krajích. Dalšími důvody pro sjednocení bylo neefektivní financování, ve kterém přerozdělování financí v rámci oblasti péče o ohrožené děti nereflktuje potřeby systému péče, ale potřeby jednotlivých ministerstev a jednotlivé prvky systému jsou

financovány podle odlišných pravidel. Pravidla a metodické vedení nezohledňují vzájemnou provázanost jednotlivých témat, řeší se odděleně, vždy především v rámci daného resortu, proto je podle argumentů důvodové zprávy nutné nastavit jednotná pravidla a kontrolu jejich dodržování. Spolupráce na úrovni pracovníků v dané oblasti bývá někdy problematická, jednak proto, že jsou vázáni jinými pravidly a prováděcími vyhláškami, jednak proto, že jsou stavěny do vztahu konkurentů, a ne spolupracovníků, například ústavy proti pěstounům (Asociace Dítě a rodina, 2015, on-line).

Proti těmto snahám se však bouřili někteří odborníci, kteří celou problematiku vnímali jinak. „*Snahy ministerstva práce a sociálních věcí o sjednocení péče o ohrožené děti pod jeden rezort, tedy MPSV, případně vydání zákazu přijímat děti do ústavní péče považujeme jednoznačně za nesmyslné, bezúčelné a jdoucí proti zájmům ohrožených dětí. MPSV nepochopilo, že u těchto dětí se nejedná pouze o problematiku sociální péče, která je jeho doménou, ale že dosavadní rozdělení kompetencí mezi tři rezorty má svůj význam a účel,*“ reagoval na text záměru předseda Společnosti sociální pediatrie ČLS JEP František Schneiberg v rozhovoru pro Zdravotnický deník (Koubová, 2017, on-line).

Děti umístěvané do institucionální péče, lze rozdělit do čtyř skupin. První skupinou jsou oboustranní sirotci, jejichž počet je zanedbatelný. Další skupinu tvoří děti ohrožené, které pocházejí ze sociálně slabého a neuspořádaného rodinného prostředí, jejichž výchova je ve zvýšené míře ohrožena sociálně patologickými jevy. Děti ve třetí skupině mají výchovné problémy, špatnou školní docházkou, experimentují s drogami a podobně. Do čtvrté skupiny lze zařadit děti, které již mají zkušenosti s kriminalitou a je odůvodněná obava, že budou v trestné činnosti dále pokračovat. Navíc se zvyšuje počet dětí s diagnostikovanou psychiatrickou diagnózou, dětí s dědičnou dispozicí k asociálnímu jednání a dětí s neurologickým poškozením mozku (Ministerstvo Vnitřní ČR, 2007, on-line).

Podle Janského (2014, s. 121) je potřeba harmonizovat systém ústavní výchovy se stavem a vývojem společnosti, za účinné participace všech resortů. Možnou cestou by podle něj mohl být vznik společných mezirezortních zařízení, s jasně vymezenými dílčími kompetencemi a odpovědnostmi, není možné, aby se školská zařízení ve smyslu kompetencí nemohla dohodnout se zdravotnickými o místě výkonu ústavní výchovy dětí psychicky oslabených nebo nemocných nebo aby běžné výchovné ústavy zabezpečovaly

výchovu výrazně disharmonických jedinců s psychopatickými antisociálními rysy osobnosti.

Matoušek (1999, s. 53) tvrdí, že v našich podmínkách narážejí ústavy na resortní bariéry, kdy si ministerstva úzkostně hlídají přidělené prostředky a uvolní je jen na účel, který jednoznačně spadá do jejich resortu a vysvětluje multidisciplinární povahu všech vážnějších sociálních problémů příkladem delikventně se chovající mládeže. Polovinu z jakéhokoliv vzorku takových mladistvých by psychiatr klasifikoval diagnózou lehké mozkové dysfunkce a u většiny z nich by přidal diagnózu disociálního vývoje osobnosti, zdravotnictví by se jimi tedy mělo legitimně zabývat. Značné procento těchto mladistvých má problémy ve škole nebo dokonce do žádné školy nechodí a nepracují, o jejich kvalifikaci by se měl starat resort školství. Mládeží, která se dostává do konfliktu se zákonem, se samozřejmě musí zabývat ministerstvo spravedlnosti a ministerstvo vnitra. Mládež chovající se asociálně představuje bezpochyby sociální problém spadající do kompetence ministerstva práce a sociálních věcí. Vyspělé státy jsou podle něj schopny vytvářet meziministerské nadresortní orgány koordinující státní politiku v oblasti problémů neřešitelných z úzce resortního pohledu.

3.2 Snižování počtu dětí v ústavech

Situace v ústavní výchově v České republice je především důsledkem nedostatečné preventivní práce s ohroženými rodinami. Poslední dobou se také setkáváme s narůstajícími případy dětí vrácených z pěstounských rodin zpět do dětských domovů. V obecných cílech transformačních procesů, kterými se v uplynulých letech zabývala ministerstva školství a sociálních věcí, je uváděna zejména tendence k snižování počtu dětí dlouhodobě umisťovaných do zařízení ústavní výchovy.

Studie Lucie Myškové a Romana Petrenka z roku 2014 (in Pacnerová, 2016 s. 67 - 69) ukazuje, že počty zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy se v průběhu let 2008 až 2014 měnily jen pozvolna. Mezi lety 2005 až 2008 zařízení dokonce nepatrně přibývalo, od té doby jejich počet postupně mírně klesá. V roce 2008 bylo v České republice celkem 232 zařízení, v roce 2014 jich bylo 218. Nejvíce je dětských domovů, jejich počet ale také nejvíce klesá, a to z počtu 154 v roce 2008 na počet 145 v roce 2014. Dětských domovů se školou bylo ve sledovaném období 30, stejně tak výchovných ústavů bylo po dlouhou dobu

33 a v roce 2012 poklesl jejich počet na 29. Diagnostických ústavů bylo konstantně 14, v posledním sledovaném roce jeden ubyl.

Ze statistik MŠMT (MŠMT 2013-2021, on-line) dále vyplývá, že počet zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy od školního roku 2013/2014 do školního roku 2020/2021 klesl z počtu 219 na 203, což je o 16 zařízení méně. V tomto období bylo zrušeno 9 dětských domovů, 2 dětské domovy se školou, 4 výchovné ústavy a jeden diagnostický ústav, což potvrzuje trend předchozího období. V uplynulých dekáдах byla zařízení často kritizována za velký počet dětí na jednotlivých pokojích. Cílem jejich redukce je přiblížení se rodinnému prostředí z hlediska zachování určité míry soukromí. Také je patrný trend směrem ke zmenšování počtu lůžek na jeden pokoj. Pokoje se čtyřmi a více lůžky postupně ubývají (z 262 v roce 2007/2008 přes 116 v roce 2014/2015 až na 76 ve školním roce 2020/2021). Postupně přibývají ložnice jednolůžkové (ze 162 v roce 2007/2008 na 215 v roce 2014/2015 až na 243 v roce 2020/2021). Stále klesá také lůžková kapacita v zařízeních. V roce 2005/2006 to bylo 8237 lůžek, v roce 2020/2021 klesl počet na 7402.

Jak naznačuje sledování počtu zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy a počtu lůžek, je patrné, že velmi pozvolna klesá i počet dětí v těchto zařízeních umístěných. Celkový počet dětí v zařízeních ústavní a ochranné výchovy klesl z počtu 7621 v roce 2005/2006 na 6446 v roce 2020/2021. Nejvíce dětí se dlouhodobě nachází v dětských domovech, kterých je v poměru k dalším typům zařízení nejvíce. V dětských domovech bylo ve školním roce 2005/2006 umístěno 4869 dětí, v roce 2020/2021 to bylo 4303 dětí. Z uvedeného lze konstatovat, že se pozvolna snižuje počet pobytových školských zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy a snižuje se také počet dětí v těchto zařízeních.

3.3 Kvalita péče

V roce 2015 vydalo Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy metodický pokyn, ve které stanovuje standardy kvality péče o děti v ústavních zařízeních. Účelem standardů kvality je nastavit a udržovat srovnatelnou úroveň kvality poskytované péče v jednotlivých zařízeních v celé České republice a zvyšovat v nich kvalitu péče o děti. Standardy kvality jsou určeny pracovníkům zařízení pro metodické vedení, sebereflexi

a sebehodnocení práce i zařízení. Také slouží jako úvodní informace pro nové pracovníky, zabývají se dalším vzděláváním pracovníků a pomáhají zřizovatelům pro monitoring a kontrolu poskytované péče, pomáhají však zejména dětem a rodičům lépe se orientovat v tom, co mohou od péče očekávat (Ombudsman, 2012 – 2021). Pro všechny standardy platí osm obecných zásad:

1. Péče je realizována v souladu s nejlepším zájmem dítěte, s ohledem na jeho věk, rozumové schopnosti, duševní a tělesný zdravotní stav a rodinný kontext.
2. Péče je realizována v souladu s individuálními potřebami dítěte.
3. Péče směřuje k rozvoji samostatnosti, aktivní účasti dítěte ve společnosti, k posilování sebedůvěry, identity dítěte a k rozvoji tělesných, duševních, citových a sociálních dovedností dítěte.
4. Péče splňuje požadavky na poskytování péče podle zákona č. 109/2002 Sb.
5. Péče je v souladu s principem rovného přístupu k dětem, zejména bez ohledu na rasu, barvu pleti, pohlaví, jazyk, víru, náboženství, politické nebo jiné přesvědčení, etnický nebo sociální původ, společenské postavení, socioekonomické možnosti, zdravotní stav, sexuální orientaci a podobně.
6. Péče zajišťuje naplňování práv dětí.
7. Péče vychází z aktuálních odborných poznatků.
8. Zařízením deklarované postupy jsou naplňovány v praxi.

Standardy jsou členěny na standardy základní a rozvojové, základní standardy se vztahují ke kvalitě péče a mají přímou vazbu na výchovu a vzdělávání. Rozvojové standardy mají za cíl stanovit směr vývoje a rozvíjet kvalitu péče. Standardy jsou členěny do pěti tematických oblastí:

- I. **Vymezení činnosti a informovanost** znamená, že děti vědí, jak o ně bude v zařízení pečováno, s kým jej budou sdílet, kdo o ně bude pečovat a co se od nich očekává. Informace o své činnosti má zařízení zpracované a jsou srozumitelné a dostupné dětem, osobám odpovědným za výchovu a dalším příslušným subjektům. Děti vědí, co mají dělat, pokud se cítí nespokojeně. Existují mechanismy vedoucí k prevenci a nápravě porušení práv a povinností, o kterých jsou informovány děti, osoby odpovědné za výchovu i zaměstnanci.

- II. **Průběh péče a návazné služby.** Přijetí, pobyt i odchod dítěte ze zařízení je realizován s respektem k potřebám dítěte a jeho zájmům. Dítěti je poskytována individuální podpora pro jeho komplexní rozvoj, uskutečňování vzdělávacích a výchovných cílů a pro přípravu na samostatný život. Děti jsou podporovány v udržování kontaktů s jejich blízkými osobami, podílejí se na rozhodování o důležitých aspektech jejich života. Děti a osoby odpovědné za výchovu jsou seznámeny se svými právy a povinnostmi a vědí, co se od nich očekává.
- III. **Personální agenda.** O děti se stará dostatek kvalifikovaných zaměstnanců, kteří jsou odborně podporováni a znají své kompetence a odpovědnosti. Zařízení uplatňuje odpovědný výběr zaměstnanců, existují mechanismy prevence a kontroly zabraňující možnosti nevhodného jednání s dětmi.
- IV. **Organizační aspekty.** Zaměstnanci ví, kdo je řídí a komu se zodpovídají, existují postupy spolupráce a sdílení informací, které dbají na ochranu soukromí a osobních údajů dítěte a jeho rodiny. Zařízení pravidelně sleduje a hodnotí naplňování svého poslání a cílů a kvality poskytované péče. Zohledňuje názory dětí, zaměstnanců a dalších zapojených osob.
- V. **Prostředí výkonu péče.** Děti mají vytvořeno bezpečné prostředí, které umožňuje poskytování požadovaných služeb ve vztahu k jejich oprávněným zájmům a specifickým potřebám (Metodický pokyn, 2015, on-line).

Pacnerová (2016, s. 18) k cestě kvality v péči o ohrožené děti uvádí: „*Všechny oblasti a dílčí charakteristiky spolu ale navzájem souvisejí a dohromady vytvářejí celkovou a jedinečnou tvář každého zařízení. Posun v jedné oblasti pak zároveň často vyžaduje změnu v celku. Oblasti jsou mezi sebou propojeny horizontálně na úrovni každého zařízení, ale také vertikálně, na celospolečenské úrovni a navzájem se ovlivňují. Cesta k vyšší kvalitě by měla zahrnovat práci ve všech daných oblastech. Opomenutí vzájemné propojenosti by mohlo vést k dílčímu a neefektivnímu pojetí změn v ústavní výchově. Může tak být kladen např. akcent na proměnu vnějších znaků (např. přechod z instituce do rodinného domu), ale bez akcentu na změnu samotné kultury ústavu a filosofie péče se nakonec může stát, že převedeme „ústav“ pouze do rodinného domu bez nastolení reálné změny. Může existovat vysoce segregační model v rodinném domě, ale také naopak a záleží vždy na ostatních proměnných.*“

3.4 Naplňování dětských potřeb v podmínkách zařízení ústavní výchovy

Zdeněk Matějček (2015) jako úvodní životní potřebu definoval potřebu dobře se narodit. To znamená, aby se dítě narodilo zdravé, chtěné a vítané, nadané všemi předpoklady a schopnostmi pro dobrý všestranný rozvoj. Tato potřeba „dobrého startu“ není u mnoha dětí v ústavní péči jistě naplněna. Děti v ústavní péči se mohou cítit na světě jako nevítané, nechťené.

Dítě, které je umístěné do jakéhokoliv typu zařízení ústavní či ochranné výchovy je především osobností, které má své potřeby. Uspokojování psychických potřeb umožňuje dítěti přiměřeně se rozvíjet v oblasti intelektu, kognitivních schopností, emocí a vůle, ale i v chování, interakci s okolím, chápání sebe a ostatních lidí, společenských hodnot s celého prostředí, jehož je dítě nedílnou součástí. O nedostatečném naplňování potřeb se hovoří podle Skaskové (in Pacnerová, Kupcová 2012, s. 40) v souvislosti s ohroženými dětmi velmi frekventovaně. Stejně tak je ale nutné podotknout, že některé potřeby dětí mohou být v ústavní výchově naopak velmi přeceňovány a děti bývají až touto potřebou přesycené.

Ústavní zařízení mají podle Hejčové (in Matoušek, 2017, s. 157) sloužit k vykonávání náhradní výchovné péče v zájmu zdravého vývoje, řádné výchovy a vzdělání dítěte. Protože je ústavní výchova u dětí starších tří let vykonávána ve školských zařízeních, mohou být vzdělávací potřeby upřednostňovány na úkor psychosociálních potřeb.

Kubičková (2011, s. 49) tvrdí, že velkým problémem výchovných zařízení je jejich odtržení od reálného života. V tradičně fungujících ústavech je jen málo příležitostí osvojovat si praktické dovednosti, výchovné programy často neodpovídají požadavkům běžného života. Ústavy vytváří pro děti pomyslný skleník, který je vyplněn jasně stanoveným řádem, organizovanou činností a kolektivními pravidly, ale zcela opomíjí přípravu na povinnosti za zdmi instituce. Od chystání stravy, přes hospodaření s penězi až po zodpovědnost za vlastní jednání. Režim a výchovná opatření nekorrespondují s realitou, klienti výchovných zařízení si neumí sami organizovat svůj volný čas. Mladí lidé opouštějící ústav se následně nejsou schopni integrovat do společnosti bez problémů, mají velké potíže při plnění rodičovské role, těžko navazují kvalitní a trvalé vztahy. Systém výchovy založený na režimových prvcích vede k účelovému jednání i v reálném životě.

Pěti psychickými potřebami definovanými Matouškem (podrobněji kapitola 2.1) se v souvislosti s jejich naplňováním v zařízeních ústavní výchovy zabývala Skasková (in Pacnerová, 2012, s. 42 – 43). K Matějčkové první **potřebě určitého množství, kvality a proměnlivosti vnějších podnětů** v souvislosti s podmínkami ústavní výchovy uvádí. *„V tomto směru je ožehavé, citlivé a mnohdy bohužel nereflektované téma sponzorských darů. Zvláště děti v dětských domovech jsou v pravidelných intervalech obdarovány drahými hračkami, oblečením i informační technologií. Několikrát do roka jezdí na zahraniční zájezdy apod. Většina vlastních rodičů by takové dary svým dětem nemohla dát. Množství materiálních věcí však nenahradí blízké vztahy, navíc může u dětí měnit i jejich vztah k hodnotám.“* Změny prostředí věcného a hlavně sociálního, například při přechodu z jednoho ústavního prostředí do druhého, dítě traumatizují. Jeho vývoj se může přechodně i vrátit na nižší úroveň. **Potřebu smysluplného světa** nemají jen děti raného věku, děti ji potřebují saturovat v každém vývojovém stádiu, vlastně až do dospělosti. **Potřebu prvotních emocionálních a sociálních vztahů** se snaží zařízení reflektovat tím, že každé nově přichozí dítě má svého garanta – klíčového pracovníka, tedy osobu, která dítěti pomáhá orientovat se v novém prostředí a na kterou se může kdykoliv s čímkoliv obrátit. **Potřeba vědomí vlastní identity** je v souvislosti s potřebou „dobrého startu“, kdy si dítě ve sledu opakovaných neúspěchů a odmítnutí buduje své sebepojetí jako nevítaného dítěte. Je proto velmi důležité, abychom nově přicházejícímu dítěti umožnili zažít pozitivní přijetí, úspěch, podporovali jej v jeho pozitivnějším sebezávědu. Pro naplnění **potřeby otevřené budoucnosti**, tedy jasné životní perspektivy je velmi důležité, aby v prostředí ústavních zřízení vychovatelé s dítětem hovořili o jeho představách o budoucnosti a podporovali jej v jeho plánech, sdíleli s ním i jeho případné obavy, vnímali jej jako aktivního partnera.

3.5 Vychovatelé

„Vychovatel realizuje výchovně vzdělávací činnost, která se zaměřuje jak na celkový, tak na specifický rozvoj osobnosti dětí a mládeže, případně dospělých a na jejich zájmové vzdělávání, a to v souladu s výchovně vzdělávacím programem příslušného zařízení.“ (Bendl, 2015, s. 13).

Při práci vychovatele často vznikají, tvrdí Dosoudil (2012, s. 34), dilematické situace, ve kterých se pracovník obtížně rozhoduje při výběru jejich řešení. Těžko může hledat pro svá rozhodnutí oporu pouze v pracovních předpisech a směrnicích, je nucen sám sobě pokládat otázky o pojetí své profesionální role.

Škoviera (2007, s. 109) míní, že posilování společenského i profesionálního statusu vychovatele je velmi důležitá. Je nezanedbatelnou součástí autority, kterou má v očích dítěte, má dopad i na to, jestli jeho přítomnost dítě vnímá jako součást svého bezpečného prostředí. V souvislosti s nárůstem podílu dětí s poruchami emocionality a chování v dětské populaci je potřeba profesionálně velmi dobře vybaveného vychovatele.

3.5.1 Fluktuace

Podle Sociologického slovníku (Jandourek, 2007, s. 84) fluktuací rozumíme „*časté střídání pracovních poměrů. Jde o jednu z forem pracovní mobility, která může být řízená (například sezónní práce) nebo ovlivnitelná (přijímáním a propouštěním pracovníků, utvářením pracovních podmínek). Ke změně zaměstnání dochází při tom častěji než ke změně profese*“.

Právě vychovatelství bývá, jak poukazuje Škoviera (2007, s. 105), často povoláním na přechodnou dobu. Jako důvody proč vychovatelé z dětských domovů odcházejí, uvádí:

1. Náročná pracovní doba, která neumožňuje uvést do souladu potřeby péče o vlastní rodinu a požadavky na práci.
2. Nedostatečné naplnění odborných ambicí, kdy někteří vysokoškolsky vzdělaní vychovatelé neakceptují pracovní náplň s převahou nepedagogických činností.
3. Příliš velké zastoupení činností podobných těm, které vychovatel provádí doma, výrazně zvyšuje psychickou vyčerpanost
4. Interpersonální konflikty spojené s absencí společných zvyků, tradic a rituálů a s ní spojená malá schopnost dohody o důležitých problémech ve skupině vychovatelů.

Podobně uvažuje i Dosoudil (2012, s. 37): „*Téměř každý vychovatel ve své profesní dráze prochází obdobím pochybností o své kompetenci k vykonávání této práce a o jejím přínosu a efektivitě. Přes svou nezpochybnitelnou osobní angažovanost vidí jen velmi málo konkrétních výsledků, na vlastní činnost s dětmi je ve svém vzdělání připraven jen málo, je*

velmi závislý na spolupráci s ostatními odborníky, společensky a ekonomicky je nedoceňován.“

3.5.2 Kvalifikace

Podle Zákona o pedagogických pracovnících (zákon č. 563/2004 Sb. v platném znění, on-line) vychovatel, který vykonává přímou pedagogickou činnost ve školském zařízení pro výkon ústavní výchovy nebo ochranné výchovy získává odbornou kvalifikaci vysokoškolským vzděláním získaným studiem v akreditovaném studijním programu v oblasti pedagogických věd zaměřené na speciální pedagogiku nebo sociální pedagogiku, vyšším odborným vzděláním získaným ukončením akreditovaného vzdělávacího programu vyšší odborné školy v oboru vzdělání zaměřeném na speciální pedagogiku nebo vzděláním stanoveným pro vychovatele a vzděláním v programu celoživotního vzdělávání uskutečňovaném vysokou školou a zaměřeném na speciální pedagogiku.

V souvislosti s rostoucími požadavky na výkon profese vychovatele se také zvyšují, jak připomíná Sekera (2009, s. 62), kvalifikační požadavky, požadavky na kvalitu osobnosti, schopnosti a dovednosti. Mezi důležité znalosti, které jsou předpokladem výkonu profese, řadíme znalosti pedagogické, psychologické, sociologické, znalosti z psychoterapie, diagnostiky, legislativy a dalších oblastí, ze schopností jsou to především schopnost manipulace s odbornými pojmy, schopnost samostatného rozhodování, naslouchání a empatie, motivace, efektivní komunikace, sebeovládání, schopnost přesvědčovat, hodnotit, kooperovat, dále se vzdělávat, monitorovat vlastní chování, předcházet stresovým situacím zvládat zátěžové a konfliktní situace a schopnost aktivně předcházet syndromu vyhoření. Ten definuje Kopřiva (2006, s. 101) jako stav, k jehož hlavním projevům patří deprese, lhostejnost, cynismus, stažení z kontaktu, ztráta sebedůvěry, tělesné potíže a časté nemoci. Vždy je do tohoto stavu vpletena otázka o smyslu vlastní práce.

3.5.3 Náročnost práce

Funkce vychovatele v náhradní institucionální výchově je podle Škoviery (2007, s. 103) velmi složitá, jeho náplň práce se pohybuje v jakési pohyblivé zóně a řeší dilema, zda současně má či nemá nahradit dítěti rodiče. Požadavky na osobnostní kvality vychovatele jsou natolik vysoké, že vytvářejí až nereálný model ideálního člověka se samými pozitivními vlastnostmi. Podle Sekery (2009, s. 52) by měl být vychovatel

klíčovým partnerem a vzorem pro vychovávaného, ale také zprostředkovatelem styku s jiným výchovným prostředím.

Činnost vychovatele ve školských výchovných a ubytovacích zařízeních lze rozdělit do několika oblastí:

Administrativní činnosti – vedení evidence o docházce, pedagogické činnosti, hodnocení výsledků.

Organizační činnosti – organizace režimu příslušného zařízení, kontrola jeho dodržování, plánování a organizování činností.

Koordinační činnosti – koordinace činností vychovatelů ve výchovných skupinách, koordinace protidrogové prevence.

Metodické činnosti – tvorba výchovných a vzdělávacích dokumentů, evaluačních nástrojů, preventivních programů, vytváření programů integrace a inkluze, navrhování cílených opatření k optimalizaci procesu výchovy.

Diagnostické činnosti – posuzování individuálních zvláštností a potřeb dětí a mládeže.

Přímá výchovná a vzdělávací činnost – podněcování osobního rozvoje dětí a mládeže prostřednictvím tělesně, duševně, kognitivně, sociálně, výtvarně, hudebně, sportovně, řemeslně a jinak orientovaných činností, výchova k hodnotám, spolupráci a toleranci (Bendl, 2015, s. 13, 14).

Z výzkumu realizovaného Albínem Škovierou (2007, s. 106), kdy bylo respondenty 90 vychovatelů dětských domovů, však vyplývá, že dvěma dominantními činnostmi v práci vychovatele jsou příprava dětí na školu a zajišťování stravy, tyto práce zabírají více než 30% pracovního času vychovatele. Činnosti sloužící k aktivnímu rozvoji dětí, zaměřené na podporu jejich nekognitivních funkcí nebo lidského potenciálu, jsou zastoupené pouze 9%.

Dosoudil (2012, s. 27 – 30) rozlišuje několik oblastí, které v podstatě pokrývají celou šíři činností vykonávaných vychovatelem, jsou to péče, zajištění bezpečnosti, administrativa, profesionální rozvoj, vlastní výchovná činnost s klientem a skupinou klientů. **Péčí** rozumí činnosti spojené se zajišťováním základních potřeb dětí, ty nevyžadují

speciální dovednosti ani kvalifikaci pedagogického pracovníka, je to například vaření, praní, žehlení, uklízení a jiné potřebné obslužné činnosti. Ve všech těchto činnostech je možné spatřit výchovný prvek utváření návyků a dovedností u dětí. Zajištění **bezpečnosti** je základní povinností každého pracovníka, ale patří sem i nebezpečí spojená s rizikovým chováním. Rizikové situace je nutné aktivně vyhledávat a hodnotit, společně vypracovávat krizové scénáře s přihlédnutím ke konkrétním podmínkám. **Administrativa** patří často do nejméně oblíbené složky práce a její zvyšující se poměr k přímé výchovné práci je obsahem stesků mnoha vychovatelů. Velice důležitou součástí práce vychovatele je rozvíjení **vlastní profesionality**. **Vlastní výchovná činnost** s klientem a skupinou je podstatou a těžištěm práce vychovatele. Patří sem volnočasové aktivity, aktivity rozvoje sociálních kompetencí, aktivity vzdělávací, terapeutické a reedukační, aktivity komunitní a režimové terapie.

Osobnost vychovatele a jeho role v procesu zdravého vývoje dítěte v ústavním zařízení je bezpochyby určující, je zodpovědný za zdraví a bezpečí svěřených dětí a svým příkladem se významně podílí na formování osobnosti dítěte. Jak uvádí Škoviera (2007, s. 109), „*vychovatel v institucích náhradní výchovy nesupluje rodiče, jeho funkce je spojená jednak s organizací skupinového života, v níž by měly být vyváženy skupinové a individuální zájmy dítěte, jednak v přijetí dítěte i s jeho individuálním životním traumatem. Provádí dítě během jeho vyrovnávání se s minulostí, při řešení jeho aktuálních problémů i při hledání východisek do budoucnosti.*“

3.6 Spolupráce s OSPOD

Umístění dítěte do dětského domova je vždy výrazným zásahem do života dítěte a rodiny. Provází ho psychicky náročné situace jako přesun do pobytového zařízení a adaptace na nové prostředí. Současně je potřeba zachovat blízký kontakt s rodiči a podporovat rodiče tak, aby se dítě mohlo v nejlepším případě rychle vrátit domů. Vyhodnocení situace dítěte a plánování další práce s dítětem a rodinou spočívají především na pracovnících orgánů sociálně-právní ochrany dětí (OSPOD), kteří jsou koordinátory pomoci dítěti a rodině (Právo na dětství, 2020, on-line).

Matoušek (2017, s. 110) k problematice role OSPOD v koordinaci péče o ohrožené děti uvádí, že vzhledem k náročnosti práce s rodinným systémem traumatizovaného dítěte není v možnostech jednoho sociálního pracovníka obsáhnout všechny potřeby dítěte a jeho

rodiny. OSPOD ale může být hlavním iniciátorem a koordinátorem mezioborové spolupráce odborníků. Z perspektivy zákona má sociální pracovník širokou škálu pravomocí a má právo vyžadovat informace od všech zúčastněných.

Podle zákona 359/1999 Sb. v platném znění se sociálně právní ochranou dětí rozumí zejména „ochrana práva dítěte na příznivý vývoj a řádnou výchovu, ochrana oprávněných zájmů dítěte, včetně ochrany jeho jmění, působení směřující k obnovení narušených funkcí rodiny, zabezpečení náhradního rodinného prostředí pro dítě, které nemůže být trvale nebo dočasně vychováváno ve vlastní rodině“ (Zákon 359/1999 Sb., § 1, on-line). Podle tohoto zákona sociálně-právní ochranu zajišťují orgány sociálně-právní ochrany, jimiž jsou například krajské úřady, obecní úřady obcí, ministerstvo, Úřad práce České republiky, komise pro sociálně-právní ochranu dětí a další právnické a fyzické osoby, jsou-li výkonem sociálně-právní ochrany pověřeny. „*Předním hlediskem sociálně-právní ochrany je zájem a blaho dítěte, ochrana rodičovství a rodiny a vzájemné právo rodičů a dětí na rodičovskou výchovu a péči. Přitom se přihlíží i k širšímu sociálnímu prostředí dítěte*“ (Zákon 359/1999 Sb., v platném znění, § 5, on-line.).

Jedna ze základních otázek souvisejících s pomocí ohroženému dítěti a hájením jeho zájmů zní, do kdy je možné a účelné ještě nefunkční rodinu podporovat a kdy je potřeba se postavit proti ní. Zde vyvstává, uvádí Janský (2014, s. 114), rozhodující úloha sociálního pracovníka, která spočívá v sestavení důkladné komplexní anamnézy, zhodnocení situace dítěte a vytvoření reálné prognózy vývoje v rodině. Jeho rozhodování při hledání optimálního řešení musí být podloženo hlubokou osobní znalostí každého případu i odbornými předpoklady. Bývá často vystaven značnému tlaku rodiny i širšího prostředí, ovlivněného společenskými a kulturními kontexty. Přílišný akcent na nezastupitelný význam rodiny mohou vést až k její nekritické preferenci. V tomto kontextu bývá přeceňována hodnota biologického rodičovství, a při tom možnost resocializace nebo úpravy psychického stavu dítěte klesá s dobou jeho pobytu v patologickém prostředí. Tento stav bývá někdy umocněn pozdním podchycením problémů na základě nekvalitní spolupráce mezi školou, oddělením péče o dítě, popřípadě policií. Ústavní výchova není samozřejmě optimálním řešením, ale vzhledem k problémům při umisťování dětí do pěstounské péče a k jejímu relativně častému selhání je mnohdy jediným reálným řešením.

Vyžaduje-li to zájem dítěte, může soud dočasně odejmout dítě z péče rodičů nebo jiné osoby odpovědné za výchovu pobyt ve středisku výchovné péče nebo v zařízení pro

děti vyžadující okamžitou pomoc, nebo zařízení poskytovatele zdravotních služeb nebo v domově pro osoby se zdravotním postižením. Není-li možné zajistit dítěti potřebnou ochranu a pomoc jiným výchovným opatřením nebo opatřením sociálně-právní ochrany a zároveň není možné zajistit péči o dítě náhradní rodinnou péčí, zejména pěstounskou péčí na přechodnou dobu, může podat obecní úřad obce s rozšířenou působností za podmínek stanovených zvláštním právním předpisem návrh soudu na nařízení ústavní výchovy (Zákon 359/1999 Sb., v platném znění, on-line).

Umístěním dítěte do dětského domova nebo jiného zařízení náhradní péče vstupuje do případové práce s dítětem a rodinou řada dalších aktérů. Pracovníci ústavu, odborníci spolupracující se zařízením, nová škola nebo nový lékař a podobně jsou důležitými partnery pro stanovení individuálního plánu ochrany dítěte (IPOD). Ten má sloužit k minimalizaci ohrožení dítěte.

Po právní moci rozhodnutí soudu o nařízení ústavní výchovy sledují orgány sociálně právní ochrany dětí dodržování práv dítěte ve školských zařízeních pro výkon ústavní výchovy a ochranné výchovy. Sledují zejména rozvoj jejich duševních a tělesných schopností. Vyhodnocují, zda trvají důvody pro pobyt dítěte v ústavním zařízení a zjišťují, jak se vyvíjejí vztahy mezi dětmi a jejich rodiči. Pracovníci OSPOD jsou povinni nejméně jednou za 3 měsíce navštívit dítě, kterému byla nařízena ústavní výchova a nejméně jednou za 3 měsíce navštívit jeho rodiče. Pracovník OSPOD je oprávněn hovořit s dítětem bez přítomnosti dalších osob a má právo nahlížet do dokumentace, kterou ústavní zařízení o dítěti vede. Ústavní zařízení jsou povinna zajistit pracovníkům přístup do ústavního zařízení a poskytnout jim potřebné listiny, doklady nebo zprávy vztahující se k dítěti a jeho rodičům, pokud je ústavní zařízení má k dispozici (Zákon 359/1999 Sb. v platném znění, on-line).

Umístění dítěte do pobytové péče by mělo být krajním řešením jeho situace, mělo by mu předcházet její důkladné vyhodnocení a tvorba Individuálního plánu ochrany dítěte. Je třeba pravidelně zjišťovat, zda umístěním dítěte došlo k naplnění jeho potřeb. Úkolem OSPOD je stále koordinovat pomoc dítěti a rodině tak, aby se mohlo dítě vrátit domů, popřípadě vyrůstat v rodině náhradní. Jak se ukazuje z praxe, pro pracovníky OSPOD je velmi náročné pracovat s metodou vyhodnocení situace dítěte a rodiny a IPOD, je možné zaznamenat i nejistotu v rolích a kompetencích pracovníků OSPOD a pobytových zařízení (Právo na dětství, 2020, on-line).

3.7 Dozor nad výkonem ústavní výchovy

Kromě dohledu orgánu sociálně právní ochrany dětí, vykonávají dozor nad výkonem ústavní nebo ochranné výchovy další subjekty.

Dozor nad dodržováním právních předpisů při výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy v zařízeních provádí **okresní státní zastupitelství**, v jehož obvodu se zařízení nachází. Státní zástupce je oprávněn vstupovat v kteroukoliv dobu do zařízení, nahlížet do povinné dokumentace vedené zařízením, hovořit s dětmi bez přítomnosti jiných osob, žádat od zaměstnanců zařízení potřebná vysvětlení, podávat soudu návrh na zrušení nařízené ústavní výchovy, nebo uložení ochranné výchovy dětem umístěným v zařízení. Dále státní zástupce prověřuje, zda rozhodnutí a postupy ředitele zařízení odpovídají zákonům a jiným právním předpisům, vydává příkazy k přijetí opatření vedoucích k odstranění stavu odporujícího právním předpisům (Zákon 109/2002 Sb. v platném znění, §39, on-line). Křístek (2017, s. 293) k tomuto tématu dodává, přestože nelze ústavní výchovu chápat jako formu sankce nebo povinnosti dítěti uložené, nadále mívá v běžné praxi kázeňský a represivní charakter jakési mimoprávně uložené povinnosti, či dokonce sankce a současně i nepřipustný charakter detenční. Proto je plně na místě výkon dozoru státního zastupitelství, které není v případě školských zařízení jediným dozorovým orgánem.

Česká školní inspekce je resortní inspekční orgán podřízený ministerstvu školství, mládeže a tělovýchovy. Ve školských zařízeních zapsaných do školského rejstříku v rámci inspekční činnosti vykonává kontrolu dodržování právních předpisů, které se vztahují k poskytování vzdělávání a školských služeb (Zákon 561/2004 Sb., v platném znění, on-line). Podle školského zákona jsou osoby, u nichž byla provedena inspekční činnost, povinny přijmout opatření k odstranění nedostatků zjištěných inspekční činností, v tomto ohledu je podle Křístka (2017, s. 295) postavení České školní inspekce poměrně silné a přibližuje se postavení státního zastupitelství.

Za činnost ústavního zařízení z hlediska organizace a řízení plně odpovídá zřizovatel ústavního zařízení, tedy kraj popřípadě stát prostřednictvím MŠMT, a současně nadřízený orgán ředitele ústavu, jímž je krajský úřad nebo výjimečně MŠMT (Křístek, 2017, s. 297).

Vrchní dozor poručenského soudu a jeho úkoly ve vztahu k ústavní výchově jsou vyjádřeny v § 973 občanského zákoníku, podle něž je soud povinen nejméně jednou za šest měsíců přezkoumat, zda trvají důvody pro nařízení tohoto opatření nebo zda není možné zajistit dítěti náhradní rodinnou péči. Za tím účelem si vyžádá zprávy příslušného orgánu sociálně-právní ochrany dětí, opatří si vyjádření názoru dítěte, je-li dítě schopno si jej vytvořit a sdělit poté, co jej soud, s ohledem na jeho věk a rozumovou vyspělost, řádně poučí a vyzve rodiče dítěte k vyjádření jejich stanoviska (Zákon 89/2012 Sb., v platném znění, on-line). Křístek (2017, s. 298) tvrdí, že by se mělo trvat na osobní návštěvě soudce v ústavním zařízení, ačkoliv takový postup je v praxi zcela ojedinělý. Neboť jedině osobní návštěvou může soudce učinit bezprostřední skutková zjištění nezbytná pro svou rozhodovací činnost.

3.8 Epidemie koronaviru

Život nejen v zařízeních ústavní výchovy, ale v celé společnosti velmi významně ovlivnila takzvaná pandemie viru COVID-19, která měla výrazný dopad na celou společnost. Pandemii definuje Akademický slovník cizích slov jako hromadný výskyt infekčního onemocnění, které postihuje obyvatelstvo bez prostorového omezení (Petráčková, 1997, s. 560).

Onemocnění COVID-19 bylo prohlášeno Světovou zdravotnickou organizací za pandemii 12. března 2020. Ve spojitosti s rychlým šířením koronavirové nákazy začala být realizována různá opatření, ve snaze omezit rychlost a rozsah nákazy či zmírnit její dopady na společnost (Rokos a Vančura, 2020, s. 122). Těmito mimořádnými patřeními mohou být například omezení veřejné dopravy, omezení obchodu, výrobní činnosti, zákazy konání veřejných nebo soukromých akcí, či služeb, příkaz používat ochranné, mycí, čistící či desinfekční prostředky, příkaz testovat zaměstnance a jiné pracovníky na přítomnost nemoci COVID-19 a omezení výuky nebo jiného provozu škol (Zákon č. 94/2021 Sb., on-line).

V den vyhlášení pandemie byly uzavřeny školy ve 49 zemích světa. Vláda České republiky vyhlásila nouzový stav 11. března 2020, kdy byly zavřené školy teprve ve 27 zemích na světě. Začátkem dubna bylo uzavřením škol ovlivněno více než 1,5 miliardy dětí a mladistvých. Uzavření škol v České republice výrazně zasáhlo vedení škol, učitele,

žáky i jejich rodiče. Spousta rodičů musela zůstat s dětmi ze dne na den doma, což působilo problémy v různých odvětvích ekonomiky. Výuka se přesunula do virtuálního prostoru ve zcela zásadní míře, v jaké nebyla nikdy testována, ani realizována (Rokos, Vančura, 2020, s. 122).

Nouzový stav trval do 17. května 2020, 25 května 2020 se do škol mohli navracet žáci prvních stupňů základních škol formou školních skupin, jež byly neměnné. Účast žáků na výuce nebyla povinná, z tohoto důvodu nadále pokračovala i distanční výuka. Osmého června 2020 se do škol vrátili žáci druhého stupně ZŠ, konzervatoří a studentů vyšších odborných škol. Konec školního roku 2019/2020 proběhl téměř normálně. Letní prázdniny a začátek školního roku 2020/2021 neprošly žádnou změnou a děti a učitelé nastoupili do škol dle harmonogramu školního a akademického roku bez ochranných prostředků a dalších omezení (MŠMT, 2020, on-line).

Další vlna pandemie na sebe nenechala dlouho čekat a 30. září 2020 vyhlásila Vláda ČR další nouzový stav. 12. října se opět uzavřely školy základní, střední i vysoké školy. 18. listopadu se do základních škol nakrátko vrátili žáci prvních a druhých ročníků, 30. listopadu se vrátili žáci druhého stupně. 11. ledna 2021 došlo opět k uzavírání škol v souvislosti se stoupajícím počtem nakažených v ČR. Nadále platil nouzový stav. Od 30. ledna 2021 byl zakázán volný pohyb osob po 21 hodině. Jako první se 12. dubna otevřely první stupně základních škol, třídy se střídaly v rotační výuce a personál i žáci se testovali na přítomnost viru COVID-19. Poté se postupně do škol navraceli další žáci a studenti, v pondělí 24. května opět začala prezenční výuka na středních školách, ve všech krajích skončila tzv. rotační výuka na druhém stupni základních škol (Vláda.cz, 2020 – 2021).

Z výše uvedeného vyplývá, že dva školní roky v dětských domovech velmi významně poznamenalo uzavření škol a vládní hygienická opatření. Dětské domovy museli pečovat o své svěřence 24 hodin denně, s čímž souviselo nejen zajištění adekvátní výuky pro děti, ale i personální zajištění. Na jednoho pracovníka připadalo až osm dětí s různě nastavenou distanční výukou, zpočátku chyběly nejen ochranné pomůcky a desinfekce, ale i jasné pokyny, jak postupovat při nákaze v zařízení.

MŠMT vydalo v dubnu 2020 metodický pokyn pro ředitele školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče číslo jednací MSMT-11933/2020-4, kde byly shrnuty zákonné povinnosti, informace k omezení činností

a úkonů OSPOD, řešení umístování dětí pro případ, že je na zařízení uvalena karanténa, informace k distribuci ochranných prostředků a dále zde byly doporučeny postupy pro případy izolace a karantény (MŠMT, 2020, on-line).

Shrnutí teoretické části

Teoretická část je rozdělena do tří kapitol. V první kapitole se zabývám systémem náhradní péče v České republice, je zde definována náhradní rodinná péče a vymezena péče ústavní. První kapitola rovněž stručně popisuje historický vývoj péče o ohrožené děti a představuje transformaci systému péče o ohrožené děti, která v našich podmínkách postupuje velmi pozvolna již od roku 2009.

Druhá kapitola se podrobně věnuje dětským domovům rodinného typu, zaměřuje se konkrétně na děti v těchto typech zařízení ústavní výchovy umístěné a strukturu zaměstnanců v dětských domovech. Představuje rovněž ředitele dětského domova jako manažera i pedagoga.

Třetí kapitola pojednává o aktuálních problémech dětských domovů zejména v oblastech sjednocení péče o ohrožené děti, snižování počtu dětí v ústavech, kvality poskytované péče a naplňování potřeb dětí v podmínkách ústavní výchovy. Zaměřuje se rovněž na vychovatele jako mocného činitele edukačního procesu a jeho postavení v systému péče o ohrožené děti. Zabývá se i spoluprací dětských domovů s orgány sociální péče o dítě, představuje orgány dozoru nad výkonem ústavní výchovy a neopomíjí ani dopad koronavirové epidemie na dětské domovy.

PRAKTICKÁ ČÁST

Úvod k praktické části

V praktické části popisuji jednotlivé náležitosti výzkumu aktuální problematiky dětských domovů z pohledu jejich ředitelů. Jako první jsem si stanovila cíle mého výzkumu, které vycházejí z obrazu současné situace v oblasti institucionální péče realizované v dětských domovech rodinného typu v souvislosti s transformací tohoto systému péče o ohrožené děti, která stále není dokončena a mých vlastních praktických zkušeností, které denně získávám v přímé péči o tyto děti na pozici kmenové vychovatelky dětského domova rodinného typu.

Následně představuji jednotlivé etapy výzkumného šetření, metodiku výzkumu, výběru výzkumného vzorku, sběru kvalitativních dat a jejich zpracování a metodiku jejich analýzy. Kapitoly představující výsledky výzkumného šetření a jejich interpretaci jsou strukturovány v souladu s polo strukturovaným interview, které naleznete v příloze č. 1. V příloze č. 2 přikládám ukázkou rozhovoru s vybraným informantem.

Závěr empirické části představuje shrnutí jednotlivých zjištění a zhodnocení naplnění jednotlivých cílů. Rozsah empirické části odpovídá obsahově širokému zvolenému tématu aktuálních problémů dětských domovů. Mou snahou není podrobně postihnout všechny oblasti, které tato problematika nabízí, ale poskytnout co nejvíce ucelený, komplexní a zároveň autentický pohled na názory ředitelů dětských domovů v souvislosti s aktuálním stavem a směřováním ústavní výchovy.

4 Výzkum

Ústavní výchova, náhradní péče a zejména dětské domovy a jejich činnost patří stále mezi diskutovaná témata, nejvíce v souvislosti s negativním dopadem na vývoj dětí v nich vyrůstajících. Na tuto problematiku reaguje i můj kvalitativně orientovaný výzkum. Kdo jiný by mohl nejlépe referovat o současném stavu a problémech dětských domovů a poskytované péče, než ti, kteří tato zařízení řídí a jsou za jejich chod plně zodpovědní.

4.1 Popis aktuálního stavu a východiska výzkumu

Na základě vstupní rešerše publikovaných prací z období let 2017 – 2021 jsem identifikovala několik tematických oblastí současných problémů dětských domovů v České republice.

Tyto oblasti jsem rozdělila na:

- Oblast transformace péče o ohrožené děti, související legislativy a kvality této péče v kontextu dětských domovů.
- Oblast spolupráce s příslušnými orgány státní kontroly nad výkonem ústavní výchovy a s orgány péče o dítě.
- Oblast práce vychovatelů.
- Oblast situace související s dopadem koronavirové epidemie na dětské domovy.

V rámci mého rešeršního šetření mě zajímaly odborné diplomové práce (získané ve vědecké databázi PROQUEST, v databázi kvalifikačních prací THESES), dále monografie ze Souborného katalogu ČR, monografie z fondu Pedagogické knihovny J. A. Komenského a také články z článků z databáze Taylor & Francis SS&HL. Klíčovými slovy vysvětlujícími nebo upřesňujícími základní téma byly následující výrazy: dětské domovy, ředitelé dětských domovů, aktuální problémy, transformace péče o ohrožené děti, koronavirová krize, sjednocení péče o ohrožené děti, snižování počtu dětí v ústavech, kvalita péče, naplňování potřeb v podmínkách ústavní výchovy, spolupráce dětských domovů s OSPOD, dozor nad výkonem ústavní výchovy.

Z popsanych zdrojů jsem našla 30 odborných článků tematicky souvisejících s oblastí mého výzkumu, publikovaných převážně v Učitelských novinách, časopise

Školní poradenství v praxi, časopise Sociální práce, Vychovávateľ a na Fóru sociální práce a více jak 30 monografií, ze kterých převážně vychází teoretická část této diplomové práce.

Směr mého výzkumu ovlivnil mimo jiné článek Pavla Janského publikovaného v Učitelských novinách v roce 2020 (Roč. 123, č. 4, s. 20-22), kde autor poukazuje na znepokojivý stav v oblasti péče o ohrožené děti. Na rozdíl od předchozího funkčního systému, který byl rozbit novelou občanského zákoníku v roce 2014, je současná praxe poznamenána neodborností, nesystémovostí a zdoluhavostí. Hlavním problémem, na který Pavel Janský upozorňuje, je související závažné porušování práv dětí. V textu uvádí příklady systémových pochybení, jejichž výsledkem je ztráta motivace postižených dětí, negativismus a rizikové chování, včetně agrese nebo sebepoškozování.

Do obrazu současné problematiky se výrazně promítla situace okolo koronavirové epidemie. Na toto téma vyšel zajímavý rozhovor v Učitelských novinách (2020, roč. 123, č. 13, s. 13-15) s ředitelem dětského domova v Žichovci, který popisuje chod domova a velice vyčerpávající situaci v době pandemie.

V neposlední řadě je to také novela zákona o SPOD, konkrétně umístování nejmladších dětí do institucionální péče, která rovněž rozpoutala diskuzi odborné společnosti.

Stále trvajícím je i téma nedostatečné následné péče o děti opouštějící dětské domovy, kterým se zabývá odborný článek Oldřicha Matouška na Fóru sociální práce (2019, Roč. [10], č. 2, s. 55-57). Pojednává o rizikových faktorech dítěte, které zhoršují prognózu vývoje v dospělosti, přechodu do samostatného života a vysoké pravděpodobnosti sociálního vyloučení těchto mladých dospělých. Článek obsahuje i stručný výčet žádoucích změn, které by zlepšily situaci mladých lidí po ústavní péči.

Výzkumná část mé diplomové práce byla inspirována třemi vysokoškolskými kvalifikačními pracemi z roku 2017, 2018 a 2020, které se pokusily přinést ucelený přehled problematiky dětských domovů. Magisterská diplomová práce Bc. Michaely Koukolové je přehledovou studií a shrnuje stěžejní informace z odborných kvalifikačních prací a článků zabývajících se ústavní a ochrannou výchovou za zvolené období let 2015 – 2019. Přináší do určité míry ucelený přehled informací o ústavní výchově, která je však oborem obsáhlým a roztržštěným do několika vědních oborů a oblastí. Věnuje se tématům jako je vzdělávání a volný čas v podmínkách ústavní výchovy, klientům, pracovníkům zařízení,

intervenčním a terapeutickým technikám při práci s klienty, výchovnému prostředí, vztahu mezi klienty a výchovnými pracovníky a v neposlední řadě životními perspektivami klientů (Koukolová, 2020).

Diplomová práce Petra Němce se zabývá kvalitou života v podmínkách dětských domovů v kontextu transformace systému péče o ohrožené děti a předkládá, jakým způsobem vnímají kvalitu vlastního života v dětském domově děti a plnoletí nezaopatření klienti z dětských domovů (Němec, 2018).

Bakalářská práce Kateřiny Tulpové mapuje vývoj a současný stav transformační problematiky dětských domovů. Poukazuje na problémy ústavní péče a její kvalitu z pohledu vychovatelů pečující o děti v ústavní péči v dětském domově (Tulpová, 2017).

V návaznosti na tyto výzkumy se mi jevilo jako vhodné přinést ucelený pohled na problematiku současných dětských domovů očima aktérů významných a často opomíjených, tedy samotných ředitelů těchto zařízení. Jak jsem uvedla v teoretické části této práce, ředitel dětského domova se musí orientovat nejen ve znalosti práva, ekonomiky nebo personalistiky ale také musí ovládat dovednosti z oblasti řízení, jako je plánování organizování nebo kontrola a současně zůstává především pedagogem.

4.2 Stanovení problému, formulace cílů

Hlavním cílem výzkumu této práce je **popsat a analyzovat názory ředitelů dětských domovů na aktuální problematiku ústavní výchovy realizované v dětských domovech**. Dílčí cíle výzkumu se týkají předem definovaných oblastí aktuálních témat problematiky dětských domovů.

- Popsat názor ředitelů dětských domovů na současný stav a dopad transformačních změn na péči o ohrožené děti v dětských domovech.
- Zjistit, jak ředitelé dětských domovů pohlíží na kvalitu péče v dětských domovech a na práci vychovatelů.
- Popsat, jak ředitelé hodnotí legislativní normy související s výkonem ústavní výchovy v dětských domovech, spolupráci s příslušnými orgány státní kontroly a spolupráci s orgány sociální péče o dítě.

- Popsat, jak koronavirová epidemie a s ní související vládní opatření poznamenaly chod dětských domovů.
- Zjistit, které problémy vnímají ředitelé jako nejpálčivější.

4.3 Metodologie výzkumu

Za účelem splnění výzkumných cílů, jsem se v rámci empirické části práce rozhodla pro kvalitativní výzkumný design, který jak uvádí Hendl (2016, s. 58) je orientován na explorování a probíhá nejčastěji v přirozených podmínkách sociálního prostředí. Plán kvalitativního výzkumu má pružný charakter a umožňuje do hloubky a kontextuálně zakotveně prozkoumat široce definovaný jev a přinést o něm tak maximální množství informací (Švaříček, Šed'ová, 2007, s. 24).

Vzhledem k charakteru mé práce jsem zvolila metodu sběru dat formou polo strukturovaných rozhovorů s osmi informanty, tedy řediteli dětských domovů napříč celou Českou republikou, které vycházely s předem připraveného seznamu témat a otázek. Veškeré rozhovory jsem se souhlasem dotazovaných v jejich průběhu nahrávala na mobilní zařízení a poté přepsala. Tento proces nazývá Hendl (2005, s. 208) doslovnou transkripcí a je podmínkou pro podrobné vyhodnocení.

Získaná data byla analyzována metodou otevřeného kódování, které jak uvádí Hendl (2016, s. 251) odhaluje v datech určitá témata, která jsou nejprve na nízké úrovni abstrakce. Při analýze dat je prvním krokem jejich rozbití na určité segmenty tvořící významový celek, které jsou dále konceptualizovány a analyzovány. Další fází otevřeného kódování je tzv. kategorizace, v jejímž průběhu jsou pojmy podle svého významu seskupovány do kategorií, při čemž základem kategorie bývá určitý jev, který jsme identifikovali v průběhu kódování. Proces otevřeného kódování tedy odhaluje nejen kategorie, ale i jejich vlastnosti a dimenze (Gulová, Šíp, 2013, s. 47).

4.4 Výzkumný soubor

Problém výběru neboli vzorkování hraje významnou roli jak v kvantitativním, tak v kvalitativním výzkumu. Výběr výzkumného souboru v kvalitativním výzkumu má však jiná pravidla, cílem není, aby reprezentoval určitou populaci, ale určitý problém.

Výzkumný soubor vytváříme tedy s ohledem na náš problém (Švaříček, Šedřová, 2007, s. 73). Proto jsem použila pro výběr respondentů metodu záměrného výběru, která je jak tvrdí Mioviský (2006, s. 135) vůbec nejrozšířenější metodou výběru, s jakou se při aplikaci kvalitativního přístupu setkáme. Záměrným výběrem výzkumného vzorku označujeme takový postup, kdy cíleně vyhledáváme účastníky podle jejich určitých vlastností, které jsou kritériem výběru.

Kritériem pro výběr informantů, jak napovídá celý koncept a obsah mé práce byl fakt, že respondent zastává funkci ředitele dětského domova. Ohlížela jsem se i na to, zda je respondentem muž či žena a jak dlouho svoji funkci vykonává, aby bylo možné zmapovat, jak situaci vnímají ředitelé, kteří mají dlouholetou praxi a naopak ti, kteří na svou pracovní pozici nastoupili v době nedávné. Cíleně jsem oslovila ředitele dětských domovů v osmi různých krajích, aby získaná data nebyla ovlivněna situací, kdy mají jednotlivá zařízení stejného zřizovatele a tím stejné podmínky k provozování zařízení. Vybrala jsem respondenty ze zařízení s různou kapacitou a různým bytovým uspořádáním, byly zde tedy zastoupeny domovy malé, s kapacitou dvou rodinných skupin, domovy s kapacitou až 56 dětí, které vznikly sloučením dvou i více dětských domovů, dále zařízení se samostatnými bytovými jednotkami rozmístěnými mimo centrální budovy i dětské domovy nacházející se stále v původních budovách.

Do výzkumu byli zahrnuti ředitelé dětských domovů z hlavního města Prahy, Středočeského kraje, Jihočeského kraje, Pardubického kraje, Ústeckého kraje, Libereckého kraje, Jihomoravského kraje a Kraje Vysočina.

V rámci každého výzkumu je třeba řešit jisté etické otázky a zvažovat možné důsledky výzkumu, obzvláště při zveřejňování jeho závěrů. Všichni účastníci mého výzkumu byli předem seznámeni s tématy, cíli a účelem diplomové práce. Vzhledem k citlivosti některých vyjádření jsem informanty ujistila o anonymním zpracování získaných dat a nezveřejnění žádných údajů, podle kterých by mohli být identifikováni. Z tohoto důvodu neuvádím ve výčtu respondentů, v kterém kraji respondent působí, ani bližší specifika jednotlivých zařízení. Respondenti rovněž nemuseli odpovídat na otázky, které jim nebyly příjemné. Předem jim byl vysvětlen průběh rozhovoru, způsob záznamu i zpracování dat.

V následující tabulce jsou respondenti uvedeni pod čísly, rozlišeno je pouze pohlaví a délka vykonávání funkce ředitele dětského domova.

INFORMANT	POHLAVÍ	DÉLKA VÝKONU FUNKCE ŘEDITELE DD
ŘEDITEL 1	žena	12 let
ŘEDITEL 2	žena	15 let
ŘEDITEL 3	muž	16 let
ŘEDITEL 4	muž	12 let
ŘEDITEL 5	žena	3 roky
ŘEDITEL 6	muž	15 let
ŘEDITEL 7	muž	5 let
ŘEDITEL 8	žena	11 let

5 Interpretace dat

K interpretaci dat jsem pro účel této práce použila techniku vyložení karet, při které výzkumník vezme kategorizovaný seznam kódů a kategorie vzniklé otevřeným kódováním nově uspořádá do nějakého obrazce či linky. Takto vzniklý text je vlastně převyprávěním obsahu jednotlivých kategorií (Švaříček, Šedřová, 2007, s. 226).

5.1 Proces umisťování dětí do dětského domova

Na úvod kategorie, jejíž téma bylo vnímáno jako zásadní a nejproblémovější všemi oslovenými respondenty, považuji za nutné stručně představit znepokojivý stav této oblasti péče o ohrožené děti. Jak uvádí Pavel Janský ve svém článku v Učitelských novinách (2020, roč. 123, č. 4, s. 20-22), v rámci sítě školských zařízení pro výkon ústavní a ochranné výchovy bývaly diagnostické ústavy páteřními zařízeními, které nejenže plnily organizační a metodickou funkci ve své spádové oblasti, ale především zpracovávaly ohroženým dětem komplexní diagnostiku v rámci dvouměsíčních výchovně terapeutických a stabilizačních pobytů. Po odborném posouzení situace přijatých dětí včetně důkladné znalosti jejich anamnézy pak doporučovaly buď jejich návrat do rodinné péče, nebo v nezbytných případech, v rámci rozhodnutí soudu, pak tyto děti umisťovaly prostřednictvím správního řízení do příslušného typu školského zařízení, které nabízelo odpovídající program i potřebné zázemí. Tato zařízení pak pravidelně navštěvovali odborníci diagnostického ústavu jako psychologové a etopedové. Systém preventivně výchovné péče v rámci školských zařízení efektivně doplňovala činnost středisek výchovné péče. Tento systém byl zcela rozbit novelou občanského zákoníku s platností od 1. 1. 2014 spojenou se ztrátou rozmisťovacích kompetencí diagnostických ústavů, ta byla nově svěřena pouze soudům.

Respondenti se shodli, že problémem při umisťování dětí do dětských domovů a jiných školských zařízení je **chybějící diagnostika**, jak uvádí ředitelka č. 1: *„diagnostické ústavy jsou opomíjeny, diagnostika chybí, pak se stane, že se do zařízení dostane dítě, které tam nepatří, já asi rozumím tomu, co chtěl zákonodárce udělat, chtěl zabránit tomu, aby se dítě přesunovalo z jednoho zařízení do druhého zbytečně, tímto se to ale nepodařilo vyřešit. Když nám přijde teď dítě na základě rozhodnutí soudu, tak se stane, že není vhodné pro dětský domov a my pak stejně musíme zase žádat o jeho*

přemístění. “ Podobně reaguje i ředitel č. 4, který si myslí, že diagnostické ústavy měly smysl, i přes některá negativa, že dítě odebrané z rodiny si muselo nejprve zvykat na prostředí diagnostického ústavu a pak si znovu nově zvykat na prostředí dětského domova. I přes tento dvojnásobný sociální šok, je přesvědčen o potřebě a významu vstupní diagnostiky. Ředitel č. 7 dodává: „*myslím, že dětské domovy jsou za jedno v tom, že je velké riziko si vzít dítě přímo z terénu, obzvlášť u těch starších dětí, myslím si, že diagnostické ústavy v naší školské soustavě mají své místo a smysl.*“ Ředitelka č. 5 si nemyslí, že by vstupní diagnostiku potřebovaly všechny děti, ale ve sporných případech je to podle ní nezbytné a uvádí příklad: „*nám teď přišlo dítě z pěstounské rodiny a mělo opravdu výrazné problémy, to bylo přímo na výchovák, ne k nám.*“ Ředitel č. 6 uvádí, že se snaží diagnostický pobyt problémovému dítěti zajistit během prvního roku pobytu v zařízení. Ředitel č. 3 potvrzuje, že diagnostiku vyžaduje, ale stává se, že situace je tak akutní, že musí obě strany trochu ustoupit.

Ředitelé se rovněž shodně vyjadřují, že celý **proces** je tímto zcela nefunkční a velmi **zdlouhavý**, soudy nestíhají rozhodovat ve věci ohrožených dětí a jak uvádí respondentka č. 2, často nemají ke svým rozhodnutím **potřebné informace** o dětech ani o vhodných školských zařízeních. Ředitelka č. 2 přímo nazývá současný systém „*zmatkem a chaosem, neboť původní systém byl daleko pružnější, diagnostické ústavy přesně věděly, kde jsou volné kapacity a kam dítě zařadit. Nehledě na to, že to prodloužilo celý proces, než soud rozhodne.*“ Ředitelka č. 8 popisuje situaci takto: „*nás pořád obvolávají sociálky ze všech stran, jestli nemáme místo a to dítě zůstává velmi dlouho v tom problémovém prostředí, v nefunkční rodině, což je někdy kontraproduktivní a dostává se k nám až dost pozdě.*“ Ředitel č. 3 upozorňuje i na zdlouhavý byrokratický proces při **přemístění** dítěte z jednoho zařízení do jiného. S tím souhlasí i ředitel č. 4: „*dříve to bylo jednoznačně lepší, diagnostičky měly zmapované ty dětské domovy v krajích, znaly je, věděly, které dítě se kam hodí, bylo to jednoduché při přemísťování, protože ty děti byly ve školské síti a nebyl problém je přemístit, když dítě potřebovalo třeba výchovný ústav.*“ Situace přemístění dítěte v rámci školských zařízení se v současné době řeší opětovným rozhodováním soudu, což v některých závažných případech může narušit i celkový chod dětského domova. Ředitel č. 4 demonstruje příklad: „*nedávno jsme měli případ, že jsme vzali sourozeneckou skupinu přímo z ulice, jeden ten chlapec byl velmi problémový, měl to i v papírech, ale nešel přes diagnostický ústav. To dítě tam hrozilo zabitím, házelo nože,*

bály se ho děti i vychovatelky a nám trvalo rok a půl jeho přemístění do výchovného ústavu.“ Podobné zkušenosti uváděli i ostatní respondenti, ředitel č. 7 popsal situaci u dítěte, vráceného z pěstounské péče. „Měli jsme dlouhodobé pěstouny, kteří měli dítě od miminka a pak klasika, padnul 13. rok a dítě se vrátilo do DD ve stavu, kdy bylo závislé na návykových látkách, utíkalo. U nás pobýlo ještě rok a půl než celý ten administrativní proces byl vůbec schopný zařadovat a přemístit dítě do VÚ, to byly pro nás muka, když podáte návrh k soudu a čekáte 4, 5 měsíců než to rozhodne a další 2 měsíce než se někde uvolní místo.“

Ředitelé si myslí, že by bylo dobré, kdyby zůstala vstupní diagnostika a kdyby se struktura diagnostických ústavů mohla využívat jako dřív. Ředitelka č. 8 by zde nechala i prostor na zvážení a posouzení každého dítěte, zda vstupní diagnostické vyšetření potřebuje. To potvrzuje i Pavel Janský (Učitelské noviny, 2020, roč. 123, s. 22), který tvrdí že v oblasti ústavního školství by určitě byl významným kvalitativním ziskem ve prospěch ohrožených dětí **návrat** původních rozlišovacích kompetencí zpět diagnostickým ústavům, garantujícím funkčnost spádové sítě svých zařízení a správnost umístování dětí do odpovídajících typů a programů. Ředitel č. 4 vnímá současný systém umístování a přemístování dětí jako vůbec nejpalčivější problém fungování dětských domovů, trápí ho i velké pravomoci OSPODU a dlouhé čekání na diagnostické či rediagnostické vyšetření. Myslí si, že dětské domovy jsou dokonce ti poslední při rozhodování o dětech, a často je to v rozporu s názorem dětí.

5.2 Omezení umístování nejmladších dětí do ústavní péče

V souvislosti s umístováním dětí do ústavní péče se v odborné veřejnosti diskutuje i o novelizaci zákona o sociálně právní ochraně dětí č. 363/2021 Sb., kde došlo k stanovení věkové hranice umístování nejmladších dětí do institucionální péče. S účinností od 1. 1. 2024 dojde k zakotvení hranice 3 let věku dítěte pro poskytování pobytových služeb ZDVOP na základě smlouvy i rozhodnutí soudu. S účinností od 1. 1. 2025 zakotvení hranice 3 let věku dítěte pro nařízení dočasného pobytu dítěte ve středisku výchovné péče, ZDVOP, zdravotnickém zařízení. S účinností od 1. 1. 2025 zakotvení hranice 3 let věku dítěte pro možnost soudu nařídit předběžným opatřením na návrh OSPOD dočasné umístění dítěte v jiném vhodném výchovném prostředí, než je péče fyzické osoby.

S účinností od 1. 1. 2025 zakotvení hranice 4 let věku dítěte v zákoně 109/2002 Sb., pro umístění dítěte do školského zařízení pro výkon ústavní výchovy, s výjimkou společného umístění sourozenců a v § 48 zákona o sociálních službách pro poskytování pobytových služeb v domovech pro osoby se zdravotním postižením s výjimkou dětí se stupněm závislosti na pomoci jiné fyzické osoby III a IV.

Oblast této problematiky nevnímali respondenti tak jednotně jako problematiku předchozí kategorie. Jedni si myslí, že se zmíněná novela dětských domovů nedotkne, vzhledem k tomu, že se do dětských domovů umísťují děti od tří let. Ředitel č. 6 konstatuje: *„my jsme šest let za sebou neměli školkové dítě, netroufám si k tomu nic moc říct, my už dlouhodobě nemáme zkušenost, z mého pohledu to žádný problém nepředstavuje.“* Ředitel č. 7 se domnívá, že málokterý ředitel by přijmul do dětského domova malé dítě, podle něj musí být na takto malé děti dobře připravený personál a v současném složení skupin, kdy je zde osm dětí, každé s různými specifickými problémy, to nevidí jako možné. Ředitel č. 3 si také nemyslí, že se novelou provoz dětských domovů změní, navíc vnímá technické a provozní problémy, které přináší umístění malého dítěte konkrétně do dětského domova.

Ředitel č. 4 tuto novelu vnímá jako populistické politické rozhodnutí. Dopad vidí v omezení kojeneckých ústavů, v kterých je v současné době velmi málo dětí, ale zdůrazňuje i **velké množství výjimek v tomto zákoně**: *„ty malé děti budou končit u pěstounů, ale víme, jak to s těmi pěstouny v dnešní době je, moc jich není a myslím, že jich ani moc nebude, takže děti budou z důvodu těch výjimek stejně **končit v dětských domovech**, devadesát devět procent dětí jsou sourozenecké skupiny, tady je ta výjimka jednoznačná, takže se je budou snažit dávat do DD.“*

Naopak ředitelka č. 2 v tomto věkovém omezení umísťování dětí do ústavní péče problém spatřuje, zejména v souvislosti s umístěním sourozeneckých skupin. Má obavy, že bude docházet k rozdělování sourozenců: *„budou rozdělovat sourozence, starší děti půjdou do domova a mladší, pokud jim najdou rodinu, tak do rodiny, ale pokud ji nenajdou, tak kam ho dají? Já tomu dost dobře nerozumím. My tady máme dvě malinké děti a našel se pěstoun, co chce jen holčičku a oni jsou ochotní rozdělit sourozence, oni už to takhle vidí a domov do toho nemá co mluvit. My sice můžeme říct, že s tím nesouhlasíme, ale to je asi tak všechno, co pro to můžeme dělat. A já mám obavy, že oni opravdu nebudou mít dost pěstounů ani pro ty malé a bude vážný problém.“*

Podobně uvažuje i ředitelka č. 8. která upozorňuje, že vždy bude existovat určitá skupina dětí, která nebude umístitelná do běžné rodiny nebo pěstounské péče. Rovněž tvrdí, že podoba dnešních kojeneckých ústavů už neodpovídá vžitě představě z dob minulých a uvádí příklad: „*my máme tři holčiny a ty na ten svůj kojeňáček vzpomínají velmi dobře, mají k němu citovou vazbu a jsou s ním stále v kontaktu.*“ Dále si myslí, že jsou jistě i příklady dobré praxe, kdy se daří umístit dítě rovnou do pěstounské péče, ale podle ní to nebude možné v tak velkém měřítku po zrušení kojeneckých ústavů.

Ředitelka č. 1. se také obává rozdělování sourozeneckých skupin a potíží spatřuje v tom, zda skutečně bude **dostatek profesionálních pěstounů**: „*současná reálná situace je taková, že mnoho OSPODů je na tom velmi špatně, že nemají kam děti dát a tahle situace se novelou tohoto zákona rozhodně nezmění. Je potřeba pracovat na tom, aby v praxi bylo dostatek pěstounů, protože si myslím, že ty malé děti opravdu do ústavu nepatří.*“

Ředitelka č. 3 je taktéž přesvědčená, že malé děti patří domů: „*já jsem pro i za cenu rozdělení sourozenecké skupiny, když se budou ti sourozenci navštěvovat, což se samozřejmě musí ošetřit. Je to pořád lepší, než kdyby dítě do 3 let zůstalo v ústavní péči.*“ Připouští však, že zde existuje mnoho otazníků k řešení.

5.3 Pěstounská péče pohledem ředitelů DD

Náhradní rodinná péče má přednost před ústavní výchovou, ta je stanovena až jako poslední možnost zajištění výchovy dítěte.

Zakotvení věkové hranice při umísťování dětí do ústavní výchovy poukazuje i na další nedorozumění problém a tím je situace okolo pěstounských rodin v České republice. Ředitelé zmiňovali některé své osobní zkušenosti a poukázali i na **návraty dětí z pěstounské péče** zpět do ústavní výchovy. Ředitelka č. 5 přiznává, že se jí stává, že se vracejí děti z pěstounské péče, převážně kvůli výchovným problémům. Důvodem je **nedostatek dobrých pěstounů**, pěstounskou péči však vnímá jako to dobré řešení. Ředitelka č. 8 si myslí, že pěstounská péče nefunguje špatně, jen je velmi málo lidí, kteří to zvládnou. „*Ti lidé si často saturují nějakou svou potřebu, potřeba toho dítěte je až na druhém místě. To je běžné a všeobecné, ale pokud potřeba těch pěstounů není saturována, tak zjistí, aha, vždyť já to takhle vlastně nechci a celé to jde do kopru. Takže když to dítě je schopné saturovat pěstounovi tu jeho potřebu, třeba lásky, představ...tak to funguje.*“

Rozpačitý postoj má k institutu **rodinného pěstounství**: „*když si třeba babička vezme dítě do pěstounské péče, já chápu, že někdy je potřeba i ta finanční stránka, ale viděla bych to ne jako pěstounskou ale jako nějakou zcela jinou formu přídavku té rodině, ale nenazývala bych to pěstounskou péčí, když by se přeci něco stalo, tak je zcela automatické, že bych se o to dítě v rodině postarala, tak jak to bylo dříve běžné.*“ Ředitel č. 3 nechápe případy, kdy zejména v romských rodinách dochází k tomu, že je sice dítě odebráno z nevyhovující péče matce, ale je svěřeno do pěstounské péče babičce, která s nimi dokonce žije v jednom bytě. Pavel Jánský ve svém článku v Učitelských novinách (2020, roč. 123, č. 4, s. 20-22) tuto situaci nazývá přímo neuvěřitelnou, když děti odebrané z rodin, ve kterých byly zneužívány, týrány nebo hrubě zanedbávány, se s touto traumatickou zkušeností dostávají do náhradní rodinné péče svých prarodičů, kteří sami naprosto selhali ve výchově svých potomků. Přestože tito příbuzenští pěstouni mají velmi často problematickou minulost, děti jsou jim státem svěřovány často bez jakéhokoliv relevantního posouzení a výběru, protože příbuzenská pěstounská péče má ze zákona přednost před jinými formami náhradní rodinné péče a příbuzenští žadatelé tak neprocházejí procesem **odborného posuzování** předpokladů k této péči.

Ředitelce č. 1 se nelíbí institut pěstounů **na přechodnou dobu**: „*u starších dětí je systém profesionálních pěstounů na rok nesmysl, neumím si představit, že ty starší, sedmnáctiletí, osmnáctiletí by střídali profesionálního pěstouna po roce, tady by se měli místo těch profesionálních pěstounů podpořit ty dlouhodobí, tam by to šanci mělo, pro některé děti by to bylo východisko.*“ S touto formou pěstounské péče nesouhlasí ani ředitelka č. 8, která si myslí, že pokud je dítě v takové péči krátkou dobu, zůstává neukotvené, neutvoří si citové vazby. „*Ono je to právě tak krátké, aby se neutvořily vazby, ale to je mi hrozně divný, kdo to tak vymyslel, když to dítě tu vazbu potřebuje, bez toho to nejde, na to nám nikdy nikdo neodpověděl, proč je správné, aby ty vazby nevznikaly.*“ Pěstounství na přechodnou dobu není v pořádku ani podle ředitelky č. 2: „*málokdo z nich je tak kvalitní, aby to dělal, jak má. Pro ty maličké děti je to samozřejmě strašně důležité, když mají svoji osobu samy pro sebe, když není možné, aby zůstaly v rodině. Ale za půl roku nebo za rok, ty děcka zase někam šoupat z té pěstounské rodiny, kde bylo šťastné a spokojené. To dítě je do toho vtaženo, aniž by chtělo. Nebo když těm pěstounům na přechodnou dobu dávají děti starší 8, 10 let, kdy už přesně vědí, že to dítě v mizivém případě půjde do nějaké dlouhodobé pěstounské péče, oni ho tam dají na půl roku a pak*

stejně jde do ústavního zařízení, takže to dítě, když to řeknu v uvozovkách, jde z lepšího do horšího. Tento systém se mi vůbec nelíbí a s dětmi se tady pohazuje jak s koťaty, ten systém západní, ve kterém oni se zhlédli, že dítě když nebude prosperovat v jedné pěstounské rodině, tak půjde do druhé a pak jich může vystřídat x, tak už je úplně zoufalé, protože to dítě, se bojí mít někoho rádo. Ke komu ono může tíhnout, když neví, jestli nebude zase někam putovat.“

Ředitel č. 3 nazývá celý systém dokonce tragickým, osobně zná několik pěstounských rodin, pár dobrých pěstounů, kde jsou děti opravdu šťastné a prospívají a některé případy zprostředkovaně z důvodů návratů dětí zpět do dětského domova. Je přesvědčen, že dobrá pěstounská péče je pro dítě nejlepším řešením, ale bohužel se s ní v praxi příliš často nesetkává. *„Ti pěstouni, o kterých mluvím, ty případy jsou někdy doslova otřesné, vůbec se divím, jak k tomu vůbec mohlo dojít, jsou to lidé na takové nižší socioekonomické úrovni a dělají to pro prachy, i když ne, že by to bylo, bůh ví jak lukrativní, ale když se pak sečtou všechny ty příspěvky, když ty děti jsou dvě, tři, tak ono to naskočí. Ale to pro to dítě není moc dobrý, to už je lepší dětský domov.“* Podle tohoto respondenta nejsou pěstouni dostatečně prověřeni.

Ředitel č. 7 říká, že i v jeho zařízení dochází k návratům z pěstounské péče, většinou dochází ke zklamání z obou stran, jak pěstounských rodičů, tak dítěte. Kritickým rokem bývá 12., 13. rok dítěte.

Tuto kategorii bych výstižně zakončila slovy ředitele č. 6: *„Všechny druhy péče o dítě jsou potřebné, respektuji, že stát v této chvíli preferuje náhradní rodinnou péči, ovšem problém je s obrovským nedostatkem pěstounů a tím pádem je ten systém nefunkční, protože ve chvíli, kdy není ten pěstoun, tak se o tom nemůžeme bavit.“*

5.4 Odebrání dítěte z nefunkční rodiny

Ředitelů dětských domovů jsem se také ptala, jak vnímají proces odebrání dítěte z nefunkční rodiny, zda důvody k takovému zásahu jsou podle jejich názoru adekvátní a v čem spatřují při tomto procesu největší problém. Respondenti se shodli na tom, že důvody k odebrání dítěte jsou adekvátní. Ředitel č. 6 dodává, že se během své praxe s žádnou fatální chybou při odebrání dítěte z rodiny nesetkal, *„samozřejmě je ten trend dítě v maximální možné míře nechávat v rodině, pracovat s tou rodinou, pracovat na*

sanaci, což je v pořádku, jenže v okamžiku, kdy se to nepovede, a pak se umisťuje do ústavu na místo, kde by se třeba umístil devíti letěch, tak se umisťuje ve 14 letech, tak to je špatně, protože to sebou nese, celou řadu sekundárních projevů, napadá mě, že třeba během těch let propadne, což by se nestalo, protože to není z nedostatečné školní výkonnosti, ale proto, že nechodí do školy. Tohle bych viděl jako problém.“ Ředitelka č. 1 dokonce požádala, abych ve své práci uvedla, že v naší zemi panuje **mýtus**, že jsou děti odebírány z důvodů **finančních** a že není vyvíjeno dostatečné úsilí o sanaci rodiny. Říká: „OSPODY jsou dneska na docela vysoké úrovni, všechny sociální pracovníce ví, že je cílem sanovat rodinu, případně najít příbuzenského pěstouna a teprve na posledním místě je ta ústavní výchova. A ony to dělají opravdu pečlivě, poctivě, snaží se a teprve ve chvíli, když už to nejde a když už ten problém je komplexní, něco jako drogy, bezdomovectví, rozvrácená rodina, alkohol, tak teprve potom pokud se nepodaří ta sanace a nenajdou se pěstouni, tak se obrací na ústavy. Myslím, že my jsme měli za posledních dvanáct let na prstech jedné ruky případy, kdy jsem si myslela, že by ten rodič, kdyby dostal opravdu finanční a jinou podporu jako bydlení a psychologickou podporu, že by se dokázal na tolik zlepšit, že by ty děti mohl dostat zpátky, ale v naprosté většině případů je to mýtus, protože je tam daleko hlubší problém, který je zpravidla neřešitelný a který pronásleduje ty naše děti po celou dobu toho jejich pobytu, že se ti rodiče opakovaně vrací k alkoholismu, drogám. Vůbec to není otázka jenom financí.“ Stejně to vnímá i ředitelka č. 8 : „nikdy se mi nestalo, že by dítě bylo odebráno špatně, že by ta rodina byla funkční, je to opravdu, až když úplně všechno selže a často je to v době, tak za 5 minut 12, někdy až v 12.05.“

Tento problém shodně vnímají i ostatní respondenti, otázkou tedy není, zda jsou děti do dětských domovů umisťovány ze **správných důvodů**, ale zda se to děje **včas**. Ředitelka č. 2 říká: „ Já jsem se setkala s velkou spoustou případů, kdy se neustále sanovala rodina, sanovala a sanovala, spousta lidí s tou rodinou spolupracovalo, nakonec děcka měly 12, 14 let a šly do domova pozdě, protože to už jsou děti, které mají určité normy svého života zakódované a je velice těžké na ně výchovně působit, ty normy nějakým způsobem posunovat, podle mě je to pozdě a u některých je opravdu zbytečné čekat.“ Ředitel č. 3 si myslí, že to samozřejmě záleží vždy individuálně na konkrétním případě, ale i on je přesvědčen, že: „některé děti mohly u nás být daleko dřív a bylo by to pro ně lepší, protože nechat je někdy doma ještě půl roku, rok, dva roky deptat, když to není nutný to si myslím, že by pro ně ta ústavka byla lepší.“

Ředitel č. 4 je toho názoru, že se orgány sociální péče o dítě bojí a že je mnohdy opravdu pozdě, když dojde k odebrání dítěte z nefunkční rodiny: *„vždy se jako upřednostňuje ta rodina, ale zájem dítěte, co je to ten zájem dítěte, když nemají elektriku, jsou hladový, je to těžký, to by měly posoudit ty OSPODY.“* Jako příklad z praxe uvádí: *„ted' máme děti, kterým umřela maminka a ta si na smrtelné posteli přála, aby děti nešly k otci, byly odebrány, skončily u nás v domově a v současné době probíhá soud, kde to vypadá, že se vrátí k tatínkovi, s tím jako nemám problém, ale tatínek je narkoman, bere pervitin, vaří drogy doma, byl za to i trestaný, ale v metodice to není důvod, když bere drogy, že není důvod, aby děti nebyly s tátou a vrátí se zpátky do toho prostředí, samozřejmě by byl důvod, kdyby děti neměly co jíst a neměl se o ně kdo starat, ale brát u toho drogy to není důvod, takže děti by měly jít příští měsíc domů k tatínkovi.“*

Ředitel č. 7 naznačil: *„nedostalo se k nám nikdy dítě pro nic za nic. Ale jestli je to včas nebo pozdě to je věc druhá a to jak fungují OSPODY, ta je kapitola sama pro sebe vůbec“*, čímž otevřel diskuzi pro další kategorii.

5.5 Spolupráce s Orgánem sociálně právní péče o dítě

Orgán sociálně-právní ochrany dětí hájí zájmy dítěte v řízeních, v nichž se rozhoduje o nezletilých dětech, např. jaké bude výživné, komu bude dítě svěřeno do péče, jak bude upraven styk dítěte s rodičem, zastupuje v nich zájmy dítěte. Je jím nejčastěji odbor péče o mládež příslušného pověřeného městského úřadu.

Respondenti spolupráci pracovníků OSPOD a dětských domovů hodnotí převážně pozitivně, spolupráce podle nich funguje na velmi dobré úrovni. Podle ředitelů samozřejmě záleží na osobnosti pracovníka, ředitelka č. 5: *„osmdesát procent jsou ti, co dělají maximum, mají zájem, chtějí se dohodnout, předávají informace, ale pak jsou i případy, kdy si ten člověk třeba usnadňuje práci, není pro to úplně vhodný.“* Ředitelka č. 1. zdůrazňuje, že sociální pracovníce OSPOD jsou převážně vzdělané ženy, které své práci rozumí a snaží se spolupracovat: *„někdy tam jsou osobnostní výjimky, ale převážná většina situací rozumí a snaží se efektivně pomáhat, spolupracujeme, snažíme se ty děti vrátit domů, dělat propustky, dlouhodobé propustky, kde to jde, spolupracujeme, aby se dítě mohlo vrátit do rodiny a mělo s rodinou intenzivní kontakt.“*

Podle ředitele č. 6. záleží také na tom, zda příslušný OSPOD spadá pod velké či malé město: „*ta práce OSPODU velkého městského úřadu popřípadě magistrátu je samozřejmě kvalitnější než ta práce OSPODU na malém městě. Je to z důvodu, že ten větší OSPOD má **prostředky** na metodičtější práci.*“

Ředitelka č. 2 si myslí, že samotná spolupráce je dobrá, ale **celkový systém** je v současné době zvláštní: „*v podstatě jde o to, že ten OSPOD si může něco řešit, ale dětský domov ani neví, co OSPOD řeší, my jsme se teď třeba dozvěděli, že chtějí rozdělit sourozence a nejmladší dát do pěstounské péče a dozvěděli jsme se to až den před tím, než měli ti pěstouni přijet na návštěvu. Takže by bylo dobré, pokud má OSPOD nějaký záměr, to s námi nějakým způsobem konzultovat.*“ Dětský domov není účastníkem řízení, soudního jednání, ředitelka č. 2 konstatuje, že se mnohdy dozvídají až konečná rozhodnutí, která také nemusí být vždy souladu se zájmy dítěte a v jeho prospěch.

Ředitel č. 7 nemá se všemi orgány sociálně právní ochrany dobré zkušenosti: „*s některými máme společnou řeč, prostor pro pochopení, funguje to bezvadně a máme OSPODY se kterými **se soudíme**. Zatím jsme to vždycky vyhráli, protože soudkyně byla rozumná a soudná. Problém byl v rozdílném výkladu toho, co je přání a co je zájem dítěte.*“

5.6 Sjednocení systému péče o ohrožené děti

V poslední době se aktuálním tématem opět stává otázka sjednocení systému péče o ohrožené děti pod jedno ministerstvo. Součástí koaliční smlouvy nově vznikající vlády koalice SPOLU a koalice Pirátů a Starostů a nezávislých je toto prohlášení: „*Sjednotíme systém péče o ohrožené rodiny a děti ze tří resortů pod jeden – Ministerstvo práce a sociálních věcí, aby se zefektivnilo nakládání se zdroji. Název MPSV doplníme o tematiku rodiny. Zajistíme efektivnější pomoc ohroženým dětem podle potřeb dětí a rodin, snížíme administrativní zátěž orgánů péče o děti, upřednostníme vyrůstání dětí v rodinách místo v ústavech, zejména u nejmladších dětí. Podpoříme kraje, aby transformovaly služby pro ohrožené děti, posílily kapacity sociálně aktivizačních služeb pro rodiny a zlepšily systém výběru a přípravy pěstounů a zprostředkování náhradní rodinné péče.*“ (Koaliční smlouva, 2021, on-line).

Ředitelé se shodují ve svém odmítavém postoji k tomuto řešení a to z několika logických důvodů. Několik z nich se zmínilo, že jako aktivní členové Asociace náhradní

výchovy a Federace Dětských domovů systematicky pracují na tom, aby byly o jejich důvodech informovány příslušné orgány, ministerstva i poslanci. Respondent č. 2 si myslí, že za tímto záměrem stojí i zájem neziskových organizací a čerpání financí z Evropských fondů. Argumentuje, že pod Ministerstvem školství, mládeže a tělovýchovy prosperují dětské domovy dobře, je to otázka **specializace** a specifických potřeb jednotlivých ohrožených dětí. „*Ten systém není roztržštěný, podle mě je to otázka specializace, že každé to dítě potřebuje něco jiného, jak dítě postižené, tak dítě zdravé, tak se o to stará ten resort, který přísluší tomu problému. Jedno jediné, co je potřeba, je, aby ty jednotlivé resorty mezi sebou výborně spolupracovaly, vůbec není potřeba něco sjednocovat. Rušit něco, co funguje, je podle mě naprosto zbytečné, už teď v tom podle mně nadělali pěkný zmatek, tím, že zrušili kompetence diagnostických ústavů a chtějí v tom pokračovat.*“ Stejný názor na nutnost **spolupráce jednotlivých ministerstev** má i ředitelka č. 1.: „*sjednocení by mělo proběhnout jinou formou, ne sjednocení pod resort, ale sjednocení ve smyslu té spolupráce jednotlivých resortů daleko intenzivnější a efektivnější, například OSPODY jsou neskutečně přetížené a nezměnilo se to ani potom roku 2014 (novela Občanského zákoníku, pozn. autorka práce) ani teď. Ta spolupráce na úrovni resortů by měla být méně byrokratická, intenzivnější a mělo by to být promyšlené tak, aby tam kompetence byly rovnoměrně rozdělené. A myslím si, že kdyby se to sjednotilo pod MPSV, tak to poškodí celý ten systém výchovy, etopedie, speciální pedagogiky celkově.*“

O názoru, že by přesun celého systému péče o ohrožené děti pod Ministerstvo práce a sociálních věcí znamenal **snížení dosavadní kvality péče**, se zamýšlí i ředitel č. 3: „*já si to dost dobře neumím představit, že by to mohlo fungovat, protože si myslím, že to pod MŠMT funguje dobře, má to svoje kvalitativní parametry, prostě já nevím jak by to vypadalo pod tím MPSV, jestli by to bylo stejný jako teď, jestli by se na situaci nic nezměnilo a jenom se přešaltovalo pod jiné ministerstvo, tak by to asi bylo jedno. Ale já mám vážné obavy, že tam by asi nastaly nějaké systémové změny a nejsem schopný posoudit jejich dopad. Spíš bych to viděl negativně.*“ Ředitelka č. 8 a ředitelka č. 1 vysvětlují, že v domovech jako školských zařízeních je prioritou **výchova**, teprve potom sociální práce, ředitelka č. 1: „*je naprosto správně, že ty domovy jsou pod MŠMT. Vzdělání je jedna věc, kterou mi podporujeme, učíme se s těmi dětmi, doučujeme je, ale věc druhá a stejně významná, možná významnější u těch našich dětí je výchova a to žádné sociální zařízení nemůže poskytnout, protože tam **nebudou pedagogové.***“

Otázkami zaměstnanců konkrétně pedagogických pracovníků, jejich finančním ohodnocení a dalších výhod pod novým ministerstvem se zabývala ředitelka č. 5: „*navíc jde taky o to jak zaplatit ty vychovatele, ta práce opravdu není snadná a v momentě kdybychom šli pod MPSV a měli bychom odměny jak v sociálních službách, tak si myslím, že by mnozí zaplakali a šli o dům dál.*“

Podobně reagovali i ředitelé č. 6. a 7., uváděli, že dosud neznají podmínky, za jakých by k takovému sjednocení mělo dojít a co by to znamenalo pro domovy samotné a jejich zaměstnance. Ředitel č. 6 zdůrazňuje: „*dětský domov je školské zařízení s maximální kvalifikovaností zaměstnanců ve smyslu speciální pedagogiky, a pokud bude takto fungovat jako zařízení nějakého jiného ministerstva, tak jestli mi tohle někdo řekne, tak se k tomu mohu vyjádřit, ale jestli dětský domov se školou tedy školské zařízení vysoce specializované, kde je podmínkou absolvování speciální pedagogiky a psychologického testu, tak mi ještě nikdo neřekl, jestli tohle bude potřeba i při přemístění pod jiné ministerstvo nebo ne, pokud by toto nebylo potřeba, tak dojde k **obrovskému snížení kvality péče.***“ Ředitel č. 7. s tímto krokem rovněž nesouhlasí: „*Já jsem žádnou ucelenou, smysluplnou a funkční koncepci tohoto návrhu neviděl a neviděli ji ani jiní odborníci, kteří jsou v Asociaci náhradní výchovy a ve FICE, byť byli členy nějakých pracovních týmů, to je minulost, tam si vláda dělá úplně, co chce a nikdo pořádně neví, jak to bude vypadat. Samozřejmě s tím nesouhlasím, protože jestli to bude tak, jak se k nám proslýchá, tak zmizí z toho procesu ten výchovně vzdělávací proces a bude spíš směřovat do té péče, což jako samo o sobě vyplývá z postu MPSV.*“

Ředitel č. 4 připouští, že **sociální téma** v dětském domově je přítomno, děti v nich jsou určitým způsobem sociálně poznamenány, ale i on by potřeboval vidět konkrétní návrh chystané změny. Tvrdí, že se sociální i pedagogická oblast při práci s ohroženými dětmi střetává, ale otázkou zůstává, jestli budou dětské domovy plnit stejnou funkci jako doposud: „*musel bych vědět, jak by byli zařazení ti vychovatelé, jestli by to byli dál pedagogové, protože to neznamena, že když to půjde pod MPSV, že třeba nezůstanou vychovatelé vychovateli, nebo že to budou pracovníci v sociálních službách. Tam by byli samozřejmě nějaké nevýhody. Jinak mi to je jedno, jestli budu pod MPSV nebo pod školstvím, když si budeme pořád dělat **stejnou práci.** Tady jde spíš o ty zaměstnance, jestli budou mít 40 dní dovolené, nepřímou pedagogickou činnost na administrativu. Takže uvidíme, s čím nová vláda přijde, myslím, že bude velký **odpor odborné veřejnosti,** mají to*

ve vládním prohlášení, jestli to zrealizují za ty čtyři roky těžko říct, ale já bych se tomu asi úplně zuby nehty nebránil. “

Ředitelka č 2. uváděla příklad slovenských kolegů: *„Slováci varují, ať nedopustíme to, co se stalo u nich na Slovensku, kdy přešli pod jejich ministerstvo sociálních věcí a teď dětské domovy zaměstnávají pěstouny a prostě je to zmatek nad zmatek, a dětem to taky nic dobrého nepřineslo. Tam se slučují třeba 4 domovy pod jedno ředitelství, takže ředitel má do svého zařízení třeba 70 km, no tak, jak to má všechno klapat. Slováci jsou nespokojeni s tím systémem, který si zavedli a my ho tu máme zavádět? “*

5.7 Transformace

Otázka stále probíhající transformace ústavní péče v našem státě bylo pro všechny dotazované respondenty velmi široké téma a každý z nich vnímal stěžejní body v jiné oblasti transformačních změn. Podle ředitelky č. 8 chybí v celém systému těchto změn jakási **standardizace** a podle jejího názoru velmi záleží na **zřizovateli** daného dětského domova, na jaké úrovni k nim dochází: *„každý kraj dává různé možnosti té transformaci. Někdo povolí nějaké změny a někdo vůbec. Je s tím strašný problém. Nevím, do jaké míry si kraje sdělují informace, jak a kde transformace fungují. Ale jde to strašně pomalu. Vím, že třeba Pardubický kraj už má bytové jednotky, ty domečky jako mají třeba ústavy sociální péče, že tam ty transformace opravdu nejsou jen jako. Je to všude jinak, někde si vaří, někde mají ještě jídelnu a chodí s tácem, někde nemají ani pračku na patře...je v tom prostě strašný chaos. Je to jenom o tom, co ten kraj povolí nebo co ten ředitel nastaví. Není to nijak standardizovaný, absolutně ne, a každých dvacet kilometrů je to jinak.“*

Transformace – bytové uspořádání

Jako významnou a zásadní změnu v oblasti reformace vnímali respondenti přechod z typu internátních dětských domovů na domovy rodinného typu a **snížení počtu** dětí v rodinných skupinách.

Ředitelka č. 2 stála u samého počátku této přeměny: *„my jsme byli jedny z prvních vlaštovek, když se začaly budovat byty a děti se začaly dávat ne podle **věku** do skupin ale podle sourozenců, takže já v podstatě, když jsem přišla do DD začátkem 80 let, tak tady už*

to frčelo, akorát že nebylo osm dětí na skupině ale 10. Toto si myslím, že byla v každém případě dobrá věc, že se do toho rýplo a že se dětské domovy přeměnily na domovy rodinné, protože to je strašně důležité, aby to děcko nechodilo z instituce ze školy zase do instituce do dětského domova, aby to prostě mělo trochu jinou atmosféru, takže za to jsem opravdu všema deseti, to je v pořádku.“

O počátku transformace se rozpovídala i ředitelka č. 1, která se domnívá, že celkový efekt transformačních změn je stále velice malý, protože: *„ze začátku byla transformace především o tom, že se rušily a slučovaly dětské domovy, což bylo úplně špatně. Vytvářely se vlastně větší domovy, což je špatně a je vždy lepší, když dětský domov je menší. U nás máme 54 dětí, takže nejsme malý dětský domov, ale máme ty bytové domy, bydlení v jednotlivých vilách, kde mají rodinné skupiny svoje patro, svůj byt, takže ta transformace by měla jít tím směrem, aby **DD byly menší**, aby v rodinné skupině, kdyby to bylo finančně možné, aby tam bylo třeba jen 6 dětí, my teď máme osm, protože tu kapacitu hravě naplníme a máme spoustu žádostí, které bohužel musím z kapacitních důvodů odmítat.“*

Různé názory měli respondenti i na bytové jednotky, v nichž probíhá nařízená ústavní péče pod záštitou dětského domova, ředitelé je vnímají pozitivně, ale popsali i některá jejich negativa zejména v oblasti financování. Ředitel č. 3 uvádí: *„co se týká děčáků, co mají ty byty, není to špatný, ale přináší to zase **vyšší finanční náročnost**, což teď není vůbec populární. A těm zřizovatelům se to příliš nechce, protože je rozdíl mít 4 skupiny v jednom baráku nebo mít 4 baráky, přináší to problémy finanční a personální. Což není tak úplně jednoduchý, v tomto bych viděl veliký zádrhel.“*

Stejný názor má i ředitelka č. 2, vnímá i **zvýšenou personální náročnost**: *„Byty v běžné zástavbě, to je výborná věc, akorát že to zase strašně prodražuje tu službu, protože je potřeba více vychovatelů, zaměstnanců a tím tedy více peněz. Už tak je to drahá služba, ale investice do dětí je dobrá investice, než děti nechat v nějakých dětských ganzích lítat po ulici a nevědět, kdy vás kdo přepadne a vidět je přespávat na lavičkách v parku, jak se to děje v jiných státech, tak to si nemyslím, že by byla dobrá cesta.“*

Ředitelka č. 5. také zdůraznila, že přestože toto uspořádání dětského domova je finančně náročnější, jako investice do budoucna se vyplatí a vysvětlila: *“Je to sice víc lidí, ale my jsme transformovali některé pozice a kraj nám to doplácí a ty děcka jsou spokojený v těch bytech. Já si pořád říkám, jestli těm dětem nějak pomůžeme a nebudou*

nezaměstnaný a budou pracovat, tak se to pořád vyplatí i když se to teď může zdát neekonomické. Pokud by se toto podařilo, tak to jsou tak **velké úspory pro společnost**. U nás se mrhá penězi na spoustu měkkých projektů, ale tohle má smysl, tady se dá něco udělat. Každé dítě, které má šanci na aspoň trochu normální život, to je potřeba využít.“ Zdůraznila také, že děti, které žijí v takovýchto samostatných bytových jednotkách, nejsou tak **stigmatizované** a jsou nucené navazovat vztahy mimo dětský domov, což je pro jejich budoucí začlenění velmi významné: „*máme kromě bytů i tři rodinné skupiny ve třech domečkách, ale pořád se ty děti hodně potkávají, chodí do jedné školy, pak si vystačí samy se sebou a nepotřebují už kamarády zvenku. V bytě je normální, že si jde za kamarády na ulici nebo za ním přijde kámoš domů. Tohle je opravdu blíž té rodině, je tu pět lidí, kteří se o děti starají a nestřídá se tam tolik lidí, což je taky ve prospěch dětí. Není to tak stigmatizované jako ústav a nestane se, že jsou třeba 3 děti z jednoho děcáku v jedné třídě, což může způsobit dost komplikace těm učitelům.*“

Vlastní zkušenost s detašovanými pracovišti v panelových domech popsala i ředitelka č. 1: „*je to dobrá cesta, ale má to svoje úskalí, pokud je ta skupina heterogenní, máte tam větší a menší děti, v tom prostředí velkého města se musíte pořád věnovat těm malým dětem, musíte jim zajistit bezpečnost a pak se tává, že se těm větším nevěnuje taková pozornost, my jsme to vyřešili tak, že tam dáváme ty starší děti.*“

Transformace - přeplněné dětské domovy

Podle ředitelů jsou dětské domovy přeplněné a mnoho dětí čeká na umístění. Stejně jako ředitelka č. 1 zmínil tento problém ředitel č. 3: „*Ono se už před pár lety říkalo, že DD zavřou a budou pěstouni, ve své podstatě to takhle už nějak začalo. My jsme malý dětský domov, mám jenom dvě výchovné skupiny a můžu říct, že kdybych měl 4, tak je mám plný, ta potřeba těch dětských domovů je větší, než by ta transformace asi chtěla.*“

Transformace – legislativní změny

Ředitel č. 6 spatřuje jako zásadní změnu v oblasti transformačních procesů novelu nového **Občanského zákoníku**, ať už je to přímé umístění dítěte do školského zařízení v rámci rozsudku soudu, kdy dítě neprochází diagnostickým pobytem nebo záležitosti týkající se vyživovací povinnosti: „*tam dochází k tomu, že vyživovací povinnost je součástí rozsudku, kdežto příspěvek na péči je stále součástí našeho správního řízení.*“

Ředitelka č. 1 vidí jako významnou transformační chybu situaci kolem **Středisek výchovné péče**: „zpočátku se důraz kladl hodně na SVP, než na diagnostické ústavy, jejichž význam se snižoval a šlo to tak daleko, že do těch středisek nemohly chodit děti z dětských domovů. My jsme mnohdy měli výchovný problém a museli jsme ho řešit tak, že dříve jsme ho poslali na rediagnostický pobyt, co dříve poskytovaly diagnostické ústavy, kde s tím dítětem cíleně pracovali etopedové a psychologové, psychiatři. Tohle jsme od toho roku 2014 dělat nemohli a do SVP nám děti nevzali, takhle tohle všechno nás nějak zbavilo možnosti spolupracovat s těmi odbornými pracovišti, což byla transformační chyba. Protože ta SVP by měla být jako použitelná i pro nás.“

Ztráta možnosti efektivně využívat potřebnou kapacitu diagnostických ústavů je podle Pavla Janského (2020, roč. 123, č. 4, s. 20-22) státem zcela nesystematicky kompenzována soudním nařizováním pobytů ohrožených dětí do středisek výchovné péče, která tím pozbývají svůj původní smysl, tedy nabízet na základě vzájemné smlouvy odborné služby motivovaným klientům, u kterých ještě nenastaly důvody k nařízení ústavní výchovy. Je zde narušen princip dobrovolnosti umístění dítěte. Činnost středisek se tak kontraproduktivně překrývá s vymezením činnosti diagnostických ústavů a prakticky mizí další významný prvek v systému prevence.

Rozdílně ředitelé dětských domovů vnímají i stěžejní zákon pro výkon ústavní a ochranné výchovy a to zákon **109/2002 Sb.** v platném znění. Ředitel č. 4 a ředitelka č. 8 ho nazývají v určitých oblastech zastaralým. Ředitelka č. 8: „některé věci už nejsou funkční, režim dne, ty starší děti, kapesný, tam je velký otazník, tam to není dořešené, je tam hodně takových zkosnatělých věcí.“ Ředitel č. 4 je dokonce toho názoru, že se tento zákon ani nedočká své novely: „tak sto devítka byla v nějakém čase a době tvořená, už je to nějakých 12, 13 let, takže je to zastaralé. Připravuje se novela, nějak se na ní pracuje, ale myslím si, že to smetli ze stolu, protože se celou dobu plánuje ten přechod pod MPSV a já si myslím, že nás to asi nemine. To důležitý tam ale je, ten základ.“

Ředitelka č. 5. je k uvedenému zákonu ještě kritičtější „zákon 109 je naprosto nevypovídající, k nepoužití, špatně je zde sirotčí důchod, jak nakládat s výživným, ten zákon, ty paragrafy si prostě každý vykládá úplně jinak. To je veliký problém.“

Nejednotnost výkladů zákonů souvisejících s ústavní péčí vadí i řediteli č. 7, jako příklad uvádí situaci, kterou musel nedávno řešit ve svém zařízení: „my jsme měli přijímat

nezletilou matku, v únoru měla mít porod a my chtěli, aby to novorozeně mělo u nás nařízenou ústavní výchovu. Pro OSPOD to byl hrozný problém, nepřipadalo to v úvahu. A při tom všichni víme, že do DD se umisťují děti na základě soudního rozhodnutí a nemůžeme tam mít dítě, které nikam nepatří. Druhá věc, že péče o novorozence stojí spoustu peněz, pak ta nezletilá matka uteče, což stává dost často, tak vám tady zůstane dítě bez jakékoliv péče, co s ním, jak je stanovený další postup, půjde do dětského centra, k pěstounům, zůstane nám tady, jaký je další postup? “

Naopak ředitelka č. 1 je přesvědčená že zákon 109/2002 Sb., je **důležitý** a vůbec není koncipován špatně, kladně hodnotí zejména změny, které v průběhu jeho platnosti nastaly: *„třeba to, že se děti mohou po roce vrátit do DD, považuji za úplně skvělou věc, hodně dětí to využilo, nebo ta sto devítka umožňuje více méně hostitelskou péči, což mi bohatě využíváme, jenom by se to mohlo zpřesnit, ten pojem se tam neobjevuje jako takový, je to tam pouze obecně.“* Obavy má zejména z možných změn souvisejících s diskutovaným sjednocením pod jeden ministerský resort: *„bojím se toho, aby tu 109 nezahrnuli do zákona o sociálně právní ochraně dětí, protože u toho je tak jasná preference těch sociálních odborů, že by nám osekali některé kompetence a z toho bych měla obavu.“* Jako příklad uvádí: *„ředitel DD ještě stále může zastupovat děti i v případech, kdy by tomu dítěti mohla hrozit nějaká zdravotní nebo psychická újma. To je taky jako poměrně nová věc a je strašně důležitá, třeba teď ohledně covidu a očkování nebo dalších věcí.“*

5.8 Kvalita péče

Kvalita péče je podle dotazovaných respondentů v současných dětských domovech na velmi dobré úrovni, je to dáno, jak podotýká ředitelka č. 1., **kontrolními mechanismy**, které jsou v ústavní péči využívány, dále standardy kvality a také příslušnými zákony. Dětské domovy jsou kontrolovány pravidelně státním zástupcem, Českou školskou inspekcí, OSPODY nebo ombudsmanem: *„jsme pod drobnohledem, většina těch zařízení je na dobré úrovni, ta výchova a práce s dětmi je na úrovni, která je dostatečná a je na úrovni, na které by být měla, ale vždycky narazím na to, že se dozvím, že někde nějaká výjimka existuje, je to často o tom, že záleží hlavně na osobnosti ředitele, jak to zařízení koncipuje a jak se tam ta atmosféra mezi vychovateli a dětmi vytváří. Nedá se to absolutizovat, ale myslím, že ve většině zařízení je ta péče slušná.“*

Fakt, že kvalita poskytované péče souvisí s **lidským faktorem**, zdůrazňuje i ředitelka č. 2: „záleží na lidech, kteří v těch zařízeních pracují a je to velice individuální, já si myslím, že naprostá většina těch dětských domovů opravdu dělá pro ty děcka všechno, aby se připravily do toho života, integrovaly do běžné společnosti a fungovaly a v podstatě nedopustily, aby jejich děti zažívaly, to co zažívaly ony.“ Zároveň dodává, že důležitou roli v úspěšnosti sociálního začlenění do společnosti zastává i **věk dítěte**, které do zařízení přichází. Je přesvědčená, že ústavní péče v naší republice je na vynikající úrovni a oceňuje i přístup zřizovatele: „Myslím si, že ústavní péče v naší republice je na vynikající úrovni, ať si říká, kdo chce, co chce. I ten stát do toho dává spoustu peněz a já jsem tomu ráda, protože nikdy jsme neměli problém ani s naším zřizovatelem, že by nám utáhl kohoutek, vždy co jsme potřebovali, to jsme dostali. Takže máme volné ruce, aby tady ty děcka nezažívaly nějaké útrapy, aby se necítily jako ve vězení, ale aby v podstatě žily **běžný život**, a věřím tomu, že ve škole ani nepoznají, zda to děcko je z běžné rodiny nebo není, že ta děcka už se projevují tak, že to **není ústavní stádečko**, ale jsou to individuality a taky se tak s nimi jedná.“

Ředitel č. 3 je také toho názoru, že kvalita péče v dětském domově se odvíjí od profesní a osobnostní kvality **vychovatelů** a přiznává, že má s obsazováním těchto pozic značný problém.

Ředitel č. 7 říká: „dětské domovy mají svůj smysl a mají svoje místo v našem společenském systému, myslím si, že když by zmizely, **neexistuje jiný koncept**, který by tento systém mohl nahradit, ta péče je ve většině případů, i ze zpráv české školní inspekce, na úrovni víc než odpovídající a myslím si, že kvalitní.“

O spolupráci s důležitým představitelem kontroly nad výkonem ústavní výchovy, státním zástupcem, pojednává následující kategorie.

5.9 Státní zástupce – dozor nebo formalita?

„Dozor nad dodržováním právních předpisů při výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy v zařízeních provádí okresní státní zastupitelství, v jehož obvodu se zařízení nachází.“ (Zákon 109/2002 Sb., v platném znění, on-line).

Křístek (2017, s. 294) upozorňuje na jeden z rozdílů dozoru nad výkonem ústavní nebo ochranné výchovy od dozoru nad výkonem trestu odnětí svobody, dozoru nad

výkonem vazby a dozorem nad výkonem zabezpečovací detence, je skutečnost, že dozor nad posledně jmenovanými formami detence vykonává vždy krajské státní zastupitelství, zatímco dozor nad výkonem ústavní a ochranné výchovy vykonává okresní státní zastupitelství. Podle autora není tento kompetenční rozdíl nijak zdůvodněn a zdá se nevhodný. Více tu totiž hrozí navázání úzkých vazeb mezi dozorujícím státním zástupcem, který navíc postrádá srovnání s jinými zařízeními obdobného druhu, zejména tam, kde je v obvodu okresu pouze jedno ústavní zařízení. Je tu tudíž větší riziko potencionálního korupčního prostředí či jen ryze **formálního výkonu** dozoru.

Ve prospěch tohoto tvrzení by mohla nahrávat téměř **bezproblémově** popisovaná spolupráce některých dotazovaných ředitelů s jejich státními zástupci. Ředitel č. 7: *„my se shodneme, funguje to, ale vím z jiných DD, že ne všude ta spolupráce je odpovídající a nese svoje plody.“* Ředitelka č. 1: *„kolegové my říkali, že měli názorové střety, my ne, měli jsme státní zástupce, kteří byli vstřícní, empatičtí a opravdu jako žádnou dramatickou zkušenost s nimi nemám. Mám pocit, že to je v pořádku, akorát mě zarazilo, že teď v době covidu se tam neobjevili skoro dva roky. Myslím, ale že předtím jezdili, často, znali ty děti a vážně jsme měli štěstí na osobnosti těch státních zástupců.“*

Rozdílnost názoru na některé problémy hodnotí naopak kladně jiní respondenti, jak tvrdí ředitelka č. 8: *„Ano, dochází ke střetům, ale vždycky si pak musím říct, že opravdu se snaží ten státní zástupce chránit to dítě, ne ten systém, který ale chrání i ty ostatní děti, jo.“*

Příklad názorového střetu se státním zástupcem popsal i respondent č. 3: *„teď řešíme už druhou nebo třetí návštěvu státního zástupce jeden problém, někdy se ty jejich paragrafy tlučou s nějakými našimi výchovnými představami. Teď máme problém kolem mobilních telefonů, my jsme prostě byly naučení, že jim to večer před spaním prostě sebereme, přes den jim to necháváme, akorát do školy jim to nedáváme, ale to je špatně my jim to musíme nechat i v noci. Ale my máme důvody, že jo, jednak to dítě by se mělo uvést do nějakého klidového režimu, víme, že jedno dítě s telefonem ruší ostatní děti večer a vznikají takové situace, kdy volá rodičům nebo rodiče jemu, ale víte jak to je, když vám volá ten rodič, jak asi vypadá v deset hodin, někde z restaurace, pak ty rodiče něco slíbí, nebo naopak vyhrožuje a taky docházelo k nějaké kyberšikaně a tyto argumenty nám prostě neprošly, je to závada, kterou musíme odstranit. I když to dítě s tím telefonem páše, co*

nemá, tak prostě nemáme šanci mu to sebrat. Ona to sice chápe státní zástupkyně lidsky i jako matka, ale paragrafy jsou paragrafy.“

Konkrétně problém užívání **mobilních telefonů** řeší i v dalších zařízeních, ředitelka č. 5: *„paní státní zástupkyni se nelíbilo, že jsem dala do vnitřního řádu, že budou děti mobily na noc nechávat ve společné místnosti, musela jsem to z toho vyjmout, že to nejde. To se mi nelíbí, ale jinak je velice solidní paní státní zástupkyně, pracuje dobře, v mezích zákona ve prospěch těch dětí.*“ Další věcí, kterou často řeší, jsou **výchovná opatření**: *„ještě výchovná opatření v dětském domově, to je formalita na formalitu. Pro děti to moc neznamena, to si myslím, že by bylo také potřeba v rámci zákona přepracovat. Tam moc prostoru není, pořád dokola zakazovat vycházky. Bylo by lepší dát mu něco navíc, něco co by zvládnul, co by si třeba sám vybral a to nesmíme.*“

5.10 Příprava na budoucí život

Na to, zda je příprava na budoucí život dětí v dětských domovech dostatečná vyjádřili respondenti rozdílné názory, ředitel č. 7 si myslí, že ano, stejně jako ředitel č. 4, který je dokonce přesvědčen, že tato oblast je **naplněna lépe než v běžných rodinách**: *„Příprava na budoucí život, si myslím, je dostatečná, protože my je určitě musíme připravit víc, než jsou připravené děti v rodinách, protože ony to budou mít těžší, nebudou mít za zády maminku, tatínka, jako jsme měli my. Takže se snažíme je opravdu připravit, finanční gramotnost, děti si nakupují, děti vaří, perou, snažíme je připravovat i na nějaké těžké životní úkoly a úlohy, které před nimi stojí, ta příprava je naprosto dostatečná i ve srovnání s dětmi z běžných rodin.*“ Problém ovšem spatřuje v péči následné, které se budu věnovat v samostatné kategorii.

Ředitelka č. 8 si myslí, že pro kvalitní přípravu na budoucí život musí být domov dostatečně **personálně zajištěn**: *„ono to hodně přidá práci vychovatelům, takže chybí asistenti, kteří by vychovatelům pomohli odpoledne, že by tam aspoň na nějakou základní dobu byli dva, to je taková moje perspektiva, že by jeden třeba s dětmi chystal svačinu a večeri a druhý dělal úkoly, mezitím se hodila pračka, protože při osmi dětech na skupině, kdy některý vyžadují větší péči a některý menší, tak tam je problém, že ten jeden to neobsáhne.*“

Naprosto odlišný názor má ředitelka č. 5: „*Děti neví, co je čeká, nejsou připravený, finanční gramotnost, spotřeby, vody, odpočty, teď řešíme jak to udělat, aby to měly černé na bílém. V těch bytech je tohle jednodušší, tam se to sledovat dá a ten vychovatel je tam blíž tomu dítěti, takže si to ohlídá. Děti žijí jak ve skleníku a když vypadnou tak dostanou šok. V těch bytech je ta situace pro finanční gramotnost příznivější.*“

5.11 Péče o děti se specifickými vzdělávacími potřebami v rámci dětského domova

Někteří respondenti uvedli, že aby mohla být poskytována adekvátní péče o děti s handicapem, bylo by nutné **snížit počet** dětí na rodinné skupině nebo mít k dispozici **navýšení personální**. Ředitelka č. 5: „*my máme dítě se středně těžkým mentálním postižením, jezdí do speciální školy, je tam velká hyperaktivita, občas je hodně nezvladatelné, zatím to zvládáme, ale nevím, jak dlouho budeme schopni to zvládat. Pokud má vychovatel v rodinné skupině 8 dětí a z toho takovéto dítě, tak není v jeho silách zajistit mu adekvátní péči, bylo by potřeba těch 5, maximálně 6 dětí, takže snížit počet dětí na skupině nebo pokud má příspěvek na péči tak nasmlouvat asistenta, pečovatele.*“

Ředitel č. 7 je toho názoru, že v jeho domově je naopak tato péče zajištěna velmi dobře: „*my v našem DD máme děti hendikepované fyzicky i psychicky a je jim zajištěna i následná péče po odchodu. Takže já si myslím, že to prostě funguje a má to svoji logiku.*“

5.12 Následná péče po odchodu z DD

Přechod dítěte z ústavní výchovy do běžného života vnímali jako významný problém téměř všichni respondenti. Podle ředitele č. 6 je tato záležitost složitá i vzhledem k faktu, že ústavní výchova končí osmnáctým rokem, kdy se mladý člověk stává plně způsobilý ke všem právům i povinnostem a konstatuje: „*tam je problém v tom, že se na toho člověka nehledí jako na osobu sociálně potřebnou, na rozdíl od osob, které třeba končí výkon trestu. Což je dobře, že se na něho hledí jako na běžného občana, ale ten člověk bohužel, má celou řadu potřeb, se kterými si neví rady, to je opravdu zapeklitá situace.*“

Ředitelka č. 1 vysvětluje, že dětské domovy nemají pro takovýto druh péče prostor a **finanční zajištění**, mohou poskytovat pouze konzultace a jakýsi druh psychické opory, který je ovšem zajišťován ve **volném čase** vychovatelů a popsala, jak tento problém řeší: „u nás to řešíme tak, že například spolupracujeme se zřizovatelem a dětem zajišťujeme **startovací byty**, což teoreticky **v zákoně vůbec není** a co nás hrozně pálí, že s těmi dětmi spolupracujeme, máme je tam do 26 let, ale potom je hodíme do té džungle a ony si musí nějak poradit, což se některým úplně nedaří. My se snažíme jim nějak pomáhat, ale dokud nebude v tom zákoně možnost, abychom my jim poskytli třeba nějakou jednorázovou finanční pomoc nebo abychom jim mohli poskytnout to startovací bydlení v dostatečném rozsahu, tak ta pomoc následná bude pořád nedostatečná.“

I ředitel č. 3 si myslí, že tato problematika je závažná: „následná péče to je vůbec problém, ono se nás to vlastně jako dětských domovů přímo netýká, ale nepřímě jo. Jsou to naše děti, které někam odcházejí a **musí někde bydlet a někde pracovat**. My většinou už rok před odchodem se tohle snažíme nějak zajistit a nám to i docela vychází, ale obecně to považují za problém. Ten první rok je pro to dítě nejtěžší, najednou vypadne z nějakého režimového opatření a najednou musí **samostatně** jednat s úřady a v práci. Ty děti jsou trochu opuštěné, my jim sice poskytujeme nějakou pomoc a mají možnost i přes nějaké neziskovky, ale to dítě má problém s bydlením, s prací, s navázáním nových vztahů. Pokud se tedy nevrátí do rodiny a to taky nemusí být úplně ideální.“

Také ředitel č. 4 vidí přechod do samostatného života jako velmi zatěžující pro dítě, které je doposud zvyklé na plné zaopatření a kolektiv: „tam se to dotýká spíš sociální oblasti, máme tu hodně dětí, že jim stačí u rodičů víkend, v dětském domově se jim líbí, mají tam kamarády, zázemí a vědí, že dostudují a jsou prostě spokojení. A točí se kolem nich spoustu organizací, spoustu sponzorů, k moři jedou, ale pak to skončí, najednou ty sponzoři jsou bez zájmu. Dokud jsou v domově, tak mají všechno a najednou skončí a ten zájem upadá a tam bych řekl, že Česká republika pokulhává. My ty děti vybavíme, dostanou u nás výbavu za dvacet tisíc, peníze, ale chybí ta **práce potom**, my můžeme poradit, ale pak bych řekl, že to chybí.“

Ředitelka č. 1 by uvítala, kdyby měl dětský domov **kompetence** i k nějakému druhu následné péče: „Přemýšleli jsme, že by bylo dobré, kdyby se ty děcka mohly do toho domova vracet, třeba po dvou, po třech letech. My se jim snažíme do toho života pomoci, sehnat bydlení, dům na půli cesty, nebo když se vrací do rodiny. Ale ne všichni se dostanou

do dobré situace. Tak aby se mohli víc obracet na ten domov, jako když člověk přijede domů na návštěvu, třeba tam přespat. “

5.13 Fluktuace na pozicích vychovatelů

Česká školní inspekce probrala v roce 2016 velmi hustým sítím zařízení pro výkon ústavní nebo ochranné výchovy a své závěry shrnula v tematické zprávě. Jedním z problémů, na které zpráva upozornila, byla poznámka ČŠI týkající se **vysoké fluktuace** pedagogických pracovníků v těchto zařízeních. Téměř všichni z dotazovaných ředitelů dětských domovů připustili, že se jich problém nedostatku vychovatelů nebo jejich časté střídání nějakým způsobem dotýká a uvedli i možné důvody, proč tomu tak je. Pouze ředitelka č. 1 tvrdí, že se snaží fluktuaci předcházet, neboť si uvědomuje velké nebezpečí spočívající v psychickém dopadu na děti při častém střídání blízkých pečujících osob: *„pokud se těm dětem ten pečovatel mění příliš často, tak je to posiluje v deprivaci a to nechceme. Hrozně moc se snažíme o to, aby se vychovatelé nestřídali, aby na těch skupinách zůstávaly. Máme tam paní vychovatelku, která už je tam 30 let. Vždycky se snažíme to citlivě udržovat, aby ty vztahy zůstávaly. “*

Ředitel č. 4 řeší fluktuaci na pozicích **nepedagogických** a provozních zaměstnanců: *„u nás je ta fluktuace u vychovatelů úplně minimální, zaplat' pán bůh, ale máme teda velký problém s fluktuací nepedagogických zaměstnanců, kuchařky a podobně, to je problém. Ale vychovatelé jsou stabilní a u nás se to prakticky nemění vůbec, jenom když jde někdo do důchodu. “*

Přestárlí pedagogové?

Ředitel č. 7 připouští, že čas od času řeší nedostatek vychovatelů i on, důvodem je podle jeho názoru poměrně **vysoký věkový průměr** zaměstnanců: *„já nejvíc vidím úskali v tom, že ten pedagogický personál se dostává do věku spíš babiček a dědečků než rodičů těch dětí a tam se to samozřejmě promítá na kvalitě té činnosti a musí se to nějak korigovat a ten personál motivovat, aby to jako vydržel v těch činnostech běžných pro mladší lidi. Těžko s nimi třeba půjde šedesátiletá paní běhat tady po okolí orientační běh. To ale nesnižuju kvalitu její práce, pracuje, jak nejlíp dovede, ale ten věk se blíží babičce nebo dědovi, takže bychom uvítali mladší lidi. “*

To, že začíná jedna generace vychovatelů odcházet do starobního důchodu a je nutné proto hledat častěji nové zaměstnance, potvrzuje i ředitelka č. 2. Rovněž ředitel č. 6 popisuje obdobnou situaci ve svém zařízení: *„my jsme do roku 2017 měli 10 let jednolitý kolektiv, jenže kolegyně dosáhly důchodového věku, my jsme proto museli hledat nové zaměstnance a trvalo 3 roky, než se ten kolektiv obnovený stabilizoval. A s celou řadou kolegů a kolegyně jsme se museli rozloučit, protože nesplňovali naše představy o tom, jak by měl vychovatel v dětském domově vypadat.“*

Patříčné pedagogické vzdělání

Ředitel č. 3 považuje nedostatek **kvalifikovaných** pedagogických pracovníků na pozicích vychovatelů za velký problém v jeho zařízení, přímo říká: *„No u nás to je problém, je tam ta nutnost mít pedagogické vzdělání, spousta lidí přijde k nám do DD a říká, já jsem vychoval tři děti, ale on vychoval úplně jiné děti, než my tam máme, neumí si to představit, ty lidi nechápou, jaké děti tam máme.“*

Ředitelka č. 2 připouští, že když odchází kolegové do starobního důchodu, není dostatek kvalifikovaných adeptů na jejich místa, proto často přijímají studenty, kteří byli v domově například na praxi a po ukončení studia nastupují na vychovatelská místa a dodává: *„když už jsou to speciální pedagogové, tak každý speciální pedagog, když už vystuduje tu vysokou školu, jde raději učit do speciální školy, protože je to od pondělí do pátku, v jednu hodinu to zapíchne, prázdniny volné. A u nás je 24 hodin denně, svátky, pátky, vánoce, soboty, neděle, prostě jedeme nonstop. To už se mnoha lidem nechce. Ta práce je náročná a spousta se jich i rekrutovalo z praktikantek, ale jsou to mladá děvčata, takže časem chtějí založit rodinu, mít děti. V současné době máme 3 tety na mateřské, další teta se nám vdávala, takže taky určitě bude přemýšlet o miminku a potom s malými dětmi se vracet do sobotních a nedělních služeb a mít vánoce a svátky a svoje děti musí dát někam k babičce, tak se pak některé tety nevracejí zpátky, protože je to pro ně opravdu velmi náročné, už by to nezvládly*

Náročnost vychovatelské práce

Jedním z důvodů zvýšené fluktuace na pozicích vychovatelů v dětském domově je bezesporu sama **náročnost** této profese. Stejně jako popsala situaci ředitelka č. 2 v předchozí kategorii, vnímá složitost této práce i ředitelka č. 5, která popisuje dokonce jakýsi celkový pocit **pracovního neuspokojení** vychovatelů: *„ta práce je hodně náročná,*

dáváte, dáváte, ale vrací se vám hodně málo. I pocit neuspokojení, vychovatel dává ze sebe maximum a v podstatě se mu moc nevrací.“

Ředitelka č. 8 je ráda, že v současné době není tento problém v jejich dětském domově na pořadu dne, neboť si je vědoma že: *„máme vychovatelů málo, když bych chtěla sehnat vychovatele, tak to je nadlidský výkon, ale vychovatele, který to jako fakt zvládne a který tam nebude jen do počtu, neodsedí práci. Ona to není prestižní práce, je to práce, která je i o víkendu, svátcích, není to taková ta klasická práce, že si vydechnete, je to pro ně hodně náročný a často i ty představy jsou jiný. A taky to bude i regionem, xxx jsou v podstatě malinkaté městečko a tím je to i dáno.*“

Tato respondentka potvrdila svou výpovědí mou úvahu, že problém fluktuace se více dotýká dětských domovů situovaných v **malých městech** a obcích.

Ředitel č. 3 spatřuje náročnost práce i v nesplněných očekávání nově nastupujících vychovatelů, která se mohou týkat i **dětí** v zařízení umístěných: *„ale my tu máme i děti psychiatrické, a když takový člověk přijde, je tam chvíli a ty děti ho pošlou někam, nemá tu správnou autoritu, kterou by si měl vybudovat, tak s tím má problém a najednou takoví lidé zjišťují, že ty jejich romantické představy neodpovídají skutečnosti. Že sama o sobě je ta práce náročná, že ty děti jsou nějakým traumatem poznamenané a že podle toho se i chovají a jednají a najednou zjistí, že jsou to děti, které mají problémy s chováním a agresí, a i kupodivu vzdělání lidé toto mnohdy neunesou.*“

Ředitelka č. 8 je přesvědčena, že za náročností práce vychovatele stojí i počet dětí na skupině, o které se vychovatel sám stará. Podle ní je zákonem určených šest až osm dětí na jednoho vychovatele hodně a tento stav se odráží na kvalitě odvedené výchovné práce.

5.14 Vychovatel pedagog nebo pečovatel

Dalším možným důvodem zvýšené fluktuace na pozicích vychovatele v dětském domově by mohla být i samotná **pracovní náplň** vysokoškolsky vzdělaného pedagogického pracovníka na pozici vychovatele, která se velmi často blíží více **obslužným činnostem** než přímé výchovné práci. Ředitel č. 4 uvádí: *„já si zcela objektivně myslím, že my vychovatelé děláme ze 70 procent tu sociální práci a těch zbývajících 30 procent je pak ta odborná pedagogická práce.*“

Současný stav nenaplnuje ani představy ředitele č. 3: „*Myslím, že **individuální práce** vychovatele s dítětem trochu ustupuje, my sice nemáme malé děti, ale zase nemáme kuchyň celý den, takže odpoledne a večer už musí vychovatelé dbát na to, aby si děti připravily večeři, svačiny, musí děti samozřejmě připravovat do škol. Musí se zabývat těmi všeobecnými činnostmi a na tu samotnou individuální práci a individuální příběh dítěte zůstává poměrně málo času, ne tolik, jak bych si to představoval a jak bych chtěl.*“

Ředitelka č. 5 si myslí, že vychovatel je klíčovým článkem ve výchovném procesu, který by měl být hlavně speciálním pedagogem, který umí naslouchat, ne vždy je však každý vychovatel historicky připraven na práci s těmito dětmi a vždy bude záležet na kvalitě toho konkrétního vychovatele, jak ke svému poslání přistoupí: „*Vychovatel by se v rámci PROD (Plán rozvoje osobnosti dítěte) měl věnovat problémům dětí, a to, že u toho uvaří, to je až potom. Myslím, že to je dostatečné, ale je to určitě o kvalitě každého vychovatele, myslím, že my se zatím učíme pracovat s krátkodobými cíli, budeme se snažit v tomto zdokonalit a třeba v souvislosti s covidem napravovat i traumata, která ty děti prožívaly.*“

Ředitel č. 6 je naopak přesvědčen, že se tyto dvě zmiňované složky výchovatské práce vzájemně **prolínají** a doplňují: „*ono se to samozřejmě prolíná, i při té obslužné péči musí vychovatel projevit svoji kvalifikovanost. Jak přichází ty starší děti, s kterými nikdo nemluvil, nerozvíjel, tak ony mají obrovské nedostatky v sociálních kompetencích, neumí mluvit, vyjadřovat se, pojmenovat problém.*“ Respondent č. 7 neopomíjí ani roli ředitele v popisovaném výchovném procesu a myslí si, že lze jeho odbornost zajistit i z **jiných zdrojů**, než jen samotným působením vychovatele: „*myslím si, že je věcí ředitele, jestli si dovede ten proces dobře nahlédnout a případně pak nějak tu odbornost saturovat z jiných zdrojů, žádný vychovatel nemůže umět úplně všechno a určitě i ze strany OSPOD, státní zástupkyně a ČŠI vyžadují spolupráci i jiných odborníků než jen vychovatelů, mnohdy chtějí psychologa, psychiatra, SPC, PPP, to ten vychovatel nemůže zajistit.*“

5.15 Koronavirová krize

Onemocnění covid-19 a s ním spojené následky trápí naši společnost již dva roky. Epidemie celý svět zasáhla hned v několika vlnách. Dveře základních, středních i vysokých škol se ze dne na den uzavřely. Děti se musely vzdělávat distanční formou

doma. Na školská zařízení, jakými jsou i dětské domovy, tato situace dolehla mnohem silněji. Vychovatelé se museli stát učiteli až osmi dětí na skupině a zajistit i běžný provoz v zařízení. Současně se musela školská zařízení potýkat s přímou nákazou a nedostatkem zaměstnanců. V některých domovech byla situace nesmírně náročná. Ředitel č. 4: „my jsme ten koronavirus prožívali hrozně, nakazila se nám 55 letá vychovatelka a zemřela, to jsme těžce nesli, to jsme obřečeli. My měli celý děčák nakažený a někteří zaměstnanci marodí do dneška. Březen, duben (2021) to bylo hrozný, u dětí sloužili účetní, dokonce i údržbář musel dva dny, my neměli koho, brigádníky jsme nesehnali, důchodkyně jsme se báli oslovit, to bylo hrozný.“

Pracovní přetížení vychovatelů, celkový nedostatek pedagogických i provozních zaměstnanců a nároky **distanční výuky** trápily i zařízení ředitelky č. 2: „co se týče distanční výuky tak to bylo šílené, každé dítě potřebovalo, aby u něho při té výuce byl nějaký dospělý a to když máte osm dětí na skupině a jednoho vychovatele, tak ten nevěděl, kde být dřív, zaměstnanci byli hodně přetížení, chodili dříve do služeb a neměli čas si pořádně odpočinout. Samozřejmě do toho občas zlobila technika, vypadávaly wifiny, komunikace s učiteli, se školami, každá škola měla jiný systém připojování a jiné podmínky, požadavky.“ Distanční výuku popsal následovně ředitel č. 3: „ty dvě vychovatelky na těch spoustu dětí na distanční výuku, to bylo málo. Když necháte dítě samotný, ať se učí na dálku, tak jak ho nekontrolujete, tak je to úplně k ničemu. Byla to tragédie úplná, to by si i ty školy měly trošku uvědomit, protože ony ze začátku taky nevěděly, a ne všichni učitelé k tomu přistupovali stejně.“ Ředitel č. 3. řešil i **personální potíže**: „já jsem byl 14 dní doma a z nás 15 kmenových zaměstnanců tam zůstali akorát tři. Pomáhali nám různí dobrovolníci, aniž bych vůbec věděl, jakou mají kvalifikaci, a když jsem pak sháněl pomoc, tak jsem se v podstatě žádné nikde nedobral. Byli jsme zavření dlouho, děti, pak zaměstnanci, pro mě to bylo dvouměsíční, tříměsíční období děsivé.“

Ředitelka č. 5: „Březen, duben byl kritický, to už jsme vůbec nemohli, vychovatelé byli nemocní, vyčerpaní protože jsme jeli dvanáctky. Distanční výuku jsme zvládli, každé dítě mělo svůj koutek s notebookem, bylo to finančně náročnější, ale ty děti měly podmínky pro to učení, ale nedávaly to, středoškoláci to asi nezvládli nejvíc, opakování ročníku, opravné zkoušky, ty děcka prostě nemají volní vlastnosti a ještě když nejsou ve škole, ten rok jsme spíše přežívali, než se někam posouvali. Poznamenalo je to, nejvíc ty středoškoláky.“

Ředitelům školských zařízení zpočátku také chyběla jasná **metodika**, pokyny, jak postupovat při nákaze, opatření ze strany vlády se často měnila. Ředitel č. 6: *„stali se z nás takoví krizoví manažeři, ne jen ředitelé, to se týkalo všech, ten vychovatel musel stále řešit neočekávané věci přímo v rodině. Když tam to vedení nebylo. Více se obnažili charaktery jak dětí, tak jednotlivých zaměstnanců, to určitě.“* Ředitelka č. 5: *„Nejhorší byla taková ta nejistota, že jsem spoustu věcí musela rozhodnout a neměla jsem oporu v těch rozhodnutích, třeba zrušit návštěvy, to se za mě hejtman nepostavil, vychovatelé se báli nákazy, náročná byla i hygienická opatření spojená s tou návštěvou. Pomáhali nám ale i asistenti ze škol, ty chodili za děckama, to nám moc pomohlo. Podpora státu byla dobrá, co se týká desinfekce, roušek, toho bylo dost, materiálně jsme nestrádali, ale jednu chvíli jsem myslela, že budu volat armádu na pomoc, že nebude mít kdo chodit do práce, když byli nemocní zaměstnanci.“*

Ředitelka č. 8 nehodnotila kladně ani zajištění a pomoc ze strany svého **zřizovatele**: *„Zvládli jsme to. Je to teda smutný, ale nemůžu říct, že by nám třeba kraj byl nějakým vedením nebo oporou, v podstatě jsme si to tak nějak dělali na koleni každý domov, jak dokázal a ve finále potom to bylo různě hodnoceno a to vedení ze strany kraje tam vůbec neproběhlo, takže my jsme nevěděli, jak řešit situaci, přesčasy, jestli můžeme dobrat dohodáře, z čeho to budeme platit, nebylo tam dobré vedení, naprosto nebylo. A to, že se to zvládlo, tak to opravdu klobouk dolů tady lidem, co tu spolu spolupracujeme, protože bez nich by to nešlo, bez té vlastní účasti všech těch zaměstnanců tady by to vůbec nešlo.“*

Účast a vyčerpávající **nasazení svých zaměstnanců** ředitelé shodně chválili a velmi si jejich práce vážili. Ředitel č. 7: *„je to výzva pro všechny, čas od času se objeví nějaká karanténa, párkrát jsme byli zavření, musí se přeplánovat služby, uvidíte, jak je který personál zdatný a jak se k tomu staví, stoupla nám nemocnost, jsou výpadky, musíme spojovat děti na skupinách, máme super, že máme dost asistentů, takže můžou jít sloužit na den, ale lidi jsou ochotný, jsem za to vděčný, že ten tým je tady takový, jako je.“*

Objevily se však i nové faktory, která koronavirová krize přinesla, ředitel č. 3: *„ted' nám třeba díky koruně vylezly problémy mezi vychovateli, zastánci očkování proti odpůrcům očkování a to je neuvěřitelné, co to dokáže s lidmi udělat.“*

Ředitelka č. 1 poukazuje i na nedostatečné **finanční ohodnocení** neodpovídající pracovnímu vytížení vychovatelů v dětských domovech v období koronavirové epidemie

a na nedostatek finančních prostředků potřebných pokrytí mimořádných výloh: „*stát se spoléhá na ty naše pedagogy, že budou milosrdní a budou chodit k dětem, které jsou nakažené, při tom na to nebyli ani nijak školení nebo připravení. Ani to není ohodnocené, jednou dostali odměny speciální covidové a jinak nic. To u těch ostatních profesí jako zdravotníci to taky není ideální, ale u nás to ukázalo velkou solidaritu, ale taky to, že třeba teď řešíme, že nemám peníze, že nám nechtějí dát peníze na ty služby, které slouží navíc a je jich hodně. A vychovatelé jsou vyčerpaní.*“

Celoplošná distanční výuka poukázala na některé skryté potíže, jakým je třeba nedostatek **technického vybavení** v domovech. Ředitel č. 4: „*Zjistili jsme, že nejsme dostatečně vybaveni technicky, co se týká notebooků a počítačů, to jsme si museli nějak poradit, něco nám pomohl kraj, více sponzoři, ale bylo to hrozný a už bych to nechtěl zažít.*“ Ředitel č. 3: „*s učením jsme narazili, že jsme neměli dostatek notebooků, ale to se pak nějak vyřešilo.*“

Paradoxně děti v dětských domovech nepoznamenala **sociální izolace**. Ředitelka č. 2: „*My jsme si mysleli, že co se týká dopadu na děti, že to bude horší, ale zjistili jsme, že pro naše děti to byla výhoda, v tom, že nebyly doma zavřeny sami jako jejich spolužáci, jejichž rodiče museli do práce a dítě zůstávalo samo doma, ty naše děcka si spolu mohly vyhrát, máme zahradu, mohly si zakopat fotbal, že by byla nuda nebo ponorka, to se nedá říct.*“

5.16 Negativní společenský obraz

Ředitelé také zmiňovali, že je trápí negativní pohled veřejnosti na systém ústavní péče a jednotlivá zařízení, který je v posledních letech v naší společnosti utvářen nejen **mediální kampaní** vedenou proti dětským domovům. Tento negativní obraz se nezakládá na pravdivých informacích a je zkreslen neznalostí dané problematiky.

Ředitelka č. 1 popsala faktory, které dětským domovům komplikují život: „*Mně hrozně vadí ta negativní image dětských domovů. Lidi v nich se snaží poskytnout tu nejlepší péči, starají se o děti s docela velkými problémy. Ta image je taková, že to je přežitek, že by to nemělo existovat a při tom by to společnost měla vnímat jako službu, která je ocenění hodná. Vadí mi ten mediální obraz, že děti z dětských domovů jsou kriminálníci. Chudáci*

ty děti, protože to naprosto není pravda. To mě mrzí velice, ale za dvanáct let jsem pochopila, že s tím asi nic neudělám. Ted' se děším toho, co nám přinese nová vláda.“

Ředitel č. 7. poukázal na různé nepravdy, které se o dětských domovech šíří a zdůraznil opětovně potřebu kvalifikovaného personálu pro práci s dětmi v nich vyrůstajících: *„ministerstva nedrží při sobě, spíše jdou proti sobě, angažují se neziskové organizace, které brojí proti dětským domovům, vychází na světlo nepravdy, lži a pomluvy, jako že v osmnácti vykopnete dítě na ulici, tak to prostě není. My děláme všechno pro tyto děti a všichni víme, že ty problémové děti nemají šanci se uchytit u pěstounů, to prostě nejde. Je potřeba proti tomu bojovat a neházet flintu do žita a je to běh na dlouhou trať a je to navázané i na jiné obory jako i celé školství, musíte mít dobře připravené lidi, abyste měli kvalitní personál, když nemáte kvalitní personál, nemůžete se kvalitně postarat o ty děti.“*

V rozhovoru Radmila Švancara s ředitelkou Nepomuckého dětského domova Věrou Novákovou (Učitel'ské noviny, 2017, roč. 120, č. 24, s. 18-19), dotazovaná uvádí, že MPSV vytváří atmosféru nejistoty a tím přestává být pracovní pozice v těchto zařízeních prestižním místem.

Politicky napjatá atmosféra související se snahou **přesunout dětské domovy pod Ministerstvo práce a sociálních věcí** celkovou pozici dětských domovů také destabilizuje. Ředitelka č. 2 vidí problém i v působení neziskových organizací v této oblasti: *„snahy dostat dětské domovy pod MPSV, to je ten největší problém, který ted' momentálně vidím. Bude to velký boj a nevím, jak dalece jsme schopní to vyhrát, ale budeme bojovat. Neziskovky opravdu mávají kde kým a kde čím. Pokud se budou dávat tak velké kompetence neziskovým organizacím, tak je to neštěstí. My dobře víme, kdo tam na těch ministerstvech vystrkuje růžky a jde tvrdě proti nám a dokonce se nebojí manipulovat ani děti, které vyšly z DD.“*

6 Shrnutí výzkumného šetření a zhodnocení naplnění výzkumných cílů

Aktuální problematika dětských domovů je stále velmi diskutované téma, dětské domovy se v současné době potýkají s negativním společenským obrazem i neustálou existenční nejistotou, přestože je v těchto školských zařízeních poskytována kvalitní odborná péče a domovy již dávno nejsou kolektivními internátními zařízeními. Cílem této práce je popsat názory ředitelů dětských domovů na aktuální problémy ústavní výchovy realizované v dětských domovech. V rámci výzkumného šetření bylo osloveno osm respondentů z různých dětských domovů v osmi krajích České republiky. Vzhledem k specifické povaze a jisté citlivosti některých zkoumaných oblastí byl zvolen kvalitativní výzkum formou polo strukturovaných rozhovorů. Jednotlivé rozhovory byly se souhlasem respondentů nahrávány, poté doslovně přepsány a následně analyzovány prostřednictvím otevřeného kódování.

Hlavní cíl empiricky orientované části této diplomové práce, kterým bylo **popsat a analyzovat názory ředitelů dětských domovů na aktuální problematiku ústavní výchovy realizované v dětských domovech**, jsem se rozhodla sledovat prostřednictvím pěti dílčích výzkumných cílů. Jednotlivé tematické oblasti dílčích cílů se vzájemně prolínaly a doplňovaly.

Nejprve jsem chtěla popsat názor ředitelů dětských domovů na **současný stav a dopad transformačních změn na péči o ohrožené děti v dětských domovech**.

V této oblasti jsem v rámci svého výzkumného šetření zjistila, že mezi řediteli nejvýrazněji vnímaný problém patří situace vzniklá novelou Občanského zákoníku s platností od 1. 1. 2014, kdy diagnostické ústavy zcela ztratily zákonnou kompetenci umístit na podkladě komplexní diagnostiky soudem odebrané dítě z nefunkční rodiny do odpovídajícího zařízení a vhodného programu a tato pravomoc přísluší nově pouze soudům. Respondenti se shodli, že tato vstupní diagnostika chybí, má velký význam a diagnostické ústavy měly v procesu umístění ohroženého dítěte do systému náhradní výchovy smysl, a to i přes některá negativa dvojitého sociálního šoku. Předcházelo se tak případům, kdy je dítě umístěno do pro něj nevhodného zařízení, bez potřebných znalostí reálných potřeb dítěte a tak jsou v zásadě porušována jeho práva. Ředitelé se rovněž shodují, že celý proces je nefunkční a velmi zdlouhavý, neboť soudy nestíhají rozhodovat ve věci ohrožených dětí a nemají ke svým rozhodnutím potřebné informace. Kapacity

dětských domovů jsou naplněné a zvyšuje se riziko setrvání ohroženého dítěte v problémovém ohrožujícím prostředí. Respondentům vadí i zdlouhavý byrokratický proces při přemístění dítěte v rámci školských zařízení, které se v současné době řeší opětovným rozhodováním soudu, což v některých závažných případech může narušit celkový chod dětského domova. Respondenti se tak ztotožňují s tvrzením Pavla Janského (Učitelské noviny, 2020, roč. 123, s. 22), že návrat původních rozmisťovacích kompetencí zpět diagnostickým ústavům byl významným kvalitativním ziskem ve prospěch ohrožených dětí.

S procesem umístění dítěte do školského zařízení pro výkon ústavní výchovy souvisí nově i novela zákona o sociálně právní ochraně dětí č. 363/2021 Sb., kde došlo k stanovení věkové hranice umisťování nejmladších dětí do institucionální péče. Respondenti tuto problematiku vnímali ze dvou pohledů, jedni si myslí, že se zmíněná novela dětských domovů nedotkne, vzhledem k tomu, že se do dětských domovů umisťují děti až od tří let a umístění malého dítěte představuje zvýšené organizační, personální i materiální nároky. Objevil se i názor, že z důvodu některých výjimek v zákoně, zrušením kojeneckých ústavů a nedostatku profesionálních pěstounů budou naopak děti do tří let umisťované právě do dětských domovů a bude docházet k rozdělování sourozeneckých skupin. Respondenti upozornili i na fakt, že vždy bude existovat určitá skupina dětí, která bude z nejrůznějších důvodů neumístitelná do běžné rodiny či pěstounské péče.

Samotný institut pěstounské péče hodnotili respondenti ve výzkumném vzorku ze svých osobních a profesních zkušeností a poukázali rovněž na poměrně časté návraty dětí z pěstounské péče zpět do ústavní výchovy. Přestože respondenti vyjadřovali kladný názor na řešení situace ohroženého dítěte umístěním do pěstounské péče, upozorňují na nedostatek dobrých pěstounů, nedostatečné prověření jejich schopností i celkové pojetí tohoto institutu v našich podmínkách. Objevil se i rozpačitý názor na institut rodinného pěstounství, kdy se dítě, které bylo odebráno z rodiny, kde bylo zanedbáváno nebo dokonce týráno, dostává do náhradní rodinné péče svých prarodičů, kteří ve výchově vlastních potomků selhali a neprocházejí procesem odborného posuzování předpokladů k této péči. Vyjádřen byl i nesouhlas s pěstounskou péčí na přechodnou dobu a to z důvodu častého střídání blízké pečující osoby. Všichni respondenti ve výzkumném vzorku se ovšem shodují, že dobrá a kvalitní pěstounská péče je pro dítě nejlepším řešením.

Transformační snahy již dlouhodobě míří k sjednocení péče o ohrožené děti pod jedno ministerstvo a to Ministerstvo práce a sociálních věcí, zejména z důvodu efektivnějšího nakládání se zdroji. Ředitelé ve výzkumném vzorku zaujímají k tomuto řešení odmítavý postoj. Argumentují především potřebou specializace práce a specifických potřeb jednotlivých ohrožených dětí. Zdůrazňují spíše nutnost spolupráce jednotlivých ministerstev, která zajišťují v současnosti péči o ohrožené děti. Přesun celého systému péče o ohrožené děti pod Ministerstvo práce a sociálních věcí by podle respondentů znamenal snížení dosavadní kvality péče, neboť v současnosti je dětský domov specializované školské zařízení s kvalifikovanými zaměstnanci ve smyslu speciální pedagogiky. Přestože je sociální téma v dětském domově přítomno, stále je prioritou v těchto zařízeních proces výchovný. Pouze jeden respondent z výzkumného vzorku by se takovému přesunu nebránil, avšak za podmínek zachování odbornosti a plnění dosavadní funkce zařízení.

Transformační změny jsou v naší republice v jednotlivých zařízeních v různých krajích stále rozdílné a podle některých respondentů jejich úroveň závisí na zřizovateli daného dětského domova. Mezi respondenty často zmiňované transformační počiny patří přechod z typu internátních dětských domovů na domovy rodinného typu a snížení počtu dětí v rodinných skupinách, i když celkový efekt transformačních změn je podle některých stále velice malý. Různé názory měli respondenti i na bytové jednotky, v nichž probíhá nařízená ústavní péče pod záštitou dětského domova, někteří je vnímají pozitivně, zdůrazňují snížení stigmatizace dětí a jejich snazší budoucí začlenění do společnosti, jiní upozorňují na vyšší finanční i personální náročnost.

Negativně byl respondenty hodnocen fakt, že dětské domovy jsou stále přeplněné, mnoho dětí čeká na umístění a potřeba dětských domovů je stále větší, než by zřejmě odpovídalo společenským i politickým představám.

Dalším dílčím cílem bylo zjistit, jak ředitelé dětských domovů pohlíží na **kvalitu péče v dětských domovech a na práci vychovatelů**. Kvalita péče je podle dotazovaných respondentů v současných dětských domovech na velmi dobré úrovni a to z důvodů nastavených kontrolních mechanismů (OSPOD, státní zástupce, ČŠI, ombudsman), nastavení standardů kvality a příslušných zákonů. Respondenti jsou si vědomi, že kvalita poskytované péče souvisí s lidským faktorem, odvíjí od profesní a osobnostní kvality

vychovatelů a důležitou roli v úspěšnosti sociálního začlenění do společnosti zastává i věk dítěte, na které je výchovně působeno.

Rozdílně respondenti hodnotili i přípravu na budoucí život dětí v podmínkách dětského domova, většina z nich si myslí, že tato oblast je naplněna dostatečně nebo dokonce lépe než v běžných rodinách, i když to vyžaduje v některých případech zvýšené personální zajištění. Objevil se i naprosto odlišný názor, kdy jedna respondentka tvrdí, že děti připravené nejsou a pokulhávají zejména ve finanční gramotnosti.

V oblasti zajištění péče o děti se speciálními vzdělávacími potřebami někteří respondenti uvedli, že adekvátní péče o děti s handicapem by mohla být zajištěna pouze za podmínek snížení počtu dětí na rodinné skupině nebo personálního navýšení. Pouze jeden respondent z výzkumného vzorku je názoru, že v jeho domově je péče o děti se speciálními vzdělávacími potřebami zajištěna velmi dobře, ale sám podotknul, že má k dispozici další asistenty pedagoga.

Přechod dítěte z ústavní výchovy do běžného života vnímali jako velmi závažný problém všichni respondenti. Na dítě se po odchodu z dětského domova nehledí jako na osobu sociálně potřebnou, následná péče je nedostačující a samy dětské domovy nemají pro následnou péči kompetence, prostor ani finanční zajištění a chybí její legislativní zakotvení. I přes velkou snahu všech zaměstnanců v jednotlivých zařízeních je stále přechod do samostatného života pro dítě velmi zatěžující, zejména proto, že děti jsou po celou dobu zvyklé na plné zaopatření a kolektiv.

Úroveň kvality péče se odráží od přímého výchovného působení vychovatelů, jako klíčových článků celého edukačního procesu. Jak bylo zjištěno šetřením České školní inspekce v roce 2016, dětské domovy se potýkají s vysokou fluktuací pedagogických pracovníků. Téměř všichni z dotazovaných ředitelů dětských domovů připustili, že se jich problém nedostatku vychovatelů nebo jejich časté střídání určitým způsobem dotýká. Někteří tento problém vnímají spíše regionálně, podle některých je jednou z příčin poměrně vysoký věkový průměr zaměstnanců. Část respondentů zmínila jako možné důvody i vysoké kvalifikační nároky a samotnou náročnost této profese, vyvolávající možný pocit pracovního neuspokojení a psychického vyčerpání. Obtížnost výkonu této profese spočívá i v častém nesplnění očekávání nově nastupujících vychovatelů, která se mohou týkat i dětí v zařízení umístěných, časové náročnosti a celkové prestiže.

Respondenti ve výzkumném vzorku uvedli jako další možný důvod zvýšené fluktuace na pozicích vychovatelů v dětském domově i samotnou pracovní náplň vysokoškolsky vzdělaného pedagogického pracovníka, která se velmi často blíží více obslužným činnostem než přímé výchovné práci.

Dále jsem chtěla zjistit, jak ředitelé z výzkumného vzorku hodnotí **legislativní normy související s výkonem ústavní výchovy v dětských domovech, spolupráci s příslušnými orgány státní kontroly a v neposlední řadě spolupráci s orgány sociální péče o dítě.**

Stěžejní zákon související s výkonem ústavní a ochranné výchovy ve školních zařízeních, tedy Zákon č. 109/2002 Sb. v platném znění spatřují někteří z respondentů ve výzkumném vzorku jako zastaralý a mnohdy nevyhovující současným potřebám dětských domovů. Vadí jim i nejednotnost jeho výkladů, zejména v oblastech týkajících se například stanovení výživného na nezletilé dítě. Přestože ředitelé tvrdí, že základní oblasti jsou v zákoně ošetřeny dostatečně, upozorňují i na některé nefunkční záležitosti a otazníky kolem výše kapesného či otázky ukládání výchovných opatření. Jedna respondentka z výzkumného vzorku uvedla, že tento velmi důležitý zákon je koncipován dobře a obsahuje významné změny, například možnost návratu dítěte po opuštění zařízení do jednoho kalendářního roku zpět nebo možnost ředitele zařízení zastupovat děti i v případech, kdy by mohla hrozit zdravotní nebo psychická újma, což ocenila zejména v případech týkajících se onemocnění covid 19 a vakcinace proti této nemoci.

Jako další zásadní změnu respondenti uváděli novelu Občanského zákoníku, ať už je to přímé umístění dítěte do školského zařízení v rámci rozsudku soudu, kdy dítě neprochází diagnostickým pobytem nebo záležitosti týkající se vyživovací povinnosti. V této souvislosti byla zmíněna i situace ohledně Středisek výchovné péče, kdy stát kompenzuje chybějící diagnostické pobyty v diagnostických ústavech zcela nevhodným soudním nařizováním pobytů ohrožených dětí do středisek výchovné péče.

Téma spolupráce s okresním státním zastupitelstvím při dozoru nad dodržováním právních předpisů při výkonu ústavní výchovy nebylo dotazovanými respondenty podrobněji komentováno, z odpovědí všech ředitelů z výzkumného vzorku se jeví tato spolupráce jako bezproblémová, efektivní, bez výraznějších názorových střetů. Osobnosti státních zástupců hodnotí jako empatické, schopné docílit oboustranné dohody.

Popisované názorové střety se týkaly většinou méně závažných oblastí, jako například pravidel užívání mobilních telefonů dětmi v zařízení nebo nejasností ohledně ukládání výchovných opatření a část ředitelů vnímá tyto názorové výměny jako přínosné.

Při výkonu ústavní výchovy je také velmi významná spolupráce dětských domovů s orgány sociálně-právní ochrany dětí. Respondenti ji hodnotí převážně pozitivně, spolupráce podle nich funguje na velmi dobré úrovni. Podle dotazovaných ředitelů samozřejmě záleží na osobnosti každého pracovníka, shodují se, že se setkávají převážně s empatickými, vzdělanými pracovníci, které své práci rozumí a snaha o vzájemnou spolupráci je evidentní. Jeden respondent upozornil na rozdíl mezi prací OSPODU velkého městského úřadu popřípadě magistrátu a OSPODU na malém městě. Větší má podle něj prostředky na metodičtější práci. Další respondentka poukázala na velké pravomoci pracovníků OSPOD při rozhodování o osudu ohroženého dítěte a občasnou neinformovanost zařízení ve věcech jednání. Další respondent uvedl jako příklad rozdílný výklad zařízení a pracovníků OSPOD ve věci zájmu a přání dítěte, které vyústilo až v soudní spor.

Důvody k odebrání dítěte z nefunkční rodiny hodnotili všichni dotazovaní ředitelé dětských domovů jako adekvátní a shodně vyvracely mýtus, že jsou děti odebírány z rodin z důvodů finančních. Všechny sociální pracovníce podle respondentů ve výzkumném vzorku ví, že cílem je především sanovat rodinu, případně najít příbuzenského pěstouna a teprve na posledním místě je nařízení ústavní výchovy. Podle respondentů však k samotnému odejmutí dítěte z ohrožujícího prostředí dochází v mnohých případech pozdě, dítě setrvává v nefunkční rodině dlouho, čímž je negativně ovlivněn nejen jeho zdravý vývoj ale i následné výchovné působení ze strany dětského domova, do kterého je dítě umístěno.

Vzhledem k současné epidemiologické situaci, kdy je život nejen v České republice, ale na celém světě ve všech oblastech ovlivněn nákazou onemocnění covid 19, jsem považovala za nutné v rámci jednoho z dílčích cílů popsat jak **koronavirová epidemie a s ní související vládní opatření poznamenaly chod dětských domovů**. Dotazovaní ředitelé dětských domovů popsali toto období jako velmi náročné. Vzhledem k tomu, že epidemie onemocnění covid 19 zasahuje dodnes celý svět v různě silných vlnách, nastalo již několikrát, že se dveře mateřských, základních, středních i vysokých škol se ze dne na den uzavřely. Děti se musely vzdělávat distanční formou doma,

vychovatelé zajišťovali výuku i běžný provoz v zařízení. Ředitelé museli řešit dosud neznámé situace spojené s přímou nákazou dětí i zaměstnanců, vládní opatření a hygienická nařízení, jako karanténu, izolaci a potýkat se s nedostatkem zaměstnanců. Vychovatelé byli přetíženi, sloužili v nepřetržitých dvanáctihodinových směnách, situaci zhoršovaly i nároky distanční výuky, jejíž podmínky měly školy nastavené rozdílně. V dětských domovech chyběly vhodné prostorové podmínky pro domácí vzdělávání, odpovídající personální zajištění průběhu výuky a dostatek technického vybavení. Ředitelům školských zařízení zpočátku chyběla jasná metodika a pokyny, jak postupovat při naze. Respondenti se shodli, že se z nich v tuto dobu stali především krizoví manažeři. Různě respondenti hodnotili i pomoc a podporu ze strany zřizovatele. Shodně naopak chválili pracovní nasazení a ochotu svých zaměstnanců. Jeden respondent podotkl, že mezi zaměstnanci vyvstaly i nové problémy související například s postojem k vakcinaci proti této nemoci. Další respondentka poukázala na nedostatečné finanční ohodnocení neodpovídající pracovnímu vytížení vychovatelů v dětských domovech v období koronavirové epidemie a na nedostatek finančních prostředků potřebných k pokrytí mimořádných výloh. Ředitelé kladně reflektovali fakt že, děti v dětských domovech nepoznamenala sociální izolace z důvodu uzavření škol a častých karanténních opatření.

V rámci mého výzkumného šetření mně zajímalo, jaký **problém** z diskutovaných témat či dalších oblastí souvisejících se současným stavem ústavní výchovy v naší zemi vnímají dotazovaní ředitelé jako **nejpalčivější**. Většina respondentů označila několikrát zmíněný nevyhovující proces umístování ohrožených dětí do ústavní péče a chybějící vstupní diagnostiku. Dle jejich názoru rozhodování o umístění ohrožených dětí do specifických podmínek jednotlivých programů školských zařízení, tak aby vyhovovalo osobním potřebám a osobnostním charakteristikám jednotlivých dětí, nelze adekvátně zajistit posuzováním soudy a jednotlivými pracovišti OSPOD.

Jeden z respondentů uvedl, že ho nejvíce tíží nedostatečná následná péče po odchodu dětí ze školského zařízení, jedna respondentka za nejpalčivější potíž označila malou vůli zřizovatele k dalším transformačním změnám.

Současné období existence dětských domovů je vtahováno do atmosféry nejistoty silícími snahami o sjednocení pod Ministerstvo práce a sociálních věcí a negativně laděnou mediální kampaní, která vykresluje dětské domovy jako místa přispívající k deprivaci a diskriminaci dětí. Ředitele tyto snahy a negativní pohled veřejnosti na systém ústavní

péče a jednotlivá zařízení, který se nezakládá na pravdivých informacích a je zkreslen neznalostí dané problematiky nenechává lhostejnými a vnímají ho velmi intenzivně, někteří ho dokonce považují za zásadní. Někteří z respondentů se aktivně podílí na zlepšení tohoto pohledu mimo jiné aktivní účastí v Asociaci náhradní výchovy a Federaci Dětských domovů, kde systematicky pracují na tom, aby byly o jejich práci, důvodech proti sjednocení a dalších aktuálních problémech informovány příslušné orgány, ministerstva i poslanci.

Závěr

Diplomová práce se zabývá pohledem ředitelů dětských domovů na aktuální problematiku ústavní výchovy realizované v tomto typu školských zařízení. Již od počátku transformačních snah v oblasti péče o ohrožené děti je aktuálním tématem umístování dětí do náhradní rodinné výchovy. Na prvním místě v procesu péče o ohrožené dítě je především sanace nefunkční biologické rodiny dítěte, intenzivní práce s touto rodinou nebo umístění dítěte do pěstounské péče. Až jako poslední možnost přichází na řadu umístění dítěte do ústavního zařízení.

V praxi se však i přes intenzivní snahu nedaří pro ohrožené děti zajistit dostatek kvalitních pěstounských rodin i přes nezpochybnitelný fakt, že dlouhodobá pěstounská péče má pozitivní dopad na rozvoj dítěte. A tak současná situace je spíše ve znamení plných dětských domovů, jejichž funkce je narušována zrušením rozmisťovacích kompetencí diagnostických ústavů, kdy soudy nestíhají ve věci ohrožených dětí rozhodovat, nemají ke svým rozhodnutím dostatek relevantních informací, nemají přehled o vhodných školských zařízeních, volných kapacitách ani vhodném programu pro konkrétní dítě. Realita je pak taková, že dítě mnohdy zůstává v zanedbávajícím a ohrožujícím prostředí své biologické rodiny příliš dlouho, vystřídá několik pěstounských rodin na přechodnou dobu nebo se dostává no nevyhovující péče rodinných příslušníků, kteří sami při výchově zklamali, mají často problematickou minulost a stát jim dítě svěří bez odpovídajícího posouzení.

Je nezpochybnitelné, že dětský domov je stále ústavní zařízení i když prošlo mnohými změnami. Z kolektivních zařízení internátního typu se v průběhu transformace péče o ohrožené děti stala zařízení rodinného typu, došlo k snížení počtu dětí v rodinných skupinách a nastavenými kontrolními mechanismy se stále zlepšuje kvalita péče. I přes všechny snahy a profesní kvality pedagogických pracovníků není možné v těchto typech ústavů suplovat funkční rodinu. V současné době si však troufám tvrdit, že neexistuje jiný funkční koncept v péči o ohrožené děti a dětské domovy mají v našem společenském systému své místo. Protože faktem zůstává, že v systému péče o ohrožené děti stále existuje určitá skupina dětí, pro které nejde běžným způsobem získat náhradní rodinu, Jsou to některé děti se speciálními vzdělávacími potřebami, velké sourozenecké skupiny či dospívající mládež, která již dokáže zhodnotit svou situaci a je si vědoma své příslušnosti

ke své biologické rodině. Dětem, které jsou umístěné do ústavní péče krátce před nabytím plnoletosti, může jistá neutralita vztahů v dětském domově dokonce vyhovovat.

Diplomová práce je rozdělena na část teoretickou a část empirickou. V teoretické části je zpracován teoretický rámec, který poskytuje oporu při provádění výzkumného šetření a následné zpracování získaných dat. Teoretická část je rozdělena do tří kapitol, v první kapitole se zabývám systémem náhradní péče v České republice, popisují historický vývoj péče o ohrožené děti a představuji transformaci systému péče o ohrožené děti. Druhá kapitola se věnuje dětským domovům rodinného typu, zaměřuje se na děti v nich umístěné, strukturu zaměstnanců a představuje pozici ředitele dětského domova. Třetí kapitola pojednává o aktuálních problémech dětských domovů, o sjednocení péče o ohrožené děti, snižování počtu dětí v ústavech, kvalitě poskytované péče a naplňování potřeb dětí v podmínkách ústavní výchovy. Zaměřuje se i na vychovatele, spolupráci dětských domovů s orgány sociální péče o dítě, představuje orgány dozoru nad výkonem ústavní výchovy a zabývá se dopadem koronavirové epidemie na dětské domovy.

Hlavním cílem empirické části diplomové práce bylo popsat a analyzovat názory ředitelů dětských domovů na aktuální problematiku ústavní výchovy realizované v dětských domovech. Výzkumné šetření bylo provedeno formou polo strukturovaných rozhovorů s osmi řediteli dětských domovů napříč Českou republikou. Zjištěná data byla analyzována prostřednictvím otevřeného kódování a následně interpretována technikou vyložení karet.

Z celkového hodnocení výzkumného šetření usuzuji, že cíle diplomové práce byly naplněny. Bylo popsáno, jaký mají ředitelé dětských domovů názor na současný stav a dopad transformačních změn na péči o ohrožené děti v dětských domovech. Bylo zjištěno, že mezi řediteli nejvýrazněji vnímaný problém patří situace vzniklá novelou Občanského zákoníku, kdy diagnostické ústavy ztratily zákonnou kompetenci umístit na podkladě komplexní diagnostiky soudem odebrané dítě z nefunkční rodiny do odpovídajícího zařízení, byl zde popsán názor na dopad novely zákona o sociálně právní ochraně dětí č. 363/2021 Sb., kde došlo k stanovení věkové hranice umísťování nejmladších dětí do institucionální péče. Následně byl zhodnocen institut pěstounské péče v České republice z vlastních zkušeností respondentů, kdy se všichni respondenti shodli, že dobrá a kvalitní pěstounská péče je pro dítě nejlepším řešením. Dále zde byly

předloženy argumenty ředitelů dětských domovů proti sjednocení péče o ohrožené děti pod jedno ministerstvo a to zejména z důvodu snížení kvality poskytované péče.

V rámci dalšího dílčího cíle bylo popsáno, jak ředitelé dětských domovů pohlíží na kvalitu péče v dětských domovech a na práci vychovatelů. Kvalita péče je podle dotazovaných respondentů v současných dětských domovech na velmi dobré úrovni, souvisí převážně s profesní a osobnostní kvalitou vychovatelů a kvalitní přípravou na budoucí život. Došla jsem rovněž k zjištění, že respondenti vnímají přechod dítěte z ústavní výchovy do běžného života jako velmi závažný problém a následnou péči v této oblasti jako nedostačující. Také jsem si potvrdila předpoklad, že dětské domovy se určitým způsobem potýkají s vysokou fluktuací pedagogických pracovníků a popsala názor ředitelů na možné důvody této situace.

V rámci empirického šetření byly zjištěny i další zajímavé závěry související s hodnocením stěžejních legislativních norem souvisejících s výkonem ústavní výchovy pohledem těch, kteří je denně využívají. Dále bylo popsáno, jak se respondentům z výzkumného vzorku spolupracuje s příslušnými orgány státní kontroly a s orgány sociální péče o dítě a jak respondenti vnímají proces odebrání dítěte z nefunkční rodiny.

Došla jsem rovněž k zjištění, jak dětské domovy prožívaly koronavirovou krizi a jaké měla dopady na jejich chod, čímž byl naplněn další dílčí cíl této diplomové práce. Zjistila jsem, že ředitele z výzkumného vzorku trápí nejvíce zmiňovaný proces umístění dítěte do zařízení prostřednictvím výlučného rozhodování soudů a zejména negativní mediální kampaň vedená proti dětským domovům v zájmu sjednocení ústavní péče pod Ministerstvo práce a sociálních věcí.

Tato práce může sloužit jako ucelený náhled na aktuální problematiku dětských domovů z praktického pohledu ředitelů těchto zařízení a zároveň jako zdroj informací široké veřejnosti na tolik diskutovaný vliv ústavního prostředí na vývoj dítěte. V neposlední řadě jako inspirace pro další výzkum předložených oblastí. Zjištěné výsledky mohou být impulzem k zamyšlení se nad celkovou problematikou pro další ředitele zařízení a jejich zaměstnance, zejména v současném období napjaté situace, která nabízí množství otázek ohledně budoucího směřování a existence ústavní výchovy v České republice.

Seznam zdrojů

Tištěné zdroje:

BENDL, Stanislav a kol. Vychovatelství: učebnice teoretických základů oboru. Vydání 1. Praha: Grada, 2015. 306 stran. Pedagogika. ISBN 978-80-247-4248-9.

CAIRNS, Kate. Bezpečná vazba mezi náhradními rodiči a dítětem: traumata v raném vztahu a psychická odolnost. Vyd. 1. Praha: Portál, 2013. 179 s. ISBN 978-80-262-0370-4.

CAMERON, R. J. a MAGINN, Colin. Cesta k pozitivním výsledkům u dětí v náhradní péči. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků a Klinika adiktologie, 1. Lékařská fakulta Univerzity Karlovy v Praze a Všeobecná fakultní nemocnice v Praze ve vydavatelství Togga, 2012., 181 s. ISBN 978-80-87652-61-9. Dostupné z: www.nuv.cz/uploads/pracoviste_pro_certifikace/Cesta_k_pozitivnim_vysledkum.pdf

DOSOUDIL, Pavel. Má profese: Vychovatel. In: PACNEROVÁ, Helena, ed., ZELENDA KUPCOVÁ, Adéla, ed. a ŽUFNÍČEK, Jan. Vybraná témata vychovatelské praxe: inspirace pro vychovatele v zařízeních ústavní a ochranné výchovy. Vyd. 1. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, 2012. 136 s. ISBN 978-80-87652-59-6.

GAVORA, Peter. Úvod do pedagogického výzkumu. Brno: Paido, 2000. 207 s. ISBN 80-85931-79-6.

HENDL, J. Kvalitativní výzkum: základní teorie, metodu a aplikace. 4. vyd. Praha: Portál, 2016. 440 s. ISBN 978-80-262-0982-9.

JANDOUREK, Jan. Sociologický slovník. Vyd. 2. Praha: Portál, 2007. 285 s. ISBN 978-80-7367-269-0.

JÁNSKÝ, P. Dítě s problémovým chováním a náhradní výchovná péče ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy. 1. vyd. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. 292 s. ISBN 978-80-7435-534-9.

JEDLIČKA, Richard a kol. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících: prevence životních selhání a krizová intervence*. Vydání 1. Praha: Grada, 2015. 544 stran. Psyché. ISBN 978-80-247-5447-5.

KOPŘIVA, Karel. *Lidský vztah jako součást profese: [psychoterapeutické kapitoly pro sociální, pedagogické a zdravotnické profese]*. 5. vyd. Praha: Portál, 2006. 147 s. ISBN 80-7367-181-6.

KRAUS, Blahoslav. *Základy sociální pedagogiky*. Vyd. 1. Praha: Portál, 2008. 215 s. ISBN 978-80-7367-383-3.

KRAUS, Blahoslav. *Společnost, rodina a sociální deviace*. Vyd. 1. Hradec Králové: Gaudeamus, 2014. 157 s. Recenzované monografie; 44. ISBN 978-80-7435-411-3.

KRAUS, Blahoslav et al. *Člověk - prostředí - výchova: k otázkám sociální pedagogiky*. Brno: Paido, 2001. 199 s. ISBN 80-7315-004-2.

KŘÍSTEK, Adam. *Zákon o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy a o preventivně výchovné péči: komentář*. Vydání první. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2017. xvii, 324 stran. Komentáře Wolters Kluwer. ISBN 978-80-7552-821-6.

KUBÍČKOVÁ, Hana. *Dítě - rodina - instituce, aneb, Jak neztratit budoucnost*. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, Pedagogická fakulta, 2011. 116 s. ISBN 978-80-7464-017-9.

LANGMEIER, Josef a MATĚJČEK, Zdeněk. *Psychická deprivace v dětství*. Vydání 4., doplněné, v nakladatelství Karolinum 1. Praha: Karolinum, 2011. 399 stran. ISBN 978-80-246-1983-5.

LÁNYOVÁ, Božena. *Pro cesty k druhým břehům je třeba stavět mosty z vlastní strany*. In: PACNEROVÁ, Helena, ed., ZELENDA KUPCOVÁ, Adéla, ed. a ŽUFNÍČEK, Jan. *Vybraná témata výchovatelské praxe: inspirace pro vychovatele v zařízeních ústavní a ochranné výchovy*. Vyd. 1. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, 2012. 136 s. ISBN 978-80-87652-59-6.

LAZAROVÁ, Bohumíra et al. *Strategie výchovy v zařízeních institucionální výchovy*. Vyd. 1. Praha: Institut pedagogicko-psychologického poradenství ČR, ©2008. 160 s. ISBN 978-80-86856-57-5.

MATĚJČEK, Zdeněk. Co děti nejvíc potřebují. Vyd. 7. Praha: Portál, 2015. 108 s. ISBN 978-80-262-0853-2.

MATĚJČEK, M., BUBLEOVÁ, V. KOVAŘÍK, J. Pozdní následky psychické deprivace a subdeprivce. 1. vyd. Praha: Psychiatrické centrum, 1997. 70 s. ISBN 80-85121-89-1.

MATOUŠEK, Oldřich, ed. Dítě traumatizované v blízkých vztazích: manuál pro profesionály a rodiny. Vydání první. Praha: Portál, 2017. 207 stran. ISBN 978-80-262-1242-3.

MATOUŠEK, Oldřich a kol. Metody a řízení sociální práce. Vyd. 2. Praha: Portál, 2008. 380 s. ISBN 978-80-7367-502-8.

MATOUŠEK, Oldřich. Slovník sociální práce. Vyd. 2., přeprac. Praha: Portál, 2008. 271 s. ISBN 978-80-7367-368-0.

MATOUŠEK, Oldřich. Ústavní péče. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 1995. 138 s. Studijní texty; sv. 8. ISBN 80-85850-08-7.

MIOVSKÝ, M. Kvalitativní přístup a metody v psychologickém výzkumu. 1. vyd. Praha: Grada, 2009. 332 s. ISBN 80-247-1362-4.

OPRAVIL, M. Mýty o ústavní výchově. Učitelské noviny. Praha: Gnosis, 2011, roč. 114, č. 8. s. 16 – 17. ISSN: 0139-5718

PACNEROVÁ, Helena a kol. Standardy kvality péče o děti ve školských zařízeních pro výkon ústavní a ochranné výchovy a preventivně výchovné péče. Vydání první. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, 2015. 57 stran. ISBN 978-80-7481-138-8.

PACNEROVÁ, H. Rozvíjíme kvalitu péče o děti: Sešit pro auto-evaluaci pro pracovníky zařízení k internímu dobrovolnému použití. Praha, Národní ústav pro vzdělávání, 2015b.

PACNEROVÁ, H., MYŠKOVÁ, L. Kvalita péče o děti v ústavní výchově. Vydání první. Praha: Národní ústav pro vzdělávání, školské poradenské zařízení a zařízení pro další vzdělávání pedagogických pracovníků, 2016. 90 stran. ISBN 978-80-7481-157-9.

PETRÁČKOVÁ, Věra a kol. Akademický slovník cizích slov. 1. vyd. Praha: Academia, 1997. 834 s. ISBN 80-200-0607-9.

PRŮCHA, J., WALTEROVÁ, E., MAREŠ, J. Pedagogický slovník. 6. vyd. Praha: Portál, 2009. 395 s. ISBN 978-80-7367-647-6.

PTÁČEK, Radek, KUŽELOVÁ, Hana a ČELEDOVÁ, Libuše. Vývoj dětí v náhradních formách péče. Vyd. 1. Praha: Ministerstvo práce a sociálních věcí, 2011. 54 s. ISBN 978-80-7421-040-2.

SEKERA, Julius. Mikrořízení a interpersonální vztahy v organizacích ústavní výchovy. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita, Pedagogická fakulta, 2001. 201 s. Spisy Ostravské univerzity = Scripta Facultatis Paedagogicae Universitatis Ostraviensis; sv. 141. ISBN 80-7042-187-8.

SEKERA, Ondřej. Identifikace profesních aktivit vychovatelů výchovných ústavů a dětských domovů. Vyd. 1. Ostrava: Ostravská univerzita v Ostravě, 2009. 197 s. ISBN 978-80-7368-728-

STRAUSS, Anselm L. a CORBIN, Juliet. Základy kvalitativního výzkumu: postupy a techniky metody zakotvené teorie. Vyd. 1. Brno: Sdružení Podané ruce, 1999. 196 s. SCAN; 2. ISBN 80-85834-60-X.

ŠKOVIERA, Albín. Dilemata náhradní výchovy: [teorie a praxe výchovné péče o děti v rodině a v dětských domovech]. Vyd. 1. Praha: Portál, 2007. 143 s. ISBN 978-80-7367-318-5.

ŠVAŘÍČEK, R., ŠEĐOVÁ, K. et al. Kvalitativní výzkum v pedagogických vědách. 2. vyd. Praha: Portál, 2014. 384 s. ISBN 978-80-262-0644-6.

TRNKOVÁ, Lucie. Náhradní péče o dítě. Vydání první. Praha: Wolters Kluwer, 2018. xiv, 151 stran. Právo prakticky. ISBN 978-80-7552-864-3.

TROJANOVÁ, Irena. Ředitel a střední management školy: průvodce pro ředitele a střední management ZŠ a SŠ. Vyd. 1. Praha: Portál, 2014. 171 s. ISBN 978-80-262-0591-3.

VÁGNEROVÁ, Marie. Psychický vývoj dítěte v náhradní rodinné péči. Vyd. 1. Praha: Středisko náhradní rodinné péče, 2012. 181 s. ISBN 978-80-87455-14-2.

VÝROST, Jozef a SLAMĚNÍK, Ivan. Sociální psychologie. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Grada, 2008. 404 s. Psyché. ISBN 978-80-247-1428-8.

ZEZULOVÁ, Dagmar. Pěstounská péče a adopce. Vyd. 1. Praha: Portál, 2012. 197 s. ISBN 978-80-262-0065-9.

Legislativní dokumenty:

Vyhláška č. 438/2006 Sb., kterou se upravují podrobnosti výkonu ústavní výchovy a ochranné výchovy ve školských zařízeních.

Vyhláška č. 505/2006 Sb., kterou se provádějí některá ustanovení zákona o sociálních službách.

Vyhláška č. 473/2012 Sb., o provedení některých ustanovení zákona o sociálně-právní ochraně dětí.

Zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí.

Zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů.

Zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon).

Zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů.

Zákon č. 108/2006 Sb. o sociálních službách.

Zákon 262/2006 Sb., Zákon zákoník práce

Zákon č. 159/2010 Sb., kterým se mění zákon o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů.

Zákon č. 89/2012 Sb., Zákon občanský zákoník

Zákon č. 198/2012 Sb., kterým se mění zákon č. 563/2004 Sb., o pedagogických pracovnících a o změně některých zákonů, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon 333/2012 Sb., kterým se mění zákon č. 109/2002 Sb., o výkonu ústavní výchovy nebo ochranné výchovy ve školských zařízeních a o preventivně výchovné péči ve školských zařízeních a o změně dalších zákonů, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony

Zákon č. 401/2012 Sb., kterým se mění zákon č. 359/1999 Sb., o sociálně-právní ochraně dětí, ve znění pozdějších předpisů, a další související zákony.

Zákon č. 178/2016 Sb., kterým se mění zákon č. 561/2004 Sb., o předškolním, základním, středním, vyšším odborném a jiném vzdělávání (školský zákon), ve znění pozdějších předpisů, a zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích, ve znění pozdějších předpisů.

Zákon č. 94/2021 Sb., o mimořádných opatřeních při epidemii onemocnění COVID-19 a o změně některých souvisejících zákonů

Elektronické zdroje:

BEJLKOVÁ, Kamila. V ústavech máme nejvíce dětí v Evropě: nadace pomáhá už 22 let. Seznam Zprávy [online]. 10. 12. 2018 [cit. 2020-02-23]. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/v-ustavech-mame-nejvice-deti-v-evropenadace-pomaha-uz-22-let-62092>.

BENEŠOVÁ, Petra. Když selže adopce, návrat dítěte do ústavu bývá traumatizující. IROZHLAS [online]. 1. 6. 2014 [cit. 2021-09-23]. Dostupné z: <https://www.irozhlas.cz/node/5933799>.

Dětský domov: Sociální práce. Sociální práce [online]. 2008, [cit. 29. 12. 2018]. Dostupné z: <https://socialni-prace.webnode.cz/detsky-domov/>

Dítě v pobytové péči – specifika vyhodnocování situace dítěte a rodiny a individuální plánování. Právo na dětství. Právo na dětství [online]. 2020, [cit. 15. 09. 2021]. Dostupné z: http://www.pravonadetstvi.cz/files/files/MPSV_clanek-v-5_2020_extrakt.pdf

Hodnocení systému péče o ohrožené děti. MINISTERSTVO VNITRA ČESKÉ REPUBLIKY [online]. © 2021 [cit. 2021 – 09 – 06]. Dostupné z: <https://www.mvcr.cz/clanek/hodnoceni-systemu-pece-o-ohrozene-deti.aspx>

Home - Asociace Dítě a Rodina, z.s. [online]. Copyright © [cit. 07. 02. 2022]. Dostupné z: <https://www.ditearodina.cz/images/soubory/Duvody-pro-sjednoceni-systemu-pece-o-ohrozene-deti.pdf>

CHOVANCOVÁ, M.; ROČKOVÁ, V. Mýty o dětských domovech. Dejme dětem šanci [online]. [cit. 30. 12. 2018]. Dostupné z: <https://www.dejmedetemsanci.cz/files/2211.file>

IROZHLAS. Rada pro lidská práva žádá zákaz posílání dětí do sedmi let do ústavů. IROZHLAS [online]. 28. 12. 2015 [cit. 2020-02-23]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/zpravy-domov/rada-pro-lidska-prava-zada-zakaz-posilanimditi-do-sedmi-let-do-ustavu_201512281858_dpihova

Jak to v děčáku chodí: Právo na dětství. Právo na dětství [online]. [cit. 30. 12. 2021]. Dostupné z <http://www.pravonadetstvi.cz/deti/tvoje-situace/jsi-vustavu/typy-ustavni-pece/deti/tvoje-situace/jsi-v-ustavu/jak-to-v-decaku-chodi/>.

KOUBOVÁ, Michaela. MPSV chce sjednotit péči o ohrožené děti pod sebe a zakázat ústavní péči u nejmenších: odborníci se bouří. Zdravotnický deník: zdravé je vědět [online]. 5. 7. 2017 [cit. 2020-02-23]. Dostupné z: <https://www.zdravotnickydenik.cz/2017/07/mpsv-chce-sjednotit-peci-ohrozenedeti-sebe-zakazat-ustavni-peci-u-nejmensich-odbornici-se-bouri/>

KOUKOLOVÁ, Michaela. Přehled aktuálního stavu ústavní a ochranné výchovy v ČR - výzkumné studie a trendy [online]. Olomouc, 2020 [cit. 2022-02-11]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/w5faog/>. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce doc. Mgr. Michal Růžička, Ph.D.

KUBÍČKOVÁ, Veronika. Dětské domovy už nejsou internáty, lidé o nich mají zkreslené představy. Seznam Zprávy [online]. 13. 12. 2019 [cit. 2020-02-23]. Dostupné z: <https://www.seznamzpravy.cz/clanek/detske-domovy-uz-nejsouinternaty-lide-o-nich-maji-zkreslene-predstavy-84719>

Metodický pokyn, kterým se stanoví standardy péče o děti: MŠMT. MŠMT [online]. ©2013 – 2021 [cit. 2021-09-20]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/file/35026/>

NĚMEC, Petr. Kvalita života v podmínkách dětských domovů v kontextu transformace systému péče o ohrožené děti [online]. Olomouc, 2018 [cit. 2022-02-11]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/6ph32x/>. Diplomová práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Pedagogická fakulta. Vedoucí práce Mgr. Martin Dominik Polínek, Ph.D.

Ombudsman dětem a náctiletým - Co jsou to Standardy péče o děti?. Ombudsman dětem a náctiletým – stránky veřejného ochránce práv mladým lidem [online]. Copyright © [cit. 07. 02. 2022]. Dostupné z: <https://deti.ochrance.cz/co-jsou-to-standardy-pece-o-deti/>

[online]. Dostupné z: <https://statis.msmt.cz/rocenka/rocenka.asp> [online]. Dostupné z: http://www.mpsv.cz/documents/20142/225508/NARODNI+STRATEGIE+OCHRANY+PRAV+DETI+2021_2029_FINAL.pdf/4d20b44e-a8c5-6882-d46f-a8d0fb7695d5

Otevřená budoucnost. Otevřená budoucnost [online]. Copyright © Copyright Otevřená budoucnost, z. s. [cit. 07. 09. 2021]. Dostupné z: <https://otevrenabudoucnost.cz/formy-nahradni-vychovy>

Sociální pedagogika, 2015, 3(2) — Sociální pedagogika. [online]. Dostupné z: <https://soced.cz/cs/2016/03/socialni-pedagogika-2015-roc-3-c-2/>

Systém školských zařízení pro výkon ústavní výchovy: Sociální práce. Sociální práce [online]. 2008, [cit. 29. 12. 2018]. Dostupné z: <https://socialniprace.webnode.cz/system-skolskych-zarizeni-pro-vykon-ustavni-vychovy/>

Transformace institucionální výchovy, MŠMT ČR. MŠMT ČR [online]. Copyright ©2013 [cit. 07. 02. 2022]. Dostupné z: <https://www.msmt.cz/vzdelavani/socialni-programy/transformace-institucionalni-vychovy-1>

Transformace a sjednocení systému péče o ohrožené děti. Průvodce [online]. Copyright © [cit. 07. 02. 2022]. Dostupné z: <https://www.mpsv.cz/-/transformace-a-sjednoceni-systemu-pece-o-ohrozene-deti>

TULPOVÁ, Kateřina. Problematika transformace dětských domovů [online]. Zlín, 2017 [cit. 2022-02-11]. Dostupné z: <https://theses.cz/id/kpljnw/>. Bakalářská práce. Univerzita Tomáše Bati ve Zlíně, Fakulta humanitních studií. Vedoucí práce Mgr. Michaela Lukešová.

V zájmu dítěte: Stránky o dětech v náhradní péči. Vágnerová M.: „Psychický vývoj dítěte v náhradní rodinné péči“ [online]. 29. 1. 2013 [cit. 23. 2. 2020]. Dostupné z: <https://vzd.cz/vagnerova-m-psychicky-vyvoj-ditete-v-nahradni-rodinne-peci>

Články

JANSKÝ, Pavel. Systém péče o ohrožené děti kolabuje, stát porušuje jejich práva. *Učitel'ské noviny: týdeník pro učitele a přátele školy*. 2020, roč. 123, č. 13, s. 13-15. ISSN 0139-5718.

MOJDLOVÁ, Tereza. Práva a povinnosti. *Učitel'ské noviny: týdeník pro učitele a přátele školy*. 2018, roč. 121, č. 30, s. 15. ISSN 0139-5718.

ŠTEFLOVÁ, Jaroslava. Zařízení, na která se zapomíná: jak žije Dětský domov Žichovec v době koronaviru. *Učitel'ské noviny: týdeník pro učitele a přátele školy*. 2017, roč. 120, č. 24, s. 18-19. ISSN 0139-5718.

ŠVANCAR, Radmil. Slabá místa ukazují chyby v systému: souhlas i nesouhlas se závěry velké inspekce ve výchovných zařízeních. *Učitelské noviny: týdeník pro učitele a přátele školy*. 2017, roč. 120, č. 22, s. 4-6. ISSN 0139-5718.

ŠVANCAR. Radmil. Dětské domovy žijí v atmosféře nejistoty: negativní kampaň je nespravedlivě poškozuje. *Učitelské noviny: týdeník pro učitele a přátele školy*. 2017, roč. 120, č. 24, s. 18-19. ISSN 0139-5718.

Seznam příloh

Příloha 1: Schéma polo strukturovaného rozhovoru

Příloha 2: Ukázka rozhovoru s respondentem č. 1

Příloha 1:

STRUKTURA A TEMATICKÉ OBLASTI ROZHOVORU S ŘEDITELI DĚTSKÝCH DOMOVŮ

Respondent:

Věk:

Pohlaví:

Typ zařízení (samostatné bytové jednotky, rodinné skupiny...), jeho kapacita:

Kraj:

Délka výkonu funkce ředitele DD:

1. Velmi aktuální téma - **novela zákona o OSPOD** a s ní související zákaz umisťování dětí do 3 let do ústavní výchovy, co přinesla, přinese?
2. Jak vnímáte současný **proces umisťování dětí do dětských domovů**, vyhovuje potřebám dítěte, **je vstupní diagnostika dostatečná**? Popište, co podle Vás v procesu chybí, co byste uvítali.
3. Jaký máte názor na postup při **odebírání dítěte z nefunkční rodiny**, jaké důvody jsou podle Vás adekvátní k odebrání dítěte?
4. Jak vnímáte **náhradní rodinou péči**, pro jaké děti je určena, jaké máte osobní zkušenosti s formami náhradní rodinné péče?
5. Jak hodnotíte spolupráci s **OSPOD**, v čem spatřujete klady a v čem zápory?
6. Jak vnímáte **roztříštěnost systému** péče o ohrožené děti, jaký máte názor na jeho **sjednocení** pod dikci jednoho ministerstva?
7. Co podle Vás přinesla **transformace** dětských domovů, co v ní považujete za nejdůležitější?
8. Jak hodnotíte kvalitu **péče o dítě** v současném dětském domově (individuální potřeby, příprava na budoucí život, **následné péče** o děti odcházející z vašeho

zařízení)? Jak zajišťuje váš domov péči dítěti se **specifickými vzdělávacími potřebami**.

9. Proč podle Vás dochází k **fluktuaci zaměstnanců** v zařízení pro výkon ústavní výchovy, v čem v této oblasti spatřujete největší problém?
10. **Vychovatel** je bezesporu klíčový článek v dětském domově, je samotná výchovná práce a individuální práce s dítětem dostatečná a proč, nebo ustupuje obslužným činnostem – úklid, vaření,...?
11. V jaké oblasti vám pomáhá současná **legislativa** týkající se dětských domovů a kde vám naopak práci ztěžuje? (Novela občanského zákoníku, novela zákona o ústavní výchově), vyhovuje **současným potřebám těchto zařízení a jejich klientů**? Jak vnímáte **administrativní zatížení** v dětských domovech?
12. DD jsou v pravidelných intervalech kontrolovány **státním zástupcem**, jak hodnotíte tuto spolupráci. V jakých oblastech dochází k názorovému střetu?
13. Co podle Vás přinesla dětským domovům **koronavirová krize**, poukázala na nějaký závažný problém? Jak jste vnímali podporu státu v této době? Jaké **dopady na děti** měla separace, distanční výuka a vládní opatření? A jak situaci zvládli **vychovatelé**? Co bylo v tomto období pro vaše zařízení nejtěžší?
14. Jaký je pro Vás osobně **nejvýraznější aktuální problém** dětských domovů? Jaké vidíte řešení? V jaké oblasti je **nevyhnutelná změna současného stavu**?

Příloha 2:

ROZHOVOR S RESPONDENTEM Č. 8

1. Velmi aktuální téma - novela zákona o OSPOD a s ní související zákaz umístování dětí do 3 let do ústavní výchovy, co přinesla, přinese?

„Můj pohled je takový, že některé děti budou opravdu neumístitelné do běžné rodiny, nebo do pěstounské péče, protože zatím se nepodařilo udělat takový záchytný bod pro ty pěstouny. Je to určitě kraj od kraje, určitě jsou místa, kde jsou příklady dobré praxe, kde to funguje a daří se to dítě umístit rovnou, ale nevím, jestli je to možné v tak velkém měřítku.“ **A jaký máte názor na existenci a rušení kojeneckých ústavů?** *„Myslím si, že ty naše kojeňáčky nejsou to, co bývaly v tom duchu, že tam dítě leží a čeká celý den, až dostane jen najíst a jiná péče tam není, to si myslím, že už tak není. My jsme měly tři holčiny, které na ten svůj kojeňáček velmi dobře vzpomínají a mají k němu citovou vazbu a mluví o tom, že tam jim bylo dobře, to byly tři sestry a do dneška se ozývají směrem k tomu kojeňáčku. Nemyslím si, že by to bylo o nějakých studených vztazích, tím, že tam je to dítě delší dobu, tak se tam vytvoří nějaká citová vazba, kdežto ty roční přechodné doby v pěstounské péči, tam to dítě zůstane neukotvené, ono to je právě proto tak krátké, aby se neutvořily vazby, ale to je mi hrozně divný, kdo to tak vymyslel, když to dítě potřebuje tu vazbu. Neví na jakém základě, nikdy nám nikdo neodpověděl, proč je třeba, umístování na přechodnou dobu, aby se nevytvořily vazby. Nechápu to, nemám na to odpověď.“*

2. Jak vnímáte současný proces umístování dětí do dětských domovů, vyhovuje potřebám dítěte, je vstupní diagnostika dostatečná? Popište, co podle Vás v procesu chybí, co byste uvítali.

„Celý ten systém, jak je teď nastavený, je podle mě špatně nastavený. Děti dlouho čekají na umístění, dlouho tam je ten problém s řešením. Ten původní systém diagnostika a pak řešení toho jestli se dítě vrátí do rodiny nebo půjde do nějakého ústavního zařízení, bylo asi nejlepší, protože my jsme vlastně dostali to dítě po nějakém vstupním procesu a bylo to velmi dobře ošetřeno. Za to teď nás obvolávají sociálky ze všech stran, jestli nemáme místo a to dítě zůstává velmi dlouho v té problémové rodině, což je někdy kontraproduktivní a dostává se k nám až dost

pozdě. Bez diagnostiky ani nevíme, jestli to dítě má výchovné problémy nebo jestli to je vlivem rodiny je to řešení pak takové složité.“ **Takže byste uvítala návrat zpět k původnímu systému? A mělo to i nějaká negativa?**

„Uvítala bych návrat zpět k původnímu, i když je negativní to, že v diagnostickém ústavu se vlastně smíchaly všechny děti, hodný, zlobivý, že vlastně jako vím, že jednou jsme přijímaly děti, u kterých nebyla nutná diagnostika, tam bych dala i to zvážení, pokud ty děti přicházejí třeba proto, že jim náhle zemřeli rodiče a nejsou tam výchovné problémy, tak bych tam tu diagnostiku ani nevolila, jo, ale myslím, že tam je prostě prostor pro změnu.“

3. Jaký máte názor na postup při **odebírání dítěte z nefunkční rodiny**, jaké důvody jsou podle Vás adekvátní k odebrání dítěte?

„Nikdy se mi nestalo, že by dítě bylo odebráno špatně, za těch 11 let, nestalo se, že by ta rodina byla funkční a dítě sem přišlo, to ne. Je to opravdu, až když úplně všechno selže, a často je to až v době, kdy už to zavání...jak bych to řekla porušením zákona nebo nějakým trestním stíháním, takže tak za 5 minut 12 ty děti chodí, někdy až ve 12 nebo 12 nula pět.“

4. Jak vnímáte **náhradní rodinou péči**, pro jaké děti je určena, jaké máte osobní zkušenosti s formami náhradní rodinné péče?

„Já si nemyslím, že to funguje špatně, ale upřímně je velmi málo lidí, kteří by ty děti vzali nějakým jako způsobem za vlastní, to je jedno jestli je to u nás nebo v zahraničí. Často si ti lidé saturují nějakou svojí potřebu, a ta potřeba toho dítěte je až na druhém místě, to je běžné a všeobecné, ale pokud ta jejich potřeba těch pěstounů není saturována, tak zjistí aha, vždyť já tohle vlastně nechci, tak pak to jde všechno do kopru. Takže když to dítě je schopno saturovat pěstounovi tu jeho potřebu, třeba lásky, představ nebo něčeho, tak to funguje, každý to tam má nějak nastavené a nejde to říct, že se to rozklídí nějakým testováním nebo něčím. Víím, že třeba někde to funguje velmi dobře, nemůžu říct, že jsou jenom ty příklady špatné. A vidím to ve svém okolí, že třeba kolegyně má dítě v PP a fungují velmi dobře, a je to funkční, ale pak jsou i případy, kdy to ten pěstoun nepobral a má to jen jako ...úplně nevím jak se postavit třeba k tomu rodinnému pěstounství, když si třeba babička vezme dítě do pěstounské péče...“ **V jakém smyslu?** „No já chápu, že

někdy je i potřeba ta finanční stránka, ale viděla bych to ne jako pěstounskou ale jako nějakou zcela jinou formu přídatku té rodině, ale nenazývala bych to v té rodině pěstounskou péčí. To mi přijde jako...když by se přeci něco stalo, ale tam je zcela automatické, že bych se o to dítě přece v rodině postarala, tak jak to bylo dříve běžné...tak teď jsem se třeba zrovna ptala v Jordánsku, jak to mají a tam vůbec neexistuje varianta dětských domovů, že by dítě z rodiny, které má rodinu rozvětvenou, babičky, tety, zůstalo v nějakém domově, vůbec, to se vždycky rodina postará. Takže rodinné pěstounství bych teda úplně jako pověsila na hřebík a u těch klasických je to prostě risk a bude, co svět světem stojí, neví se, na koho se narazí.“

5. Jak hodnotíte spolupráci s **OSPOD**, v čem spatřujete klady a v čem zápory?

„U nás to funguje dobře, nemůžu si na žádný OSPOD stěžovat, a že jsme měly opravdu velký rozptyl, a spolupracuje se nám dobře s OSPODy.“

6. Jak vnímáte **roztríštěnost systému** péče o ohrožené děti, jaký máte názor na jeho **sjednocení** pod dikci jednoho ministerstva?

„No, ony vlastně ty kojeňáčky jsou ještě pod zdravotnictvím. Takže to je takový opravdu roztríštěný, a nevím proč je to pod zdravotnictvím, to nevím. Ale já bych tam to školství v tom systému opravdu viděla, protože to všechno opravdu spadá k té výchově toho dítěte, není to jenom vzdělávání, ale je to ta výchova, ta patří pod školství, tam bych to teda na MPSV vůbec neviděla. Tam to jako k tomu sociální trochu spěje, ale nevím proč to tam přilepovat, když to funguje. Ta výchova je základ toho všeho.“

7. Co podle Vás přinesla **transformace** dětských domovů, co v ní považujete za nejdůležitější?

„No každý kraj dává různé možnosti té transformaci, někdo povolí nějaké změny a někdo vůbec a je s tím strašný problém, takže je to kraj od kraje. Nevím, do jaké míry si kraje sdělují informace, jak a kde transformace fungují. Ale jde to strašně pomalu, protože vím, že třeba Pardubický kraj už má ty podobné bytové jednotky, ty domečky jako mají třeba ústavy sociální péče, že ty transformace opravdu nejsou jen jako. Je to všude jinak, někde si vaří, někde mají ještě jídelnu a chodí s tákem, někde nemají ani pračku na prádlo...je v tom prostě strašný chaos. Je to jenom

o tom, co ten kraj povolí nebo co ten ředitel si nastaví. Není to nijak standardizovaný, absolutně ne, a každých dvacet kilometrů je to jinak.“

8. Jak hodnotíte kvalitu **péče o dítě** v současném dětském domově (individuální potřeby, příprava na budoucí život, **následné péče** o děti odcházející z vašeho zařízení)?

„Tak kvalita péče je na dobré úrovni. Já to vidím jenom z pohledu svého ten stav, jo, třeba některý domovy mají tu přípravu na budoucí život, ale ono to ve finále hodně přidá práci vychovatelům, takže chybí asistenti, kteří by vychovatelům pomohli, kteří by mohli odpoledne, že by tam aspoň na nějakou základní dobu byli dva, to je taková moje perspektiva, že by jeden třeba s dětmi chystal svačinu a večeri a druhý dělal úkoly, mezitím se hodila pračka, protože při osmi dětech na skupině, kdy některý vyžadují větší péči a některý menší, ale zároveň odplouvají jako ty co nepotřebují tu péči protože se naučí sami, tak tam je problém, že ten jeden to neobsáhne.“

9. Proč podle Vás dochází k **fluktuaci zaměstnanců** v zařízení pro výkon ústavní výchovy, v čem v této oblasti spatřujete největší problém?

„Tak nám se ty vychovatelé zas tolik nestřídají, to ne, ale máme jich málo, když bych chtěla sehnat vychovatele, tak to je nadlidský výkon. Myslím vychovatele, který to jako fakt zvládne a který tam nebude jen do počtu, neodsedí práci. Ona to není prestižní práce, je to práce, která je i o víkendu, svátcích, není to taková ta klasická práce, že si vydechnete, je to pro ně hodně náročný a často i ty představy jsou jiné. Ti studenti mají takový to, že já to zvládnu, já to zachráním. Jdou do toho hodně a tam využíváme supervize, kdy je trošku brzdí a hlídají, aby to bylo ku prospěchu, to jejich nadšení, aby to nešlo za rámec jejich osobního života. A taky to bude i regionem, ...jsou v podstatě malinkatý městečko a tím je to i dáno.“

10. **Vychovatel** je bezesporu klíčový článek v dětském domově, je samotná výchovná práce a individuální práce s dítětem dostatečná a proč, nebo ustupuje obslužným činnostem – úklid, vaření,...?

„Tady je prostě problém v personálním zabezpečení a to musím říci, že mě docela mrzí, že ty sociální služby mají méně osob na té skupině, třeba ZDVOP vím, že mají 4-6 dětí na jednoho člověka, kdežto my máme až osm na jednoho. Já sice vím, že

nemusím naplnit těch osm, ale taky vím, kolik dětí stojí za dveřmi a kolik nám denně volá lidé, jestli máme místo na umístění. Je to opravdu na úkor kvality ta kvantita těch dětí a té práce, je to na vychovatele moc.“

11. V jaké oblasti vám pomáhá současná **legislativa** týkající se dětských domovů a kde vám naopak práci ztěžuje? (Novela občanského zákoníku, novela zákona o ústavní výchově), vyhovuje **současným potřebám těchto zařízení a jejich klientů?**

„Tak určitě, tam (v zákoně 109/2002 Sb.) jsou některé věci nastavené, které už nejsou funkční, režim dne, ty starší děti, kapesné, tam je velký otazník, tam to není dořešené, je tam hodně takových zkosnatělých věcí, hodně.“

12. DD jsou v pravidelných intervalech kontrolovány **státním zástupcem**, jak hodnotíte tuto spolupráci. V jakých oblastech dochází k názorovému střetu?

„Ano dochází, dochází ke střetům, ale vždycky si pak musím říct, že opravdu se snaží ten státní zástupce chránit to dítě, ne ten systém, který ale chrání i ty ostatní děti, jo.“

13. Co podle Vás přinesla dětským domovům **koronavirová krize**, poukázala na nějaký závažný problém? Jak jste vnímali podporu státu v této době? Jaké **dopady na děti** měla separace, distanční výuka a vládní opatření? A jak situaci zvládli **vychovatelé**? Co bylo v tomto období pro vaše zařízení nejtěžší?

„Zvládli jsme to. Je to teda smutný, ale nemůžu říct, že by nám třeba kraj byl nějakým vedením nebo oporou, v podstatě jsme si to tak nějak dělali na koleni, každý domov, jak dokázal a ve finále potom to bylo různě hodnoceno. Vedení ze strany kraje tam vůbec neproběhlo, takže my jsme neměli metodiku, jak řešit situaci, přesčasy, jestli můžeme dobrat dohodáře, z čeho to budeme platit. Nebylo tam dobré vedení, naprosto nebylo. A to, že se to zvládlo, tak to opravdu klobouk dolů tady lidem, co tu spolu pracujeme, protože bez nich by to nešlo, bez té vlastní účasti všech těch zaměstnanců tady by to vůbec nešlo.“

14. Jaký je pro Vás osobně **nejvýraznější aktuální problém** dětských domovů? Jaké vidíte řešení? V jaké oblasti je **nevyhnutelná změna současného stavu**? Měla jsem se ještě o něčem zmínit?

*Myslím, že jste se asi zeptala na všechno a já jsem se i toho chytla. Asi jsou to ty zaměstnanci, tím, že tu došlo k nějaké reorganizaci, transformaci, tak mně tam nejde prostě vzít někoho jako asistenta. My jsme třeba zrušili jídelnu, ale nemůžu vzít někoho jako asistenta na ty rodinky, protože je to pedagogický pracovník a tamto byli nepedagogičtí pracovníci a ten normativ je daný tak, jak je daný a nejede přes to vlak. To je asi to co mě nejvíc trápí, že **když už teda chci něco řešit a změnit, tak jsem opravdu držena v těch mezích toho co bylo před dvaceti a více lety.***